

ÇOCUKLARIMIZ

ve
BİZ



Editör

Prof. Dr. Ayşe Karan

İç Düzen

Betül Büşra Aslan

Baskı

İkramat Ofset

Mart 2015/ İstanbul

**Bu kitap 6 Nisan 2014 tarihinde KASAD-D tarafından düzenlenen
“ ÇOCUKLARIMIZ ve BİZ” Sempozyumu ile 17 Mayıs 2014’te Bursa’da yapılan
“ÇOCUKLARIMIZ ve BİZ” Paneli’nin konuşma metinlerinden oluşmuştur.**

SUNUŞ

KASAD-D olarak asıl amacımız sağlık konusunda eğitim, tedavi, araştırma ve gereğinde maddi olarak ta yaralar sarmak olmakla beraber, toplumsal bazdaki her türlü psikolojik, sosyal ve çevresel soruna kayıtsız kalmamaktır. Sağlam toplumun temelini sağlam aile oluşturur düşüncesinden hareketle, her yıl bir ailesel konuya eğilmeyi planladık. Yeniden dirilme, toparlanma, tazelik mevsimi olan Bahar ayı bizim için bu nedenle manidardı, adına da “Bahar Sempozyumları “ dedik. Kadınlarla ilk adımı attık, erkeklerle devam ettik, bu yıl da geleceğimiz, ümidimiz, şekillenmeyi bekleyen, saf duru tertemiz çocuklarımızı ele almayı planladık. Çocuklarımız baş döndürücü bir hızla gelişen teknoloji çağının ve ağının içindeler, tuzaklar çok ve cezbedici, aileler olarak biz büyüklere çok fazla görev ve sorumluluk düşmekte. Bu duyarlılığımızın gereği olarak bu sempozyum planlandı ve yapıldı.

KASAD-D'nin düzenlediği Bahar Sempozyumları'nın dördüncüsü olan “ocuklarımız ve Biz” sempozyumunda, ocuk konularının çok ve geniş bir yelpazede olması dolayısı ile ağırlıklı olarak 9 yaşa kadar olan çocuklarımız ele alındı. Doç. Dr. Mahmut Akın'ın “Tarihsel süreç içinde çocuğun bizler için anlamı ve değeri” konulu konuşması ile başlayan sempozyum, Uzm. Dr. Muhammed Tayyib Kadak Bey'in “şiddetli iletişim” ve Yrd. Doç. Dr. Hakan Ertufan Bey'in sempozyumu özetlemesi ile son buldu.

Sempozyumun hemen ardından, sempozyuma Bursa HAKUDAT Derneği adına katılan dernek temsilcisi arkadaşlar tarafından, aynı sempozyumun çok kısa süre içerisinde Bursa'da yapılması teklifi gündeme geldi. Bu kadar kısa sürede sempozyum yapılması konuşmacılarımızın yoğun temposu nedeni ile mümkün olamadığından, ancak bir ay sonra “ocuklarımız ve Biz” Paneli şeklinde Bursa'da tekrarlandı. Bursa programında” çocuğun sağlıklı gelişiminde nasıl bir terbiye?” Yrd. Doç. Dr. Osman Sezgin Hocamız tarafından, “İki Cihan Sultanı (SAV)'mızın terbiye metodu” Yrd. Doç. Dr. Sevede Düzgüner Hocamız tarafından, “Sorunlu ocuk ve ergenlerimizde ne yapacağız?” Klinik Psikolog Murat Dinçer & Psikolojik Danışman Tülin Poyraz Dinçer tarafından Bursalı kardeşlerimize aktarıldı. Hocalarımıza kısa sürede gerçekleştirdikleri böyle verimli bir panel ve özverili çalışmaları için tekrar teşekkür ediyoruz.

Bu kitapta hem sempozyum hem de panel konuşmalarını bir araya getirmeyi planladık. Kitap haline getirirken hitabet dili değil de mümkün merteye kitabet dili kullanmaya zen gösterdik, bu açıdan konuşmacılarımızın bazı cümleleri metinde yer almayabilir, engin hoşgrlerine sığınırız, bizleri anlayacaklarını mit ediyoruz. Bu kitabın hazırlanmasında katkıda bulunan Yrd. Doç. Dr. Gülhan Cengiz, Ecz. Ayşen Calayır ve Betül Büşra Aslan başta olmak üzere emeği geçen tüm arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.

Her iki toplantıda emeği geçen tüm değerli eğitimi ve katılımcılarımıza da candan teşekkürü bir borç biliyor, bundan sonraki sempozyumlarda da birlikte olmayı diliyor, aile btnlğine hep birlikte katkı yapmaya çağırıyorum.

Prof. Dr. Ayşe Karan

KASAD-D

**“ocuklarımız ve Biz” Sempozyum
ve Panel Koordinatörü**

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARINI

Prof. Dr. Ayşe Karan (İstanbul – Bursa).....	5 - 6
Selma Karışman (Bursa).....	7 - 8

PANEL- 1:

ÇOCUK, DÜNÜ ve BUGÜNE BİR BAKIŞ

Tarihsel Süreç İçinde Çocuğun Bizler İçin Anlamı ve Değeri

Doç. Dr. Mahmut Akın.....	10 - 15
---------------------------	---------

Çocuk ve Çalışan Anne Babalar

Uzm. Dr. İlyas Kaya.....	16 - 19
--------------------------	---------

Yakınlarını Kaybeden Çocuklar

Murat Dinçer – Klinik Psikolog (İstanbul – Bursa)	20 - 29
---	---------

Sorunlu Çocuk ve Ergenlerimizde Ne Yapacağız?

Tülin Poyraz Dinçer - Psikolojik Danışman (Bursa)	30 - 31
---	---------

Boşanmış Aile ve Tek Ebeveynli Çocuklar

Prof. Dr. Ayşen Gürcan.....	32 - 38
-----------------------------	---------

PANEL- 2:

EFENDİMİZ (SAV), ÇOCUK, DİN ve VİCDAN GELİŞİMİ

Hz. Peygamber'in Sünnetinde Çocuk Hakları

Doç. Dr. Huriye Martı.....	40 - 48
----------------------------	---------

İki Cihan Sultanımızın (SAV) Terbiye Metodu

Yrd. Doç. Dr. Sevde Düzgüner (Bursa)	49 - 55
--	---------

Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimi (Bir Model Denemesi)

Prof. Dr. Asım Yapıcı.....	56 - 78
----------------------------	---------

Çocuklar Allah'ı Sorduğunda

Özkan Öze – Yazar.....	79 - 86
------------------------	---------

PANEL- 3:

ÇOCUK ve ÇEVRE

Çocuk ve Oyun

Mehmet Teber – Klinik Psikolog.....	88 - 89
-------------------------------------	---------

Telaşla Büyütülen Çocuklar, Proje Çocuk

Prof. Dr. Kemal Sayar.....	90 - 95
----------------------------	---------

Teknoloji, İnternet ve Medyanın Çocuk Üzerine Etkileri

Mehmet Dinç – Klinik Psikolog.....	96 -104
------------------------------------	---------

PANEL- 4:

ÇOCUK ve AİLE

Çocuk Eğitiminde Aile, Arkadaş ve Çevre Etkileşimi

Yrd. Doç. Dr. Osman Sezgin (İstanbul – Bursa).....	106 - 113
--	-----------

Şiddetli İletişim: Aile İçi İletişim ve Şiddet

Uzm. Dr. Muhammed Tayyib Kadak.....	114 - 118
-------------------------------------	-----------

Başarı Yolunda Etkili Faktörler /Özet

Yrd. Doç. Dr Hakan Ertufan.....	119 - 128
---------------------------------	-----------

“ÇOCUKLARIMIZ ve BİZ” SEMPOZYUM ve PANELİNİN AÇILIŞ KONUŞMASI-1

Prof. Dr. Ayşe KARAN

KASAD-D Yönetim Kurulu Üyesi

Kim demiş ki çocuk küçük bir şeydir

Bir çocuk belki en büyük şeydir!

Gözler sende be çocuk gönüller de sendedir

Şimdi yeni dünyalar yeni yeni tendedir,

Ey çocuk çabuk büyü de büyüt beni

Tarih millet şu dünya kainat bekler seni.

Çocuklarımız yüzlerine bakmaya kıyamadığımız, göz bebeklerimiz, canlarımız, ciğerlerimiz kısacası her şeyimiz. Evimizin neşe kaynağı, umutlarımız, hayallerimiz, kır çiçeklerimiz, taptaze mis kokulu şebnemlerimiz. O saf gülücükleriyle, günahsız melek gibi yavrularımız. İstikbalde neler beklediğini bilemediğimiz, kestiremediğimiz zavallı yavrucaklar...

Peki acımasız, iç kanatan gerçekler nasıl?

Ülkemizde sokakta yaşayan ve sokakta çalışan çocukların tam sayısı hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz bir veri bulunmamaktadır. Emniyet Genel Müdürlüğü Çocuk Şube Müdürlüğü verilerine göre çeşitli nedenlerle emniyet birimlerine gelen veya getirilen çocukların sayısı toplamı 84.926'dır. Bunların 2371'i sokakta yaşayan, 3940'ı evden kaçan, 2175'i kayıp, 7026'sı buluntu, 293'ü terk, 19.200'ü suç mağduru, 49921'i suç işlediği şüphesi olan çocuklardır. Bu çocuklardan 53.634'ü hiçbir madde kullanmamakta, 825'i çözücü, 1839'u yapıştırıcı, 429'u uyuşturucu, 884'ü hap, 3285'i alkol ve 25.803'ü sigara kullanmaktadır.

Gelin tomurcuk güllerimizi, bu tip menfi rüzgârlara maruz bırakmayalım. Onlar ciğerparelerimiz, onlar yarınlarımız. Onları Allah yolunda öyle eğitelim ki, mahşerde bizden davacı olmasınlar.

Arkasında 4 eser bırakanın amel defteri kapanmayacaktır.

1- Hayırlı evlat, 2- Yol ve köprü, 3- Çeşme ve su, 4- İlim edinmek için kitap yazan kişi. En büyük kazanç arkada bırakılan hayırlı evlattır. Bu açıdan çocuklarımızı yetiştirme adına gösterdiğimiz bu gayretler ve sonrasında da kalıcı eser bırakma çabalarımız, Yüce Yaradanın umudumuz odur ki, takdir, af ve mağfiretine az da olsa vesile teşkil ederler.

Eğitimde sevgi başarının özüdür. Çocukları sevenler ve mesleğinde üretken olanlar her zaman başarılı olmuş, engelleri aşmışlardır.

"Kenar Mahalle" hikayesi bunun bir örneğidir. Bir profesör, sosyoloji sınıfındaki öğrencilerini Baltimore Şehri'nin kenar mahallelerine göndermiş ve o bölgede yaşayan 200 erkek çocuğun durumlarını araştırmalarını ve her bir çocuğun geleceği hakkında bir değerlendirme yapmalarını istemişti. Öğrencilerin hemen hepsi bu çocukların gelecekte hiçbir şanslarının olmadığını dile getirmiştir.

Tam 25 yıl sonra bir başka sosyoloji profesörü, her nasılsa, bu çalışmayı buldu ve öğrencilerinden bu projeyi sürdürmelerini ve aynı çocuklara ne olduğunu araştırmalarını istedi. Öğrenciler o bölgeden taşınan ya da ölen 20 çocuk dışındaki 180 çocuktan 176'sının olağanüstü bir başarı gösterip avukat, doktor, işadamı olduklarını ortaya çıkardılar. Profesör bu durumdan çok etkilenir ve bu konuyu incelemeye karar verir. Birer yetişkin olan bu çocukların hepsi o bölgede yaşadıkları için, her biriyle buluşma şansı olur. "O koşullarda nasıl bu kadar başarılı oldunuz?" sorusuna verdikleri cevaplar hep aynıdır: "Mahalle okulunda bir öğretmenimiz vardı. Onun sayesinde. "Profesör, bu öğretmeni çok merak etmişti. Hala hayatta olduğunu öğrendiği, yaşlı öğretmeni bulup bu işin sırrını öğrenmek ve ziyaret etmek için evine kadar gitti. Karşısında yılların yüzüne eklediği karışıklıklara rağmen hala dinç duran yaşlı bir kadın buldu. Yaşlı kadına, bu çocukları kenar mahallerden kurtarıp, başarılı birer yetişkin olmalarını sağlamak için kullandığı sihirli formülün ne olduğunu sordu. Yaşlı öğretmenin gözleri parlak ve dudaklarının kenarından bir gülümseme belirdi. "Çok basit. Ben öğrencilerimi çok sevdim."dedi.

Sevmek, duyguları ve hisleri olan insanların ortak özellikleridir. Duygulara ortak olmak, sevinçleri paylaşmak, gözyaşlarını bölüşmek eğitimde önemli izler bırakır. Sevinçi yüzünde, hüznü kalbinde olan temiz yürekli eğitimcilerin temiz düşünceleri ile temiz bir neslin oluşması zor değerildir.

Sevgi eğitimin vazgeçilmezidir. Çocuklarımıza arzu ettiğimiz bilgiyi, beceriyi, donanımı kazandırmak istiyorsak, bütün bunları sevgi ikliminin içinde vermek gerekir. Nasıl ılıman bir iklimde tabiat, çok daha verimli, çok daha bereketli ise bir sevgi iklimi içinde geçen eğitim süreci de bizim için o kadar verimli olur. Her şey sevgi ile başlar, sevgi ile gelişir, sevgi ile güzelleşir ve her zorluğu sevgi ile açabiliriz.

“ÇOCUKLARIMIZ ve BİZ” BURSA PANELİ AÇILIŞ KONUŞMASI-2

Selma KARIŞMAN

HAKUDAT Derneği Başkanı

Sevme, hissetme, şükretme biçimlerimizden başlayarak üretim, tüketim, estetik, tatil biçimlerimize kadar; hissi, siyasi, sosyal, iktisadi bütün gündelik hayat biçimlerimizin değiştiği; yüz yüze ilişkilerimizin, dostluklarımızın sanallaştığı, değer ölçülerinin ters yüz olduğu, her şeyin Batıdan esen bir kasırğa önünde savrulduğu bir dönemden geçiyoruz.

Elbette bu kasırğa, aile ocağını da temelinden sarsıyor. Aile artık insanın sadece kendisi olduğu için sevildiği, onaylandığı, taltif ve teselli edildiği ve bütün dış uyaranlar karşısında emniyette olduğu bir cennet değil... Değer aşınması; değer taşınmasını engelliyor, her şey insana, “ortak iyi”den mahrum bir özgürlük alanını işaret ediyor: İnsan özgürleşebilmek için “ortak iyi” ile olan bağlarını koparmalı; iyiyi, doğruyu ve güzeli ne toplumda, ne okulda, hatta ne ailede değil; kendi dünyasında, kendi başına tecrübe etmelidir!

İşte çocuklarımız; tüm değerlere sanki hepsi süpermarket raflarında birbirleriyle rekabet eden ürünlermiş gibi kaygısızlık gösteren böyle bir dünyaya doğuyor, böyle bir dünyanın havasını teneffüs ediyor, bu dünyada değerlerini diri, maneviyatlarını duru tutmanın sancılarını çekiyor.

Peki biz, her gün biraz daha sanal dünyanın girdabına kaptırdığımız çocuklarımızı ne kadar tanıyoruz? Elbette bu soru; hemen ardından, insanlığın o kadim sorusunu davet edecektir: Biz; kendimizi, ne kadar tanıyoruz?

Maddenin maneviyatın önüne geçtiği; hazların mütemadiyen körüklendiği; adaletsizliğin, merhametsizliğin, muhabbetsizliğin küreselleştiği bu dünyada nerede, nasıl duruyor, hangi değerlere tutunuyoruz?

Kendimizi değiştirmeye nereden başlayacağız; şahsiyetimizi, ailemizi, toplumumuzu bize ait değerler ile nasıl inşa edecek, bir muhabbet ahlâkını ve tefekkür medeniyetini yeniden nasıl kuracak, bu dünyadan beşeriyete kadim değerlerimizi nasıl takdim edecek, kainatı nasıl dizayn edeceğiz? Bu kendini kayıran, hazcı, tüketime endekli dünyaya hal ve kalimizle bir ahlâkî çağrı sunmayı başarabilecek miyiz?

Bu soruların ışığı, telaşı, iştiyakı; ebeveynlerinin içinde sönen bir toplum için, her şey daha zor demektir. Çünkü kendimizi tanıma ve şahsiyetimizi inşa sürecindeki vâroluşsal ve manevi temrinlerimiz, tecrübelerimiz, aynı zamanda bizim; çocuklarımıza ve gelecek nesillere en değerli mânâ mirasımız olacaktır... Çünkü çocuk insanı büyüten, terbiye eden bir tekâmül vasıtasıdır. Çocuğu tanımanın ikinci adımında, ezeli emaneti kabul etmiş olmanın mühim bir emaresi yer alır: Onların kabiliyetlerini keşfetmek, geliştirmek, fitrî potansiyellerini eyleme

dökmek, eski deyişle kuvveden fiile geçirmek için neler yapıyoruz? Emanete hakkını verebiliyor muyuz?

Ve bizler bir kez bu soruları sormaya başlayınca diğerleri tesbih taneleri gibi ard arda dizilir:

Onlara maddi zenginliği mi işaret edeceğiz manevi zenginliği mi? Hayatın zenginliğini hisse senetlerinde mi, hissi senetlerde mi aramasını sağlayacağız?

“Kendine yapılmadığını istemediğini sen de başkasına yapma”, “Sana nasıl davranılmasını istiyorsan, sen de öyle davran” prensibini mi tembih edeceğiz; yoksa daha ilk sınav yarışlarından itibaren, arkadaşının başarısızlığının kendi başarısı olduğu, acımasız bir rekabet duygusunu mu telkin edeceğiz tertemiz kalplerine?

Dünyevileşmeden dünyalı olmanın; küresellik girdabına kapılmadan evrenselleşmenin; bölünmeden, parçalanmadan, yabancılaşmadan, kendisiyle ve insanlıkla bütünleşmenin; tekasürün değil vahdetin izini sürmenin yollarını nasıl göstereceğiz?

“Her şey seninle başlar, senin etrafında döner, seninle biter” kışkırtmasıyla egolarını mı besleyeceğiz, yoksa bütün kâinattan ve insanlıktan mesul tutan evrensel bir ahlâk prensibini mi iradelerine işleyeceğiz? Geçmişsiz bir geleceğe mi hazırlayacağız onları, yoksa maziye de içine alan bir şimdi idraki ve gelecek idealini mi aşılacağız?

Hazların devamlı körüklendiği, ekran karşısında bireysel haz vaatleriyle, yepyeni bağımlılık biçimleri yaratıldığı bu ortamda nasıl bir bağışıklık sistemi kuracağız onlar için? Marka, tüketim, gösteriş saplantısına mı mahkûm edecek; yoksa paylaşmaya, bölüşmeye, uzaktakini de düşünmeye ve sevmeye mi sevk edeceğiz benliklerini?

Yeninin, modanın, değişmenin yapay cazibesini mi; yoksa “değişerek devam etmek devam ederek değişmenin” yapıcı idrakini mi hedef koyacağız hayatlarına?

Sevgiyi vermede cimri davranıp onu güvensiz, muhabbetsiz, şefkatsiz bir insan olarak mı; yoksa sevgide müsrif davranıp kendisinden başkalarının da varlığını unutturacak kadar bencil, mağrur, kayıtsız bir insan olarak mı katacağız hayata?

Nihai noktada sadece bilmenin, öğrenmenin ve rasyonel aklın esiri olan bir bilimperest mi yetiştirmenin peşindeyiz, yoksa; tecrübe ve hikmet aktarımıyla akleden kalbinin irfana açıldığı bir bütüncül insan modeli mi yetiştirmek gayemiz?

Bu ailede, hayatın anlamı, ahlâkî değerlerin tanınması ve salih amelle yaşama geçirilmesindedir. Hayat; zenginlik, şöhrat, tüketim, haz ve keyfin yüceltilmesi gibi modern zevkler etrafında dönmez. Evrensel Değerler Ailesinde çocuk evliliğin tabii ve muhteşem bir sonucudur. Ne ihmal edilebilir, ne alabildiğine yüceltilir. Ne yükür, ne külfet, ne de angarya! Çocuk sadece ebeveyn egoizminin sbobu değil aynı zamanda toplumla aile arasındaki ilişki vasıtasıdır. Anne baba hayata anlam, görüş ve değer katmayı, bütün toplumun anne ve babası olmayı çocuklarını sever ve eğitirken öğrenir. Bu aile doğal bir okuldur.

PANEL- 1

ÇOCUK, DÜNÜ ve BUGÜNE BİR BAKIŞ

Moderatör: Prof. Dr. Lütfiye Müslümanoğlu

Konuşmacılar

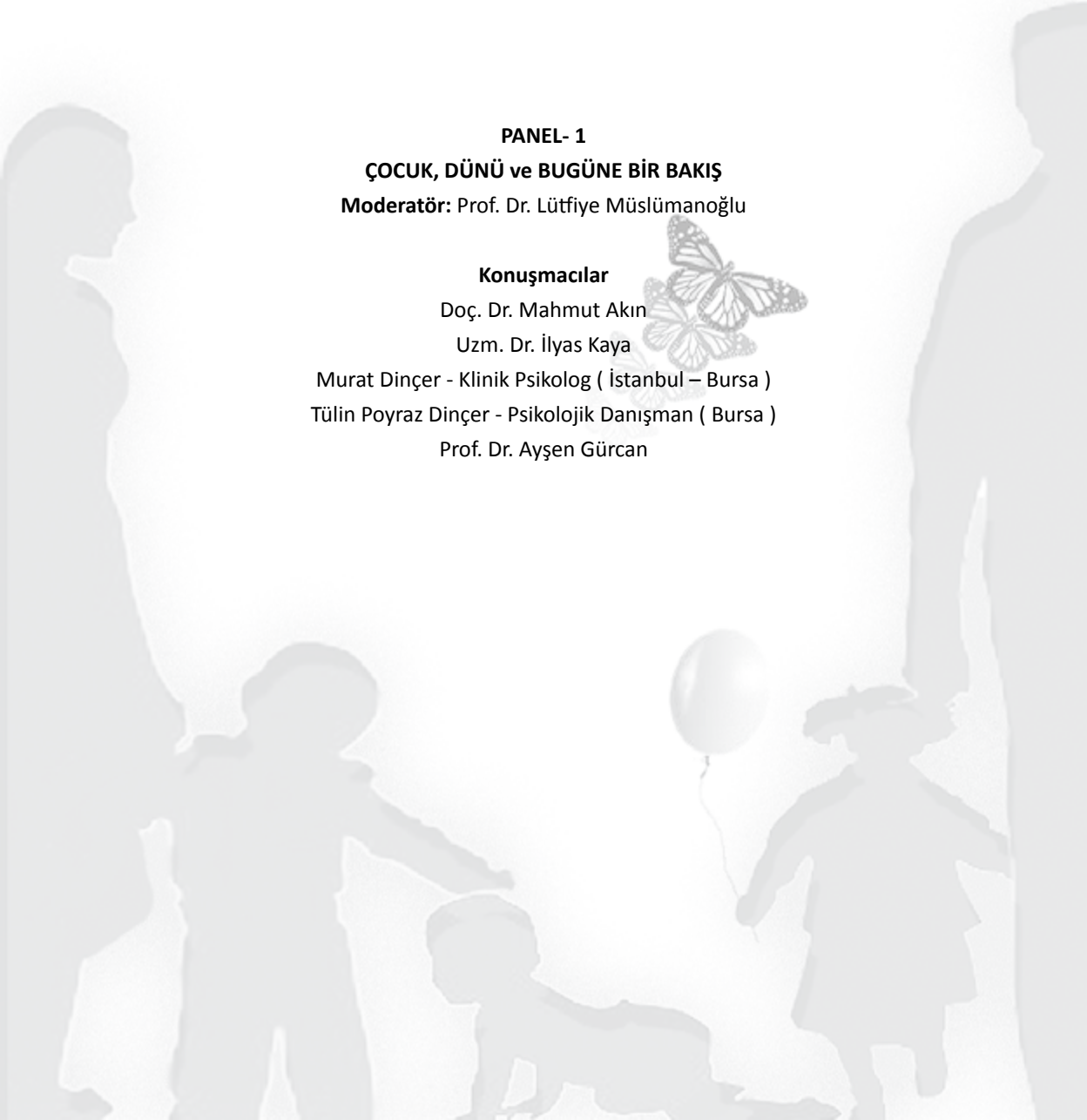
Doç. Dr. Mahmut Akın

Uzm. Dr. İlyas Kaya

Murat Dinçer - Klinik Psikolog (İstanbul – Bursa)

Tülin Poyraz Dinçer - Psikolojik Danışman (Bursa)

Prof. Dr. Ayşen Gürcan



TARİHSEL SÜREÇTE ÇOCUĞUN ANLAM ve DEĞERİ

Doç. Dr. Mahmut H. AKIN*

Çocukluk, bütün insanlığın evrensel tecrübesidir. Geçici ve kısa bir dönem olarak görüle bile çocukluk, insan hayatına etkisi kalıcı ve çok önemli bir dönemdir. Bütün önemine rağmen sosyal bilimler alanında çalışanların çocuk konusuna yakın bir tarihe kadar farklı açılardan ve yeteri kadar eğilmedikleri de dikkat çekicidir. Sosyal bir mesele olarak çocukluğun keşfedilişi yakın dönemde sosyal bilimlerde yaşanan paradigma değişmelerinin bir sonucudur. Buna göre çok büyük meselelerle uğraşan sosyal bilimcilerin çocuğu o kadar da büyük bir mesele olarak görmedikleri sonucunu çıkarmak mümkündür.

Tarihte çocukluğun algılanışı ve çocuğa verilen değer, dönemlere, kültürlere ve zihniyetlere göre değişiklik göstermiştir. Farklı anlayışlara bağlı olarak çocuk, tarih boyunca bazen alınıp satılacak bir meta, üretime katkı sağlayacak bir araç, ebeveyn için mutluluk kaynağı ya da gelecek garantisi, cinsiyetine göre şeref ya da aşağılanma göstergesi, aklını, zihniyetini ve varlığını iktidarlar uğruna feda edecek bir ideolojik propaganda muhatabı, ilk günahın meyvesi ve disipline edilmesi gereken bir suçlu, ebeveynleri kariyerlerinden ve dünyalık kazançlarından alı koyan bir yük, başarılarıyla övünülecek bir yarışçı ya da bir masum, günahsız ve Allah'ın emaneti olarak görüle gelmiştir. Çocuğa ilişkin birbirinden farklı bu anlamlar ve algılar, pek çok farklı dönemden, zihniyetten ve kültürden kaynaklanmaktadır. Ancak hemen her dönemde çocuk, kendi halinde kabul edilmenin ötesinde üzerinden gelecek hesabının yapıldığı bir varlık olarak kabul edilmiştir. Aile, devlet, kitle iletişim araçları gibi sosyalleşme araçlarının her birinin çocuğa yükledikleri anlam ve verdikleri değer farklıdır. Değişen anlam ve değerlere göre çocuktan beklentiler de farklılaşmaktadır. Farklı beklentilerin içerisinde çocuğun ne kadar kendisi kalabildiği de önemli bir meseledir. Öyle ki bu duruma bağlı olarak özellikle modernleşme ile birlikte ortaya çıkan “çocuk kimindir” sorusu hâlâ önemli bir soru olma özelliğini korumaktadır. Bu soruya bağlı olarak günümüzde çocuğun sosyal hayatta pek çok çelişkinin içerisinde kendisini bulduğunu tespit etmek zor olmayacaktır.

Çocuk, dünyaya muhtaç bir halde gelse bile bu ihtiyaç ilişkisi sadece çocuğun kültürel, psikolojik ve biyolojik gelişmesi için sosyal çevresine yöneldiği tek yönlü bir ilişki değildir. Bir

toplumun varlığı ve devamlılığı yeni nesillerin yetişmesine bağlıdır. Başka bir deyişle çocuk yetişmek için ne kadar sosyal çevresine muhtaçsa toplum da kendi varlığı ve devamlılığı için o kadar çocuğa muhtaçtır. Ancak Türkiye’de de bu ihtiyaç ilişkisinin algılanması ve yönetilmesiyle ilgili pek çok mesele tespit edilebilir. Toplumumuzda kendi değer alanında çocuğu Allah’ın bir emaneti olarak gören ve böylece ona değer veren bir anlayışın varlığından kolayca bahsedemeyeceğimiz bir vakiadır. Yine de Allah’ın yetişkinlere emaneti olan, temiz fitratta yaratılan, iyiliğe meyilli olarak dünyaya gelen çocuklar, bizim kendi anlam ve değer dünyamızın ne olduğunu varlıklarıyla işaret etmektedirler. Kendimiz olma ve kalma adına da çocuk konusuyla ilgilenmek gerekmektedir. Bu yüzden çocuk küçük görülse bile çocuk meselesi çok büyük bir meseledir.

Toplum olarak iki yüzyılı geçen bir zamandır büyük bir toplumsal değişme sürecini tecrübe etmekteyiz. Devletin kurumlarını değiştirme amacıyla başlayan, yeni bir millet oluşturma projesiyle devam eden batılılaşma, toplumumuzda hem zihniyet hem de sosyal pratikler açısından büyük bir değişmeye karşılık gelmektedir. Nesillere yayılan bu büyük değişme tecrübesi, sosyal hayatı paylaşan insanlar arasında yeni imkanların olduğu kadar yeni gerilimlerin de yayılmasına sebep olmuştur. Bu değişim sadece yetişkinleri ilgilendiren ya da sadece toplumun belli bir kesimini etkileyen bir süreç değildir. Çocuk meselesi bu değişimin önemli bir yerinde durmaktadır. Çünkü çocuk, dünyaya geldiği anda sosyal olmayan, ancak sosyal olma potansiyeli ile yaratılmış bir varlıktır. Sosyalleşmeyi tecrübe ettikçe çocuk içinde bulunduğu sosyal çevreye dahil olmaktadır. Ancak özellikle nesiller arasındaki zihniyet farklılığı ciddi zihniyet ve algı bölünmelerine sebep olmakta ve bu durum çocukları da çok ciddi bir şekilde etkilemektedir.

Sanayileşme devrimi sonrasında Avrupa'nın büyük şehirlerini gören aydınlarımız, teknik gelişmelerden çok etkilenmişler ve aynı değişimleri bizim de batılılar gibi yaşamamız gerektiğini kabul etmişlerdir. Ancak söz konusu aydın yabancılaşmasını tecrübe edenler, barakalarda yoksulluk ve sürekli hastalıklar içinde yaşayan işçileri, maden ocaklarında, fabrikalarda 16 saat çalıştırılan çocukları pek görmemişler ya da görmezden gelmişlerdir. Halbuki aynı dönemde henüz on dokuzuncu yüzyılın başlarında bile birçok Avrupa devletinin ceza hukuku sisteminde çocuk idamının yer aldığı cezai müeyyideler bulunmaktadır. Neil Postman, Çocukluğun Yokoluşu adlı kitabında bir elbise çaldığı için idam edilen kız çocuğunun

idam edilme sahnesini paylaşmıştır. Bu dönemde ağır çalışma şartlarından ve usta başlarının şiddetlerinden bunalan pek çok çocuk intihar etmiştir.

Çocuk idamı, çocuk intiharı gibi kavramları tahayyül etmek bile bizim için ne kadar zordur. Söz konusu çocuk algısının temelinde çocuğu ilk günahın meyvesi, bir suçlu olarak gören anlayışın izlerini sürmek mümkündür. Buna karşılık bizim için çocuk masumiyetin bir sembolüdür ve insanın temiz fitratını temsil etmektedir. İslam dini, çocuğu toplum içinde değerli bir muhatap olarak kabul etmektedir. Peygamber efendimizin çocukların islam fitratı üzerine doğduğu, sonradan ailesi ve çevresi tarafından Yahudi, Hristiyan vb dinlere mensup hale getirildiğini belirten bir hadisi malumdur. İslam, fitrata en uygun dindir. Bu yüzden İslam'da çocuk ile kötülük arasında bir bağ kurulmamıştır. Hatta çocuk, iyiliğe meyilli bir hal üzerine yaratıldığından bazen bize de ne olmamız gerektiğini hatırlatan bir uyarıcıdır. Allah'ın kutsal bir emanetidir. Bir çocuk, film izlerken filmdeki kötüler tutmaz, onların cezalandırılmasını ister. Şahit olduğu bir kötülük çocuğu üzer. Çocuk, her zaman kötü durumun ortadan kalkmasını ve iyi durumun hakim olmasını ister. Çocuğun ahlaki tercihlerine dikkat çeken büyük Müslüman düşünür merhum Aliya İzzetbegoviç, bütün bunların küçücük bir çocuğa çevresi tarafından mı öğretildiği sorusunu sormaktadır. Ona göre bu fitrat özellikleri çocukların yaratılmış olmalarından kaynaklanmaktadır ve Yaradan'ın varlığına işaret etmektedir. İnsanın ahlaki yanı kaynağını bu dünya gerçekliğinden değil, bu dünyayı aşan bir hakikatten almıştır. Kötülüğün ortadan kalkmasını isteyerek çocuk, fitratının gereğini yapmakta, kendisinde verili bulunan ahlakî potansiyele göre hareket etmektedir. Nitekim fitratın tahrip edilmesi ya da sapma, küçük yaşlardan itibaren yanlış ya da kötü olan eylemlerin sürekli olarak yapılması ve normalleşmesiyle mümkündür.

Çocuk, yetişkinlerin unuttukları, hayatlarından çıkardıkları pek çok özelliğe sahiptir. Çocuk hayal kurar, yetişkinlerin fark etmediği ayrıntıları fark eder, merak eder, çok soru sorar. Bütün bunlar neyin arayışıdır? Bu özellikler, insanı diğer varlıklardan ayıran temel özellikler arasında sayılabilir. Çocuk, fitratın bozulmamış durumuna en yakın varlık olduğu için insanî özellikleri çevresine de yansıtılabilmektedir. Ancak, çocuğun her istediğini elde ettiği, negatif davranışlarının iyilikle önlenmediği, ailesinde sürekli olumsuz davranışları gözlediği ilişki biçimlerinin en kötü sonuçlarından birisi, erkenden fitrattan sapmaktır. Bu da Allah'ın emaneti çocukların çocukluk çağında tükenmeleri demektir.

Batı düşüncesinde Hristiyanlığın etkisinin azalmasıyla birlikte modern dönemde John Locke'un "tabula rasa" anlayışını temel alan çocuk algısı etkili olmuştur. Bu anlayışa göre bebekler dünyaya geldikleri zaman zihinleri boş bir levha gibidir. Büyüdükçe duyularından elde ettikleri tecrübelerle dayanan bilgiler zihinlerini doldurmaya başlar. Locke'a göre insan ne öğrenirse bu boş levhanın dolmasıyla öğrenmektedir. Bu anlayışın özellikle ulus devlet iktidarlarına sahip olanlar tarafından benimsendiğini belirtmek gerekir. Madem ki çocuklar bu dünyaya boş bir zihinle gelmektedirler; zihinlerini istediğiniz gibi doldurduğunuz takdirde size itaat eden vatandaşlar olurlar. Bu anlayışa göre eğitim müfredatları hazırlanmış, çocukların farklı eğilimleri ve yetenekleri uzun bir süre göz ardı edilmiştir. Bu durum, açıkça insan fitratının reddidir. Benzer şekilde Jean Jacques Rousseau, çocuğu "iyi" olarak kabul etmesine rağmen doğayı yüceltirken Tanrı'yı kenara bırakan bir anlayışı savunmuştur. Kaldı ki Rousseau'nun anlayışı da fitrattan uzaklaşma riski taşımaktadır. Çocuk, varlığıyla fitratın sahibine işaret etmektedir. Görüldüğü üzere batıda çocuğu kötü kabul eden ve disiplin altında tutmayı isteyen bir iktidardan onu kendi oluşturduğu vatandaş kimliğinin ve kalıbının içerisinde tutmaya çalışan ve bunun üzerine hesap yapan bir iktidara geçilmiştir.

Batıyı takip eden Türkiye'nin toplumsal ve tarihsel değişme sürecinde çocuğa ilişkin algının da değiştiğini görmek mümkündür. Ulus devleti merkeze alan millet oluşturma projesinde çocuğun önemli bir yeri vardır. Çünkü bu proje daima yeni nesilleri ve özellikle de çocukları hedef almıştır. Geleneksel kültürel ilişkilerin çözülmesinin ve eski ile yeni arasında kalmışlığın izlerini çocuklarda görmek mümkündür. Özellikle eğitim sisteminde çocuklarda düşman ve öteki algısı oluşturulması ve böylece kimlik üretilmeye çalışılmasının bizatihi kendisi ciddi bir kimlik tahribidir. Üretilen algıya dayanarak iyi bir vatandaş olabilen ancak fitratının gerektirdiği gibi hareket etmediği için insan olma imkanlarını zora sokan bir durum ortaya çıkmaktadır. Kaldı ki kentleşme, siyasi ve ekonomik değişmeler gibi sebepler de insan ilişkilerini değiştirmiştir. Çocuk da bütün bu yaşananlardan etkilenmekte ve sosyal değişimin gerilimleriyle oluşmuş bir çevrede yetişmektedir. Boşanmaların artması, çocuk sayısının azalması, evlilik yaşının büyümesi, iş ve kariyer sahibi olmanın çocuk sahibi olmaya öncelenmesi, artan bireyselleşme gibi meseleler kendimize has modernleşmemizden kaynaklanmaktadır. Pek çok insanı kuşatan bu hayat tarzı, çocuğu Allah'ın bir emaneti olarak kabul etme ve sahiplenme tavrının üretilmesini zorlaştırmaktadır. Çocuk konusunun başından beri sorduğumuz "çocuk kimindir" sorusunun muhatap sayısı artmıştır. Ailenin mi, devletin

mi, kitle iletişim araçlarının mı? Toplumsal değişmemizle birlikte çocuğun kimin olduğunun cevabını bulmak da güçleşmektedir.

Kendi toplumumuz açısından da geçmişte çocukların çok daha iyi bir durumda olduğunu iddia etmek elbette doğru değildir. Bugünkü olumsuzluklara referansla geçmişi yücelten bir nostaljik tavır, geçmişi olduğu gibi görmekten uzaktır. İslam ile Müslümanlar arasında oluşan mesafe sadece yakın dönemde yaşanan değişmelerden kaynaklanmamaktadır. Kendi geleneğimizin İslami izler taşımasına rağmen İslam'a uymayan yönleri olduğunu kabul etmemiz gerekmektedir. Geleneksellik, insanlar üzerinde güçlü bir aidiyet üretir ve kontrol mekanizması sağlar. Genel olarak toplumumuzda geçmişte de çocuk meselesine İslamî bir duyarlılıkla bakıldığını söylemek mümkün değildir. Ancak geleneksel toplumlarda kendi içinde işleyen denetim mekanizması meseleleri de kendi içinde çözen bir yapıya sahiptir. Yüzyılların tecrübe birikimine ve otoritesine dayanan gelenekselliğin çözülmesi, analiz edilmesi zor, karmakarışık sosyallik durumlarının ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Gelenekselliğin otoritesinin sürmemesi sosyal ilişkilerde daha fazla anlam boşlukları oluşturmaktadır. Geçmişin kendisini geri getirip inşa etmek, sürdürmek mümkün değildir. Diğer taraftan geçmiş, bizim geçmişimizdir ve bugünle bir şekilde ilişkilidir. Çocuk konusunda bugün neyin yapılabileceği ve kendi değerlerimizden hareketle bir “çocuk anlayışı”nın oluşması önemli bir mesele olarak hâlâ durmaktadır.

Özellikle çocuk meselesinde farklı sosyal bilimlerin katkısı en azından meselenin ciddiyetinin farkına varılmasını sağlama noktasında katkı sağlayacaktır. Bugün sosyal bilimlerin tartıştığı her mesele bir şekilde çocukla ilişkilidir. Disiplinler arası bir bilgi alışverişiyle çocuk-aile, çocuk-tüketim, çocuk-medya, çocuk-tarih, çocuk-din, çocuk-eğitim, çocuk-okul, çocuk-suç, çocuk-ahlak, çocuk-devlet gibi pek çok meselenin tartışılması gerekmektedir. Batıda yapılan çalışmaların ve tartışmaların katkıları önemli olmakla birlikte bu katkılar, kendi tarihsel ve sosyolojik gerçeklikleri içinde kabul edilmelidir. Bizim çocuklarımızı ancak kendi tarihsel ve sosyolojik hikayemizin içinden anlayabileceğimiz açıktır. Bu, işin bir yönü olarak kabul edilebilir.

Çocuk ümittir ancak ütopya değildir. İyi ailelerin, bütün iyiliklerine rağmen çocukları ileride kötülüklerle sapsmış olabilir. Kötü şartların, kötülüklerin içinde çocukluklarını yaşamış ancak

ilerideki hayatlarında iyiliği üreten örnek insanlar olmayı başarabilmiş çocuklar görmek de mümkündür. Bu, bizim bu dünyadaki aklımızla üstesinden gelebileceğimiz bir hesap değildir. Yine de sebeplerden ahlaken sorumlu olduğumuz açıktır. İnsan determinizmlere sığmayan bir varlıktır. Ne yaparsak yapalım, bizim için de çocuklarımız için de dünya bir cennete dönüşmeyecektir. Acıyı, kötülüğü, imtihanı bu dünyadan kaldırmak mümkün değildir. Dünyayı cennet yapma iddiasındaki ideologlar ve siyasetçiler, bu iddialarının altında kaldıkları gibi milyonlarca insanın hayatının da cehenneme dönmesine katkı yapmışlardır. Çocuğu bir ütopya olarak görmek ve bu amaç uğrunda onun hayatını bir ütopyaya çevirmeye çalışmak, hem fitrata hem de dünyanın hakikatine uymayacağı için beyhude bir çaba olarak kalacaktır. Yine bu durumu yansıtan bir şekilde başarıyı sadece bu dünyada elde edilen dünyevi unsurlar üzerinden tanımlayan ve o kurstan bu kursa koşturmaktan yarış atına dönmüş çocuklar sayesinde statü elde etmeye çalışan bir anlayış, çocuğun bizim için taşıdığı anlamdan da değerden de bîhaberdir. Toplum olarak yaşadığımız değişim sürecinde ne olacağımız kadar ne olduğumuz da çok büyük bir mesele olmuştur. Hem yetişkinliklerini yaşayan, hem de yetişen ve yetişecek nesiller için bu arada kalmışlığı aşmaya, bizim kim olduğumuzu hatırlamaya ihtiyacımız vardır. Bu yüzden, anlamını ve değerini başka yerlerde değil, bizatihi çocuğun kendisinde aramak en azından bizim anlam ve değer dünyamız açısından daha tutarlı olacaktır.

***(Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi)**

ÇOCUK ve ÇALIŞAN ANNE BABALAR

Uzm. Dr. İlyas KAYA

Dünya sağlık örgütü ilk olarak 1948’de sağlığın tanımını yaptığında fiziksel, sosyal ve ruhsal açıdan tam bir iyilik halinden bahsetmektedir. Burada tabi sosyal ve ruhsal açıdan tam bir uyum derken yaşam kalitesinden bahsediliyor. Yaşam kalitesinde kastettiğimiz şey fiziksel ve ruhsal işlevselliği aile ve toplumdaki etkilenmesi ve bireysel işlevsellik olarak tanımlanabilir. Ruh sağlığı da sağlık kavramının içerisinde değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Burada çocuğu kastederken sadece çocuğu kastetmiyoruz aileyi kastediyoruz ve toplumu kastediyoruz aslında. Toplumun ruh sağlığı, ailenin ruh sağlığı ve çocuğun ruh sağlığı çok önemli hale geliyor. Özellikle çocukların çalışan anne baba noktasına gelecek olursak tabi insanlar bir takım maddi kaygılardan dolayı çalışmak zorundalar, ama özellikle kadınların çalışma hayatına dahil olması, tarımdan sanayileşmeye geçildiği dönemde ve kırsaldan kente göçün yoğun olduğu dönemde artmıştır. Tabi kadınların eğitim düzeylerindeki artış bir taraftan iyi bir şey bir taraftan da çocuk için negatif bir şey olarak değerlendirilebilir. Çünkü kadın çalışma hayatına daha fazla dahil olmaya başlamıştır. Tabi teknolojik ilerlemeler de aynı şekilde değerlendirilebilir. Savaşlar ve savaş sonrası dönemlerde erkek nüfusunun azalması kadınların daha fazla çalışmaya dahil olmasına sebep olmuştur. Maddi ihtiyaçların artması, refah düzeyini yükseltmek amacıyla, daha çok ve daha sıklıkla da büyük şehirlerde çalışmak durumundadır. Bağlanma teorisini geliştiren ilk bağlanma ile ilgili açıklama yaparken, özellikle çocuğun beden gelişimi için vitamin ve protein ne kadar gerekliyse, beden, ruhsal gelişimi için de anne sevgisinin o kadar önemli olduğunu söylemiştir. Burada tabi çalışan anne ve babalar diyoruz ama daha çok anneler üzerinde durmak gerekir. Çalışmalar da zaten babaların ne de olsa çalıştığı varsayılarak anneler üzerinde yapılmış çoğunlukla. Tabi babanın da çalışmadığı aileler var. Çalışan annelerin en büyük endişeleri kendilerinin evde olmadığı saatlerde çocuklarının bakımıyla ilgili endişeleri olmaktadır. İşinden yorgun ve gergin geldiği için, iş hayatı streslidir, hele günümüzde tamamen maddi çıkarılara dayalı toplum hayatı insanları nesnelleştirmiştir ve bu nedenle insanlar sadece paraya odaklı çalışmaktadır ve çalıştırılmaktadır. Bu nedenle çoğunlukla stresli ve ağır iş koşulları bundan dolayı yorgun ve gergin gelen ebeveynler, çocuklara zaman ayıramama ve onlarla sağlıklı iletişim kuramama endişesi yaşarlar. Burada çalışmak kötü bir şeydir sonucu çıkmamalıdır. Çalışan anne babaların çocukları psikiyatri alanında sorun yaşar, çalışmayanların ki yaşamaz gibi kesin bir sonuç doğru olmayacaktır. Bir de şuna dikkat etmek gerekir anne babaların eğitim düzeyi, çalışma koşulları ve çalışma nedenleri, ebeveyn ve çocuk ilişkisinin niteliği ailenin aile ilişkileri, annenin yokluğunda çocuğa kimin tarafından ve nasıl bakıldığı, çocuğa bakan kişinin

özellikleri ve bakanın sürekli olup olmadığı yani çok sık bakıcı değişip değişmediği de çocuğun gelişimini etkileyen önemli faktörlerdendir. Ailedeki çocuk sayısı ve çocuğun doğum sırası, bunların hepsi sadece annenin çalışıyor olması değil, bu çocuğun psikiyatrik alanda sorun yaşayıp yaşamamasında önemli faktörlerdir Ebeveynler ve çocuklarıyla ilgili bu çalışmalarda tam bir tutarlılık söz konusu değil. Genelde ilk başta daha kötü olacağı beklenerek bu çalışmalar yapılmış ama aslında beklenenin tersine çalışan annelerin (tabi baba da çalışıyor) bulunduğu ailelerde çocuğun gelişiminin psikiyatrik alanda olumsuz etkilenmediği şeklinde sonuçlar elde edilmiş. Okul başarılarının, sosyal gelişimlerinin çalışmayan ailelerden daha üstün olabildiği yazılmıştır. Burada anne babanın tabi ki eğitim düzeyi etkili olmaktadır. Çalışmalar doksanlı yıllardan önce yapılan çalışmalar. Şimdi günümüzde eğitim düzeyi daha düşük insanlar da çalışma hayatına katılmakta, muhtemelen o yıllarda çalışmalar yapıldığı zaman eğitim düzeyi en iyi olan ailelerin çocuklarıyla ilgili bu veriler elde edildi. Tabi eğitim düzeyi yükseldikçe zeka düzeyi de genetik anlamda artmaktadır. Bu nedenle bu çalışmaların pozitif sonuç verme nedeni bu olabilir. Çalışan anneler çocuklarını günde iki saatten fazla zaman ayıramamakta, ama özellikle evde olduğu saatte çocuğuyla daha fazla ilgilenmektedir. Bu da özellikle bu annelerin suçluluk duygusu yaşamasıyla da ilgilidir. Bu anneler özellikle çok zaman geçirmedikleri için, eve geldikleri zaman çok yoğun suçluluk duygusuyla daha kaliteli vakit arayışı geçirmek ihtiyacı hissederler bu da çocuk için olumlu bir şeydir. Öte yandan günlük işleriyle ilgilenen bir yandan çocuğuyla konuşan, çocuğunu dinleyen boş zamanında çocuğuna kitap okuyan, onunla sinemaya giden, alışveriş yapan anne babaların, psikoterapi açısından daha az psikoterapi olduğunu söyleyebilirim. Eğer ebeveynler işlerinde hem maddi hem manevi anlamda tatmin olabiliyorlarsa ve yine çalışma şartları çok ağır ve stresli değilse çocuğun bakımı ve emniyetli olması konusunda çok fazla endişeli değilse anksiyete bozukluğu, depresyon gibi şikayetleri yoksa, genellikle anne baba ve çocukları arasındaki etkileşim olumlu olmaktadır. Bunların tam tersi durumda da olumsuz etkileşim olma şansı daha yüksek olmaktadır. Annesi çalışan kızların, annesi çalışmayan kızlara göre sosyal anlamda kadınlık rolüne daha fazla sahip çıktıkları, akademik başarılarının ve kariyer tutkularının daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bir bakıma çalışan annenin çocuklarının çalışacak olduğunu öngörebiliriz. Kız çocukları üzerinde olumlu etkilerinin yanı sıra, erkek çocuklarını daha çok olumsuz yönde etkilendikleri söylenebilir. Annesi çalışan erkek çocuklarını bu projede özellikle de annesi çalışmayan erkek çocuklarına ve annesi çalışan kızlara oranla bu çalışmada daha düşük olduğu bulunmuş. Burada da bir erkeğin belki biraz da kadına ilgili bakışı veya erkek çocuğunun anneyi bilemiyorum artık tam olarak neden oluyor ama daha çalışmaması gereken bir ebeveyn olarak görmesiyle yani böyle bir sonuç çıkartmış. Ben kendi fikrimi söylemiyorum çalışmada bundan ileri gelebileceğini söylemişler

ama tam bu konudan olabileceğini düşünmüyorum. Yapılan bazı araştırmalar bu çalışan annelerin çocuklarında yine bazı davranış sorunlarının daha fazla olduğunu gösterirken, bazılarında ise psikososyal gelişimlerinin çalışmayan çocuklara kıyasla çok daha üstün olduğunu ortaya koymuştur. Burada yine çalışan anne ve babanın çocuğunda illaki psikopatolojik sorun daha fazladır diyemiyoruz. Daha az olduğunu gösteren çalışmalar da var, daha fazla olduğunu gösteren çalışmalar da var. Almanya da yapılan bir çalışmada ise özellikle hafta sonu ve gece çalışan anne babaların çocuklarının sosyal ve duygusal durumlarının olumsuz yönde etkilendiği söyleniyor. Hafta sonları çalışma, yoğun çalışma tabii bu anne ve babaların depresif duygu durumlarının yani depresyona yatkınlıklarının artmasına da neden oluyor. Muhtemelen bununda etkisiyle bu çocuklar zaten göremiyor anne ve babalarını, gördükleri zaman da depresif tutumlarla karşılaşıyorlar. Daha sinirli olabiliyorlar, daha mutsuz olabiliyorlar, bunlar da daha fazla davranış bozukluklarına ve obeziteye sebep olabiliyor, çalışma sonucuna göre. Konuşma, okuma, matematik gibi alanlarda düşük seviyede beceri, obezite bu normal saatlerin dışında özellikle gece vardiyalarında çalışan anne ve babaların, hafta sonu çalışan anne ve babaların çocuklarında daha belirgin bir şekilde artmış gözlemlenmiştir. Burada çocukları olumsuz etkileyen sebepler arasında özellikle anne ve babaların yorgun, stresli, ağır iş yükü, depresif duygu durumları çok ön planda olmaktadır. Çalışan anne ve babaların ciddi handikaplarından biri suçluluk duygusu aşırı sorumluluk yüklenme, yani bu şu şekilde iş saatlerinde de aslında akıllarının bir tarafında ev var, çocuk var, çocukları var ve bundan dolayı da zihinsel anlamda ciddi anlamda yorgunluk yaşıyorlar. Zihinsel yorgunluk, bedensel şikayetleri de beraberinde getiriyor. Ve yine çocuğa bakacak kişiyle ilgili arayışlar, çalışan anne, baba ve çocuklarında ciddi sorun olabiliyor. Çocuk için şunu söylemek gerekir daha anne karnındayken bu süreç başlıyor, yani henüz daha zigot oluştuktan, embriyo oluştuktan itibaren bu çok önemli bir hale geliyor. Burada çalışma şartlarının hamilelik döneminde de düzenlenmesi çok önemlidir. Burada ortamdaki sigara dumanı, aşırı gürültü, işin çok stresli olması, anne adayının beden ve vücut yapısındaki sıkıntılar yani annenin sağlıklı bir hamilelik geçirmesi, eğer psikiyatrik bir destek alması gerekiyorsa psikiyatrik bir problemi varsa bu noktada destek alması önemlidir. Özellikle stresli hamilelik geçiren annelerin çocuklarında, bebeklerinde sonraki dönemde hiperaktivite, karın ağrıları, gaz sancıları olabilir. Yeme problemleri, yeme bozuklukları daha sık olmaktadır. Çocuk doğduktan sonra ki ilk dönem 0-2 aylık dönem özellikle yine annenin postpartum depresyon kaygısı ve stresi bir takım psikiyatrik problemleri çocuğa yansıyabilmektedir. Bu dönemde özellikle annelerin mutlaka zaten ilk 6 ay sadece anne sütü ve 2 yıl da anne sütüne devamı deniliyor. Özellikle anne sütünün verilmesi bebekle anne arasında hissi bir yakınlığa sebep oluyor, yani ruhen ve manen bir yakınlığa sebep oluyor ve bu da bebeğin ailenin bir ferdi

olarak kabul edilmesi ve yine çocuk henüz daha yeni doğduğundan itibaren çocuğun daha sonraki ruhsal bünyesine de daha sağlıklı yansıyan bir süreçtir. Özellikle bu dönemde annesinden yoksun kalan çocuklarda duygusal anlamda küçükleşme, tepkisizlik, çabuk ağlama, huzursuzluk, daha sık karın ağrıları, bağırsak sancıları, kusma ve yeme şikayetlerinin daha fazla olduğu ve daha fazla uykusuzluk yaşadığı bilinmektedir. Sonraki dönem içinde yine bebeğin anne sütü almaya devam etmesi, 6 aylık oluncaya kadar yine anne ve bebek arasında sosyal bağların kuvvetlenmesi önemlidir. Çocuğun bu dönemde özellikle algılamaları, ilk sesleri çıkarttığı görülür, gülümsemeye başladığı, göz takip, göz temasını oluşturmaya başladığı ve gözleriyle takip ettiği görülür. İnsan yavrusu için ilk doğduğu dönemde özellikle görebildiği mesafe 30 ila 60 cm arasındadır, bu ilginç yani aslında bu meme seviyesidir yani daha fazlası da değil daha azı da değil, aslında yaratılıştaki bunun ne kadar önemli olduğunu gösteriyor. Bu dönemde ilk sesleri çıkartmak, ağulamak, gülümsemek gibi, ve bu seslere, bu mesajlara cevap verilmesi çok önemlidir. Çocukta gelen uyarıları algılamak çok önemlidir, sonraki dönemde 7 ay ve 2 yaş arasında da çocuğun lisan, sosyal fikir ve zihin gelişimlerini desteklemek gerekecektir. Bu dönemde sadece fiziki bakım olmaması çocuğun ruhi anlamda yani manevi anlamda desteklenmesi çok önemlidir. Bu dönemde yeterli diyalog kuramayan anneler ve babalar, çocuklarıyla yeterli uyum sağlamayan anne ve babalar, çocukları ile aşırı öfkeli tepkiler, ağrı, huzursuzluk, uykusuzluk, öğrenmeye karşı isteksizlik ve tuvalet eğitiminde problemler yaşayabilmektedir. İki yaş sonrasında çocuk her ne kadar annenin yokluğuna alışabilse de çocuğun aklında annenin varlığı devamlı olmaktadır yani nesne devamlılığı burada başlamıştır. Bu dönemde anne olmadan çocuk aslında başkalarıyla kalabilir ve güven duygusu gelişmiştir. Genelde 2 -3 yaş sosyalleşme yaşı ve kreşe başlama yaşı olarak önerilmektedir. Bu dönemde eğer anne tamamen yoksa ve uzun süre ayrı kalırsa, yine çocukta aşırı stres ve sıkıntı olabilir, ama sadece iş saatlerinde olmaması bu stres ve sıkıntının daha az olmasına neden olur. 3-6 yaş arası özellikle temel kavramların, temel aletlerin, renklerin öğrenildiği, dilin daha pragmatik ve daha komplike kullanılmaya başlandığı dönemdir. Bu dönemde de eğer çocuklarla iyi bir iletişim sağlanırsa çocuklarda daha az dikkat problemleri olacaktır. Yine çocukluk çağı depresyonu, kaygı bozuklukları, davranış problemleri daha az olacaktır. Okul çağından itibaren çocuklar aileden aldıkları birikimi, okulda bilgiye dönüştürebilirler ve bu dönemde aslında çocuklar daha çok akademik alana odaklanmışlardır. Bu dönemde nispeten bizim daha çok karşılaştığımız problemler dikkat eksikliği, kaygı bozuklukları, depresif bozukluklardır. Çalışan anne ve baba çocuğunda mutlaka bir psikopatoloji olacağı anlamına gelmez, eğer uygun şartlar sağlanabilirse anne ve baba çalışıyor olsalar bile çocuklarında normal ve sağlıklı gelişim, ruhsal bir gelişim sağlanabilir.

YAKINLARINI KAYBEDEN ÇOCUKLAR

Murat DİNÇER - Klinik Psikolog

Ölüm dünyadaki yaşamın belki de inkar edilemez tek gerçeğidir. Hayvanlar da ölümü bilir hatta yakınlarını kaybettiklerinde belli tepkiler vermektedir. Bununla beraber diğer canlılardan farklı olarak insan ölümü sadece yaşamaz onu anlamlandırmaya da çalışır. Ölümün evrenselliğini, geri dönülmezliğini, bir nedeni olduğunu ve artık ölen insanın dünyadaki işlevinin bittiğini fark eder (Bjorklund, 2000). Ancak bu kadar keskin bir gerçeği fark edip, hazmetmek bir anda olmaz; belli bir süreci gerektirir. Kabaca üç evreye ayırabileceğimiz bu sürecin sonunda ergenlik çağından sonra insan artık ölümü gerçek manada fark etmeye başlar.

İlk aşama beş yaşa kadar olan süreçtir. Bebek bu dönemde daha 6-9 aylıkken bile annenin yokluğunu fark edebilecek durumdadır (Yıldız, 2004). Ancak daha henüz zihinsel yetileri gerektiği kadar gelişmemiştir. Yaşamı döngüsel olarak yaşarlar, yani gündüzün ardından gece gelir, gidenler geri gelir, acıkır doyar, sonra tekrar acıkır vb. Yani yaşamda her şey tekrar eder, kalıcı bir yok oluş daha henüz kafalarında yoktur. Ölüm ile ayrılığı benzer şekilde algırlar. Ölümün uzun vadeli sonuçlarını anlayamazlar. Burada en kritik olan çocuğun özellikle kendisine verilen bakımı kaybetme duygusudur. Bu duygularını bilişsel becerileri henüz tam gelişmediği için psikosomatik şikayetler ve farklılaşan hareketlerle ortaya koyar.

Örneğin babasını kaybeden 4 yaşındaki bir çocuk babasının geri geleceğini düşünebilir. Orada ne yiyeceğini sorabilir, babasının ölümüyle evdeki düzenin nasıl değişeceğini tam anlayamaz ama kimin eve para getireceğini, kimin onu gezdireceğini vb. bakımla ilgili

Beş Yaşa Kadar Olan Çocuklarda Ölümle İlgili Algılar ve Verilen Tepkiler

- ▶ Yaşamı döngüsel olarak yaşarlar.
- ▶ Ölümün geri dönüşü olmayan bir şey olduğunu anlayamazlar.
- ▶ İşlevsizliğini anlayamazlar: «Babam orada ne yiyecek?»
- ▶ Ölüm ile ayrılığı benzer şekilde algırlar.
- ▶ Ölümün uzun vadeli sonuçlarını anlamaz.
- ▶ 6-9 aylık çok küçük bebekler bile annenin yokluğunu fark eder.
- ▶ Düzenli bakım veren kişinin yokluğundan kaygılanır:
«Bana şimdi kim bakacak?»
- ▶ Psikosomatik ve davranışsal tepkiler daha ağırlıklı olarak gözükübilir.

şeylerden dolayı kaygılanabilir. Bütün bu kaygılarını da çok dolaylı bir şekilde kendisi bile fark etmeden mide, bağırsak sorunları, deri hastalıkları, ağrılar vb. türlü bedensel şikâyetlerle ortaya koyabilir.

İkinci aşama 5 yaştan ergenliğe kadar uzanan okul çağı dönemidir. Çocuk artan zihinsel kapasitesiyle artık ölümün geri dönülmez bir şey olduğunu fark eder. Bunu çok somut şekilde artık bedeninin çalışmaz olduğu şekliyle açıklayabilir, ölen kişilerin artık kalbi çalışmaz veya nefes alamazlar gibi. Ancak ölümün evrenselliğini fark etmesine rağmen kendisinin ölebileceğini pek düşünmezler. Bunun yerine anne-babalarını kaybetmekten korkabilirler. Bu yaşta yakınına kaybeden bir çocuk üzüntü yaşayabilir, yas yaşayabilir. Bütün bu duygularını ağlama gibi beklendik şekilde de ifade edebilir. İçe çekilme, saldırgan davranışlar, yeme ve uyku problemleri ve okulda

sorunları gibi daha zorlayıcı şekilde de ortaya koyabilir.

Örneğin 10 yaşında annesini kaybeden bir kız çocuğu artık annesinin gelmeyeceğini bilir, bunun ne gibi sonuçları olacağını bilir. Babasının da ölebileceğinden ya da başka bir kadınla evlenip kendisini bırakabileceğinden korkabilir. Yas

Okul Çağındaki Çocuklarda Ölümle İlgili Algılar ve Verilen Tepkiler

- ▶ Ölümün geri dönülmez olduğunu anlayabilir.
- ▶ Somut işlemler dönemine geçtiği için vücut işlevleri üzerinden ölümü anlar.
- ▶ Kendinin ölebileceğini pek düşünmez. Ebeveynini kaybetmekten korkabilir.
- ▶ Yas tutabilir, üzüntü yaşayabilir. Ağlama, uyku ve yemek problemleri, içe çekilme, saldırganlık, okul problemleri vb. yaşayabilir.

tepkileri verebilir, ağlama nöbetleri yaşayabilir. Okulda bir anda sessizleşebilir ya da o zamana kadar olmayan şekilde sınıf arkadaşlarıyla geçimsizlikler, dersi bozmalar yaşayabilir. Bir anda dersleri bozulabilir nadir şekilde kendini tamamen derslere verme de görülebilir. Çok yeme ya da hiç yememe, benzer şekilde çok uyuma veya uykusuzluk problemi yaşayabilir.

Üçüncü aşamaya ise ergenlik çağıyla birlikte girilir. Soyut düşünme becerileri de artık gelişen ergen artık kendinin de ölebileceğini fark etmeye başlar. Tam da yaşamı doya doya yaşamak isterken bunu fark etmek onda bir tehdit hissi oluşturur. Her şeyi sorguladığı bu dönemde yaşamın ve ölümün anlamını sorgulamayabilir. Ölümün bir haksızlık olduğu ve kendi elinde

olmadığı düşüncesi
onda kızgınlık
yaratabilir. Bu
dönemde kendini güçlü
görmek istediği için
ölüm karşısında
etkilenmemiş
gözükmek de isteyebilir
(Granot, 2005).

Ergenlik Çağındaki Çocuklarda Ölümle İlgili Algılar ve Verilen Tepkiler

- ▶ Kendinin de ölebileceğini fark eder.
- ▶ Yaşamı doya doya yaşamak isterken bunu kimliğine bir tehdit olarak düşünebilir.
- ▶ Yaşamın ve ölümün anlamını sorgulayabilir. İncancını sorgulayabilir.
- ▶ Ölümü bir haksızlık ve kontrolünün dışında bir şey olarak görebilir. Riskli hareketler yapabilir.
- ▶ Ölüm karşısında etkilenmemiş gözükerek kendini güçlü göstermek isteyebilir.

Bir arkadaşını

kaybeden 15 yaşındaki bir ergen, kendi ölümünü fark edip, kaygılanabilir. Bunun neden arkadaşının başına geldiği konusunda isyan edebilir, incancını sorgulayabilir. Ölümle dalga geçen riskli hareketler yaparak korkmadığını ve ölüm üzerinde de kontrolü olabileceğini kanıtlamaya çalışabilir.

Bütün bu aşamaları geçen bir ergenin artık ölümle ilgili algısı oturmaya başlar. Burada önemli olan husus ergenlikten sonra insanın artık ölümün evrensel, geri dönülemez bir şey olarak hem sevdiklerinin hem de kendinin başına gelebilecek bir şey olduğunu ve bunun sonuçlarını fark edecek seviyeye gelmesidir. Tabii ki bu kolay kolay hazmedilecek bir olgu değildir ve kişinin ölümle yaşadığı bu imtihanı hayatı boyunca farklı durumlarda farklı farklı kılıklarla onu ziyaret etmeye devam edecektir. Yaşadığı kayıplarda ve kendi ölüm riskleri karşısında belki de insan sayısı kadar çok çeşitlilikte tepkiler ortaya çıkar. Bu çeşitliliği daha kolay anlamak için bunları gruplandırdığımızda insanları bir kişinin kaybı karşısında vereceği tepkiler en kabaca tipik ve atipik şeklinde sınıflandırılabilir. Yine bunlar kendi içinde 4 ana grup altında toplanabilirler: Duyular, fiziksel duyumlar, bilişsel özellikler ve davranışlar. Bunlara teker teker bakmak çocukta görülebilecek tepkileri anlayıp, kabul etmede ve ona yardımcı olmada bize ışık tutacağı için bunları kısaca açıklamakta yarar vardır.

Duygular

Üzüntü

Üzölmek çok doğaldır bunun gözyaşıyla ya da gözyaşı olmadan ifadesi çok önemlidir bunun çeşitli yollarla bastırılması komplike yas durumunu açığa çıkartır. Yani yas durumunu karmaşıklaştırır. Bazı çocuklar daha sık ağlayıp sonra sakinleşebilir, daha küçük çocukların ise üzüntü periodları daha kısa sürer. Başkalarını bir arada gördüklerinde ve mutlu gördüklerinde mutsuzlukları daha da artabilir.

Hissizlik

Kişi özellikle ölüm haberini ilk aldığı zaman bir hissizlik yaşayabilir. Bunun sağlıksız bir yönü yoktur çünkü bu kadar büyük bir duygusal yoğunlukla başa çıkmanın yolu bunları bloke etmek olabilir.

Öfke

Öfke yine başka bir genel tepkidir, özellikle küçük çocuklar yaşlarını dolaysız bir öfke şekilde gösterebilirler. Ölümü kendisine, tanrıya, geride kalan yetişkinlere, kendilerine, sorumlulara, ölen kişinin kendisine kızabilirler. Bazen bu öfke, çok yoğun öfke nöbetleri olarak kendini ifade edebilir. Bunlardan bazıları bilinçli ya da bilinçdışı olarak geride kalan ebeveyni yasin içinde boğulmaktan kurtarmak için yapılabilir. Yani hayatta kalan ebeveyni çocuk kızarak, ya da onu kızdırarak onun yasından çıkıp kendisiyle ilgilenmesi için dürtmek işlevini taşır. Son olarak erkekler duygularını kelimeye dökmekte daha fazla zorlandığından ve öfke en kabul edilebilir bir duygu olarak görüldüğünden daha fazla davranışlarla ifade edilmeye yatkın hale gelmektedir

Özlem

Özleme, diğerinin arayarak, anılarla meşgul olarak, diğer kişinin varlığını hala hissederek ve vefat eden ile özdeşleşerek kendini gösterir. Daha küçük çocuklarda kayıp olanı evde ve onunla gittikleri yerlerde arama davranışı da görülebilir. Yapılan bir çalışmadan çocukların yüzde 81 i ebeveynlerini kaybettikten 4 ay sonraya kadar onların kendilerini özlediğini düşündükleri gözlenmiştir. İki yıl sonra bile çocukların yüzdesi 66'sının hala böyle hissettiği görülmüştür. Ancak bu durum kimi çocuğa iyi gelirken kimilerine oldukça korkutucu

gelmektedir. Bu hissedişin azalması yas sürecinin sonuna yaklaşıldığını gösterir (Worden,1996).

Suçluluk

Çocukların ben-merkezci ve büyüsel düşünce sistemlerinden dolayı suçluluk hissedebilecekleri doğrudur (ona çok kızdım, onun ölmesini istedim, ondan öldü veya ben kötü bir çocuk olduğum için cezalandırılıyorum vb.) ama bu fazla abartılan bir olgudur. Bununla birlikte çocuklar ölen kişiyle ilgili çok çeşitli sebeplerden suçluluk duyabilirler. Çocuk o kişinin ölümünü önleyebilecek bir şey yapmadığı, o kişiye iyi davranmadığı, onun ölümüyle rahatladığı, son karşılaşmalarında yaşadıkları ve en kötüsü ölüme sebebiyet vermişse suçluluk duyguları oldukça yaygın olarak görülür.

Kaygı ve Korku

Çocuğun yaşadığı korkuların iki tane temel nedeni vardır: “O sevilen kişi olmadan nasıl yaşayacağı” ve “kendi ölümlülüğüyle karşılaşma”. Bu durumda diğer ebeveyni de kaybetmeye dair büyük korkular yaşayabilir. Bu durum kendisini diğer ebeveynin başına bir şey gelmesinden korkma, onun tekrar evlenmesinden korkma vb. kendini gösterebilir. Yine çocuk kendini güvende değilmiş gibi hissedebilir, dışarı çıkarsa vb. başına bir şey gelebileceğinden korkabilir. Özellikle ani ve travmatik kayıplarda kaygı daha yoğun yaşanır.

Uykusuzluk

Ebeveynlerini kaybeden çocukların 1/5'i vefattan sonraki ilk 4 ayda uyku bozukluğu çektiklerini belirtmişlerdir (Silverman, 2000). Bir ya da iki yıl sonra ise başka hiçbir müdahale olmaksızın yaşitlarıyla aynı düzeyde zorluk yaşar hale gelirler. Bu uykusuzluğun en önemli nedenlerinden biri geceleri n çocuğun anne babasını, ölümüyle ilgili düşünmek için uygun bir zaman dilimi olmasıdır. Özellikle bu ölümle ilgili çocuğa doyurucu bir cevap verilmemişse çocuğun bu kaybı anlamlandırma süreci uzar (Dyregrov).

Tekrarlayan Görüntüler vb.

Ölüm anı, ya da ölü bedenle karşılaştıkları an zihinlerine kazınabilir ve bir içsel video gibi zorlantılı olarak tekrar edebilir. Buna ek olarak çok canlı ses, koku ve dokunsal hisler de yaşanabilir. Çocuk bu tekrarlayan anılardan kurtulmak için devamlı hareket halinde olmayı

seçebilir.. Yine kimi çocukta fobik reaksiyonlar olabilir. Durumla ilişkilendirdiği kişileri, yerleri, olayı vb. ile karşılaşmak istemez. Bu konuda konuşursa tekrar birine bir şey olabilir diye düşünebilir. Çocuğun bu deneyimleri üzerine konuşmasına imkan sağlamak ve bunların olabilecek şeyler olarak normalize etmek çocuğun kaygısını azaltacaktır.

Okul Problemleri

Çocukların okul performansı dikkat ve konsantrasyon düşüklüğü nedeniyle düşer. Bunların altında çocuğun artan kaygısı ve kafasının her an bir şeyler olabileceğine dair düşünceleri ve üzüntünün getirdiği ağırlık ve enerji düşüklüğü vardır. Vefatın ilk yılının ardından çoğu yas tepkisi bitse de okul problemleri ve performans düşüklüğü ilk birkaç yıl kendini göstermeye devam eder. O yüzden bir yakınını kaybetmiş çocukların akademik olarak desteklenmeleri büyük önem taşır.

Bedensel Şikayetler

Çocuklarda bedensel ve ruhsal alan tam ayrışmadığı için ruhsal zorluklar kendilerini doğrudan bedensel şikayetler olarak göstermeleri yaygın olan bir durumdur. Sıklıkla karşılaşılan şikayetler özellikle baş ve mide ağrılarıdır. Eğer bu şikayetler bir de ebeveynin ilgisini artırıyorrsa ikincil kazançtan dolayı çok pekişirler.

Diğer tepkiler

Bunlar dışında gerileme davranışı denilen önceki gelişim dönemlerine ait örneğin alt ıslatma, parmak emme vb. davranışlar, sosyal izolasyon, kişilik değişimi, geleceğe dair karamsarlık, ölümle ve nedenleriyle çok meşgul olma ve yaşının üstünde bir büyüme olgunlaşma gösterme gibi tepkiler görülebilir.

Yas Tepkilerini Etkileyen Faktörler

Yas tepkilerinin, insanlarda farklı olmasının en temel nedeni bu tepkileri etkileyen faktörlerin çok çeşitli oluşudur. Bunlar oldukça fazla olmakla birlikte belli başlılarına burada kısaca değinilecektir. İlki Kimin öldüğüdür, bir ebeveynin -özellikle de annenin- kaybı en büyük kayıptır, yine akrabalar, arkadaşlar, öğretmenler vb. çocuğa olan yakınlıkları nispetinde çocuk için zorlanmaya neden olur. Yine Çocuğun “gelişimsel özellikleri ve cinsiyeti” çok büyük önem arz eder. Beş yaşındaki bir kız çocuğunun annesini kaybetmesiyle 11 yaşındaki bir erkek

çocuğunun annesini kaybetmesi farklı olacaktır. Kritik bir gelişim döneminde aynı cinsiyetten bir ebeveyni kaybetme daha fazla olumsuz duruma neden olacaktır. Her hâlükârda çocuğun bu kaybı anlama ve başa çıkma becerilerinin geliştiği daha büyük yaşlardaki kayıp bunların henüz gelişmediği küçük yaşlara göre daha az yıkıcı olacaktır.

“Ölümün nasıl gerçekleştiği” (ani, beklenen, normal, kaza, intihar) da yas sürecini etkiler. Ani bir şekilde hele hele bir intihar ile ölen kişinin arkasındakiler özellikle çocuklar çok karmaşık duygu ve düşünceler deneyimlerler.

Türkiye’de yapılmış bir araştırma konunun ilginç bir yanını ortaya koymaktadır; o da vefat haberinin “nasıl ve ne zaman söylendiği” (Koç, Çolak ve Düşünceli, 2012). Vefatın hemen ardından ve çocuğun anlayacağı şekilde yapılan bir açıklamanın, çocuğun ölümü anlamlandırmasında dolayısıyla suçluluk, öfke gibi yası komplike hale getiren duyguları düzenlediği görülmektedir.

Yeri gelmişken vefat sonrasında uzaklara gitti, çalışmaya gitti, uyudu vb. gerçek olmayan ifadelerin çocuğun ölümü anlamlandırmasını ne kadar olumsuz bir etki yaptığını vurgulamak gerekir. Böyle gerçek olmayan ifadelerin çocuğun kaybı bir türlü kabullenememesine, dolayısıyla da yeni duruma adapte olmasına engel olur. Uyudu, çalışmaya gitti gibi ifadeler ayrıca çocuğun uyumaya, sevdiklerinin işe gitmesine kaygılanmasına neden olabilir.

“Çocuğun vefat edenle ilişkisi” (ikircikli duygular, bağlanma örüntüleri) bir diğer önemli değişkendir. Çocuğun söz konusu yakınıyla bağlanma ilişkisi güvenli ise hem yası hem de o kişiyle bağının hala devam ettiğini yaşayabilir. Güvensiz bağlanma örüntülerinde ise o kişiyle kurulan bağ ya mesafeli ya da çok ikircikli olduğunda dolayı, çocuk bağlanma örüntüsüne göre ya o kişiyle bağı kopmuş ya da onunla ilgili meselelerle dolu olacaktır.

Her halükârda “geride kalan ebeveynin tepkileri” çok büyük önem arz etmektedir. Çocuk üzülmeyi diye yas tepkilerini aşırı bastıran ebeveynlerin kendilerinin de çocuklarının da yas süreleri uzamaktadır. Çocuğun üzüntüsünü yaşayabilmesi için ebeveyninin de üzüntü yaşayabildiğini ama dağılmadığını görmesi gerekir. Çocuğun öfke vb. duygularını da kabullenen, üzüntüsünü yaşayabilen ama çocuğa bakımı da olabildiği kadar aksatmayan bir ebeveyn, çocuğun kaybın ardından yaşadığı tüm duygularını düzenlemesine fırsat vermiş

demektir. Bu durumda yasin daha kısa sürede ve komplike hale gelmeden çözümlenmesi kolaylaşacaktır.

Son olarak geniş ailenin, okulun ve yaşanılan semtin verdiği “sosyal destek”, çocuğun yas sürecinin yoğunluğu azaltabilen bir başka koruyucu/destekleyici faktördür. Özellikle okulda öğretmenin ve sınıf arkadaşlarının tepkileri önem arz etmektedir. Hiç bir şey olmamış gibi davranmayan ama aşırı dramatize etmeyen bir tutum süreci kolaylaştıracaktır.

Yas Görevleri

Yukarda bahsedilen tüm faktörler birbiriyle etkileşimli olarak yas sürecinin seyrini belirler. Bu seyirle ilgili geçmişte alanda en çok kabul edilen Kübler Ross (1969)’un kaybın ardından belli bir sırayla geçilen dönemler fikridir. Burada ilk yaşanılan inkârın ardından, öfke gelir ve sonrasında kaybı geri almak için çeşitli psikolojik savunmaların kullanıldığı pazarlık aşaması gelir. Bunun ardından kaybın kaçınılmaz olduğunun fark edilmesiyle yaşanılan depresyon aşaması gelir. En sonunda kişi kaybı daha adaptif bir şekilde kabullendiği son aşamaya gelir. Worden, (1991) ise bundan farklı olarak böyle aşamalar yerine başarılması gereken görevler tarif etmiştir:

- ▶ Kaybın varlığını kabul etme
- ▶ Acıyı ve diğer duyguları deneyimleme
- ▶ Kaybın sonrasındaki yeni ortama uyum
- ▶ Kaybedilen kişiye yeni bir yer bulma

Hem aşamalar yaklaşımına hem de bu görevlere bakıldığında her ikisinde de kişinin kaybı kabul ederek, bunun getirdiği acıyla yüzleşerek, sonunda o yokluğa göre hayatını yeniden inşa etme ve sonunda vefat eden kişiye ait özellikleri içselleştirip büyümenin ortak olduğu görülmektedir. Yani tüm yas sürecinin anlamı geride kalanların, vefat edenin özelliklerini de yanlarına alarak yaşamlarına işlevsel şekilde devam etmeleridir. Çocuk için de kaybedilen yakınına içinde bir yer verme, onun özelliklerine içselleştirme ve o içselleştirilen sevilen kimseyle ilişkili hissetme tüm yas sürecinin sonunda başarılmak istenen hedeftir.

Nasıl Yardımcı Olabiliriz?

Bir yakınıni kaybeden çocuğa yapılacak yardım, durumun çocuğa haber verilmesiyle başlar. Bu aşamada maalesef çoğu yetişkin hata yapmaktadır: ya çok kontrolsüz ya da aşırı koruyucu şekilde çocuğa durum aktarılmaktadır. Her şeyden önce çocuğa durum sakın ve alıştığı güvendiği bir ortamda, yine sevdiği, güvendiği kişiler tarafından verilmelidir. Haber verme işi ertelenmemelidir. Ölüm, çocuğun yaşına göre somut ifadelerle anlatılmalı, anlayabileceği doğan örneklerle önce bir giriş yapılmalıdır. Durum anlatılırken uzaklara gitti, işe gitti, uyudu gibi gerçek olmayan ifadeler kullanılmamalıdır.

Haber verildikten sonra çocuğun inkar tepkilerine (inanmama, hiçbir şey olmamış gibi oyununa veya etkinliğine devam etmesine) hazır olmak gerekir. En ilkel savunma mekanizması inkar, ölüm ve kayıp gibi çok zor bir deneyimde ilk şokta sıklıkla kullanılır.

Çocuğun yaşı ve gelişimi göz önünde bulundurularak sonraki cenaze ritüelleri hakkında bilgilendirilmeli, çocuk için uygun olmayan yıkama, gömme vb. ritüellere hiç katılmaması sağlanmalı, geri kalan ritüellerle (namaz, mezara gitme, kuran okuma gibi) ilgili katılıp katılmama ona sorulmalıdır.

Gerek vefatın hemen sonrasında gerekse ilerleyen günlerde çevrelerindeki büyükler olarak duygularımızı aşırı bastırmamak da çocuğun üzüntüyü işleyebilmesinde model niteliğini taşır. Konu hakkında ve öfke dahil her türlü duyguyu konuşabilme çocukta bir güvenlik hissi de oluşturarak bu duygularla başa çıkmasında yardımcı olacaktır.

Yine bu güvenlik hissini bozulmaması için çocuğun günlük rutinlerin bozulmaması gerekir. Yemek, uyku, oyun vb. rutinlerini koruduğumuz zaman çocuk hiç değilse bazı şeylerin sabit kaldığını ve güvende olduğunu hissedecektir.

Bütün bunları yaparken çok önemli olan bir konuyu sona bırakmak istedim. Bu durumdaki bir çocuğa yardım edeceğiz ilk önce kendimizin ölümle olan temasımızı arttırmamız gerekir. Bir kişi ancak kendi inebildiği derinliğe kadar birisine eşlik edebilir. Ölümün ve ayrılığın acı da olsa doğal ve kaçınılmaz olduğunu hazmedebilmek bu konuda belli bir farkındalık ve olgunluk düzeyine sahip olmak hem bizim hem de çocuklarımızın hayatını daha dolu kılacaktır.

Kaynakça

Bjorklund, D. (2000) *Children's thinking: Developmental function and individual differences* (3rd ed.). Belmont, CA, US: Wadsworth/Thomson Learning.

Silverman, P. R. (2000). *Never too young to know: Death in children's lives*. New York Oxford University Press.

Dyregrov, Atle. (2000). *Çocuk, Kayıplar ve Yas: Yetişkinler İçin El Kitabı*. Çeviren: Gülден Güvenç. İstanbul: Türk Psikologlar Derneği Yayınları.

Kübler-Ross, E. *On Death and Dying*. 1969. New York, NY: Scribner Publishers.

Yıldız, SA. (2004). Çocuk, Ölüm ve Kayıp, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1): 125-144.

Worden, J. W. (1991). *Grief counselling and grief therapy: a handbook for the mental health professional*.

Worden. J. W. (1996). *Children & Grief. When a parent dies*. New York: Guilford Press.

Granot. T. (2004). *Without You: Children and Young People Growing Up with Loss and Its Effects*. Jessica Kingsley Publishers: New York

Koç, M. , Çolak, T. S. ve Düşünceli, B. (2012). Söylenme Zamanı ve Şekline Göre Travmaya Verilen Bilişsel, Duyuşsal ve Davranışsal Tepkiler (7-12 Yaş). *İlköğretim Online* 11.1

SORUNLU ÇOCUK ve ERGENLERİMİZDE NE YAPACAĞIZ?

Tülin POYRAZ DİNÇER - Psikolojik Danışman

Çocuklukta yaşanan ruhsal gelişim ve sorunlarıyla ilgili ne yapılabilir? Öncelikle çocukla ilgili bilgi almak gerekir. Çocukla ilgili en detaylı bilgi annelerden alınır, babalar bazen “Burada anlatmana gerek yok” diyebiliyor. Anneler yavaş yavaş anlatıyor.

Çocuk bir gündür iki gündür tırnaklarıyla oynamaya başlamıştır, anneler hemen endişeleniyorlar. Bunun bir süresi var, bir-iki hafta izlenmeli, hala devam ediyorsa hemen bununla ilgili bir şeyler yapmaya başlanmalıdır. Ruhsal bozuklukta da böyle, en az iki hafta gibi bir süre olması gerekiyor, sonra çocuğun duygu ya da düşüncelerinde sizin o normal gördüğünüz çocuktan farklı özellikler göstermesi gerekiyor. Bir başka nokta da çocuğun günlük hayatını etkileyecek kadar şiddetli olması gerekiyor.

Çocuğun gelişim evrelerine de bakmalıyız. Her gelişim dönemine ait özellikler var, eğer çocuk 10 yaşında altına kaçırıyorsa bu bir sorundur, ama 3 yaşında altına kaçırıyorsa bunun için beklemek gerekir. Sosyal kültürel yapı da etkilidir. Şöyle bir şey düşünün anne baba çok konuşkan değil, sosyal bir aile de değil, çocuk içine kapanık. Böyle bir çocuktan büyük beklentilerim olmamalı ebeveyn olarak. Çünkü ailenin durumu budur ve çocuğa da bu yansımıştır.

Çocuktaki sorunlu olma ile ilgili risk faktörlerinin en ciddiisi zekasıyla ilgilidir. Düşük bir IQ ya sahipse bir çok şeye açıktır. Zor özelliklere sahip olması, fiziksel bir takım hastalıkların olması da diğer risk faktörüdür. Gelişimsel süreçte belli alanlarda ki gecikmeler de etkili olmaktadır, mesela beyinde konuşma ve yürüme merkezi yan yanadır. İki merkez birbirine yakın olduğu için birindeki gelişme, bir diğerini de tetikler. Buna dikkat etmek gerekir. Akademik başarısızlıkta çocuklar için bir risk faktörüdür. Düşük benlik saygısına sahip olması, ailede şiddet görmesi, ailede sürekli kavga olması bu çocukta düşük bir benlik saygısı oluşturur. Her türlü travma, bu sadece cinsel travmaları değil fiziksel travmaları, ruhsal travmaları kapsar. Çocuklarda sık rastlanılan genellikle psikolojik travmalardır. Bunlar çocukların ruh sağlıklarını ciddi anlamda etkiliyor. Sonra ailevi faktörler var bu risk faktörünü arttıran bir etmendir,

ailelerin dağılması anne ve babaların boşanması buna örnek verilebilir. Zor bir ayrılma süreci yaşadılarsa çocuklar için çok daha ciddi bir travma olabilir.

Çocuk annesini babasını görmüyorsa ya da görüştürülmüyorsa bu ciddi bir travma nedenidir. Akıl sağlığı iyi olmayan bir ebeveyne sahipse, baba ya da annenin ciddi bir ruhsal sorunu varsa bu çocuklar için çok önemlidir. Sonra suçlu, alkolik, ruh hastası olan bir ebeveynin olması, fakirlik ruhsal anlamda bir yoksunluk oluşturabiliyor çocuklarda. Çocuğun gözünün önünde gerçekleşen anne baba arasındaki kavgalar hatta bazen çok şiddetli olan kavgalar, tutarsız net olmayan ya da sürekli eleştirilen bir disiplin, saldırgan ve reddeden ilişkiler, çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını karşılamaya alışamamış ebeveynler... Görüşmelerimizde, istenen bir çocuk muydu istenmeyen bir çocuk muydu dan başlıyoruz temel de. Çünkü çocuğun gelişimsel ihtiyaçları karşılanmıyorsa, anne ya da babanın bu çocuğu istemesinde bile bir sorun ortaya çıkmış olabiliyor. Bazen istemsiz hamilelikler olabiliyor bu durum çocuğun gelişimsel ihtiyaçlarını karşılama da, bilinç dışı süreçleri tetikleyebiliyor. Ölüm ya da kayıp, bir arkadaşının gitmesi, bir arkadaşlığın sona ermesi çocuğun ruhsal anlamda ilişkilerini etkiler. Sık okul değiştiren çocuklarda ilişkisel anlamda arkadaşlık ilişkilerinde ciddi sorunlar oluyor. Her gittiği yerde bir grup edinmeye çalışıyor ve eğer edinemezse içine kapanıyor, evden dışarıya çıkmıyor bazen bu durum teknoloji bağımlılığına neden oluyor.

Beslenme, uyku düzeni sorunu varsa, örneğin çocuk yemekleri sadece püre olarak yiyorsa, okul öncesinde bir kontrol listesi vardır. Dil vücutta ki en kaslı yer, bunu güçlendirmenin yolu da çiğnemektir. Ebeveynler çocuklarını çok sevdikleri ve korudukları için her şeyi püre haline getiriyor. Çocuk kaslar gelişmediği için doğal olarak geç konuşacaktır. Çocukları bu nedenle çok koruyup kollamamak, ama mümkün olduğunca göz önünde tutmak gerekir.

Okul çağında da çocuklarda öğrenme ve konsantrasyon sorunları karşımıza çıkmaktadır. Mümkünse 3 yaşına kadar televizyon seyrettirmemek gerekir. Çocuğun ruhsal sorun yaşamasını engelleyen faktörler, benlik saygısının yüksek olması, sevgi ve şefkatli ilişkiler, sağlam karakterinin olması, yüksek bir zekaya sahip olması, akademik başarısının yüksek olmasıdır.

BOŞANMIŞ AİLE ve TEK EBEVEYNLİ ÇOCUKLAR

Prof. Dr. Ayşen GÜRCAN

Aile; kan bağılılığı, evlilik ve diğer yasal yollardan, aralarında akrabalık ilişkisi bulunan ve çoğunlukla aynı evde yaşayan bireylerden oluşan; bireylerin temel (fizyolojik, sosyolojik ve psikolojik) ihtiyaçlarının karşılandığı, topluma uyum ve katılımlarının sağlandığı ve düzenlendiği temel bir toplumsal birim olarak tanımlayabiliriz. Toplumun temel kurumlarından olan aile, evlilik kurumunun aracılığıyla kurulmaktadır. Evlilik aile kurumunun oluşumunun temel faktörü olarak önem verilen ve yaygınlığı devam eden bir kurumdur. Evlilik kurumunun diğer sosyal kurumlardan temel farkı, dağılımı veya çözülmesi daha çabuk ve kolay oluşudur. Aile kurumunu doğrudan etkileyen bu durum, evliliğin sağlıklılığı ile ailenin sağlıklı oluşunun hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evliliğin çeşitli nedenlerle sürdürülememesi söz konusu olduğunda, boşanma, aile birliğini sona erdiren önemli bir karar ve toplumsal bir olgu olarak gündeme gelmektedir. Bazı evliliklerde kuruluş aşamasından başlayarak evlilik, çeşitli faktörlerle açıklanabilecek birtakım sorunlara sahne olabilmektedir. Bu sorunlar aşılamadığında ve eşler sorunları aşmalarına yardımcı olabilecek destek sistemlerinden yeterince yararlanamadıklarında boşanma süreci tetiklenebilmektedir.

Toplumunu tehdit eden sorunlardan biri olan boşanma, aile birliğinin yıkılması ve yerine yeni bir düzen kurulması anlamına gelen, kesinlikle anlık bir durum olmayıp belli bir sürecin son noktası olan zor bir süreçtir. Boşanma, çiftler için mutsuz ve sorunlu bir evlilik tecrübesinden çıkış olsa da ailenin yıkımı demektir. Çünkü ayrılmanın kaçınılmaz ve gerekli olduğu durumlarda bile boşanmayla sorunlar bitmemekte aile bireyleri ve hatta diğer aileler için yeni bir süreç başlamaktadır. Boşanma eşleri sosyo-ekonomik yönden sarsarak psikososyal açıdan örselemektedir. Toplumdaki statü ve konumları etkilenmektedir. Araştırmalar evlilikteki sorunlu ilişkilerin evlilik sonlandıktan sonra da çoğu zaman çocuklar aracılığıyla sürdürüğüne işaret etmektedir. Bu nedenlerden dolayı boşanma, bireyler için evlilik öncesi özgürlüğe tam bir dönüş veya kurtuluş olamamaktadır.

Hukuki bir kavram olarak ele alındığında boşanma, evlilik birliğinin mahkeme kararının kesinleşmesi ile son bulmasıdır (NVİ, 2009). Boşanma, yasalar çerçevesinde yapılmış bir evliliğin yine yasal olarak sona erdirilmesi ve kadın ile erkeğin yeni bir evlenme yapacak şekilde hukuki bir kararla evliliklerini tamamen sona erdirmeleridir. Sosyolojik açıdan boşanma kadın ve erkek arasında yasal, duygusal ve cinsel evlilik bağlarının bitirilmesi kararı içerir (Arıkan, 1992).

Sosyal anlamda hemen hemen tür kültürde ve dinde olumsuz olarak nitelendirilen boşanma, insan hayatında önemli bir stres kaynağıdır. Yetişkin insanların karşılaştığı en sarsıcı olaylardan biri olarak, kişiyi bunalıma sürükleyen baskılar yaratabilir (akt. ASAGEM, 2002).

Boşanmış ve tek ebeveyn olarak yaşamını sürdüren ailelerde çocuklar belki de en fazla etki alanına giren kesim olarak karşımıza çıkmaktadır. 2010 yılında ASAGEM tarafından yapılan Tek Ebeveynli Aileler araştırmasında çıkan sonuçlar bu durumu pekiştirmektedir. Bu çalışmada; tek ebeveyn olan anne, eşi ile birlikte yaşayan anneye kıyasla daha güçlü olması gereken; çocuğu için hayata tutunan ve sürekli mücadele içinde bulunan bir kişi olarak algılanmaktadır. Tek ebeveyn olan baba, eşi ile birlikte yaşayan babaya göre çocuğu ile daha fazla ilgilenen; ancak daha çok ev dışı işlerle özdeşleştirildiği için özellikle çocuk bakımı ve ev işleri konusunda zorluk çeken bir kişi olarak görülmektedir.

Yapılan bu çalışmada velayet ile ilgili süreçlerde çoğunlukla ebeveynlerin sıkıntı yaşamadıkları görülmüştür. Hem ebeveynlerin hem de mahkemenin eğilimi çocuğun velayetinin çoğunlukla anneye verilmesi yönünde olması bunun temel nedenidir. Ancak mal rejimi ve özellikle nafaka ile ilgili konularda tek ebeveynli anneler sorunlarla karşılaşabilmektedir. Annelerin özellikle düşük sosyoekonomik grup veya kırdaki yaşayanların eski eşin maddi gücünün olmaması dışında, bu konuda yeteri kadar bilgi sahibi olmamaları da nafaka alımlarının önünde bir engel teşkil etmektedir. Bununla birlikte babanın anneye nafaka ödemek zorunda olmasına rağmen ödememesine sıkça rastlanmaktadır. Çalışmada görüşülen anneler arasında, yukarıdaki nedenlerden herhangi birinden ötürü eşinden nafaka almayan annelerin toplam sayısı eşinden nafaka alanların yaklaşık olarak 2 katıdır.

Araştırma sonucuna göre; boşanmış anneler hayata ilişkin daha çok panik ve endişe duyuyor. Kendini yalnız hissediyor Evliliği sürdürmemenin burukluğu ve umutsuzluğu var. Az sayıda anne, tek ebeveynli aile olduktan hemen sonraki dönemde evlilikteki olumsuz deneyimlerin sona ermesiyle kendini rahatlamış ve huzurlu hissettiğini ifade etmiştir. Ekonomik sıkıntılar, sosyal hayata karıştıkları zaman kendilerini yalnız ve eksik hissetmeleri, çocuğun tek ebeveynli olmasından dolayı mutsuz olduğunu düşünmeleri yaşayabilecekleri sıkıntılardır. Eşi tarafından terk edilen ve eşinden haber alamayan annelerin ise kaygılarının ve çaresizlik hissinin devam ettiği görülmüştür. Boşanmış babaların ise, duygusal açıdan zayıf ve yetersiz hisleri başlarda daha yaygındır. Acı ve üzüntü hissettikleri duygulardır. Çocuğuna bakan boşanmış baba, kendini sınırlandırılmış hissediyor. Boşanma sonrası pişmanlığın babalarda daha yüksek olması bu araştırmanın bir başka önemli bulgusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocuklar ile ilişkilerde ise, eğer ebeveyn çocuğundan ayrı yaşıyorsa özlem artıyor, bir daha görememe korkusu duyuyor. Kendilerinin daha az sevildiğine inanıyor, erkekler içe dönüklaşıyor, kızlar ölmeyi daha sık düşünüyor. Aynı zamanda tek ebeveynli olduktan sonra dershaneye devam edememe, ek kitap satın alamama, iş gücüne katılmak zorunda olma ya da ev işlerine yardımcı olmak amacıyla okulu bırakma gibi ekonomik kaynaklı sıkıntılar çocukların okul başarısı konusunda da engel oluşturulabilmektedir. Şu kesin ki; tek ebeveynli olma sosyo-ekonomik statü kaybının ve çocukların eğitime yapılan yatırımın düşmesiyle ailenin yoksullaşmasına ilişkin bulgular dünya literatüründe de görülmektedir.

İster boşanma ister bir ebeveynin ölümü ile gerçekleşmiş olsun, sonuçta tek ebeveynli aile üyelerinin sosyal hayatlarının çoğunlukla olumsuz etkilendiği açıktır. Dünya literatüründe annelerin ve çocukların tek ebeveynli aile olarak sosyal hayatlarındaki olumsuz değişimler sıkça incelenmiştir. Hetherington, Cox ve Cox, 1979; Wallerstein ve Kelly'nin araştırmalarında söz ettikleri gibi yalnız annelere karşı toplumda uygulanan ayrımcılık ve dışlama gibi sosyal baskıların günümüz Türkiye'sinde de devam ettiği görülmektedir. Bunlara ek olarak, Gasser ve Taylor'ın (1976) da göstermiş olduğu gibi bu mevcut çalışmada babaların sosyal hayatlarının özellikle tek ebeveynliğin ilerleyen dönemlerinde çocukla geçirilen vaktin artmasıyla da birlikte kısıtlandığı görülmüştür.

Bu araştırmadan çıkan diğer önemli bir bulgu ise dünya literatüründe tek ebeveynli aile olmanın psikolojik olumsuz etkileri özellikle ocuk ve kadınlar açısından ele alınmaktayken bu çalışma göstermiştir ki aslında babalar için de bu süreç ağır ve zorlayıcı olabilmektedir.

Tek ebeveynli ailede belki de üzerinde durulması gereken önemli noktalardan birisi de anne-baba ve ocuk ilişkisidir. ocuk ve birlikte yaşadığı ebeveyn bu süreçte birbirlerine destek olmaktadır ve yürütülen ilişki çoğunlukla pozitif yönde değişmektedir. Ancak anne-baba ve ocuk ilişkisinde sorunlu alanın özellikle ocuk ve birlikte yaşamağı ebeveyni ile arasındaki ilişki olduğu değerlendirmesi yapılabilir. Dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadının hane reisi olduğu tek ebeveynli aileler daha yaygındır; bu da aslında çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyninin çoğunlukla baba olduğuna bir işarettir.

Araştırmalar tek ebeveynle yaşayan çocukların babalarıyla görüşme oranları annelere göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Hatta düzenli görüşme oranı tek ebeveynli olma sresindeki artışa bağlı olarak azalmaktadır. Baba ile düzenli görüşüldüğü durumlarda ise çocukla baba arasında yeteri kadar bağ kurulmamış olması da söz konusu olmaktadır. Yani Maldonado’nın (2005) belirttiği gibi baba ocuk ilişkisi “Disneyland Babaları”, “ziyaret eden amcalar” olarak nitelendirilebilecek bir ilişki düzeyinde kalmaktadır. Bu da çocuğun duygusal gelişiminde olumsuz bir etki yaratabilmektedir. Zaten mevcut çalışma da diğer ebeveyn ile düzenli ve sağlıklı ilişkiler yürüten çocukların tek ebeveynli olmaktan ötürü diğer çocuklara göre kendilerini daha mutlu hissettiklerine işaret etmektedir.

Dünya literatüründe ebeveyn ve çocuğun cinsiyetinin ebeveyn ocuk ilişkisini etkileyip etkilemediği tartışılmaktadır. Bu çalışmada ebeveynlerin cinsiyetlerine bağlı rollerinin yanı sıra çocuğun cinsiyetinden kaynaklı ihtiyaçlarının ilişkideki dinamikleri etkilediği görülmüştür. Örneğin anne ve erkek çocuğun bir arada olduğu ailelerde anne fedakar ve şekatli rolünü erkek ocuk da toplumun ona verdiği ailenin reisi olma görevini üstlenebilmektedir. Baba ve kız çocuğun bir arada olduğu ailelerde ise çoğu zaman otoriter ya da anneye göre mesafeli baba figürü karşısında kız ocuk yaşadığı fiziksel değişimler ya da erkek arkadaş gibi konuları paylaşamamasıdır. Bir diğer örnek ise babanın erkek çocukları ile kız çocuklarına göre daha rahat zaman geçirmeleridir. Benzer şekilde Updegraff, McHale ve Kupanoff (2001) de yaptıkları çalışmada çocukları babaların erkek çocukları ile daha fazla zaman geçirirken; annelerin kız çocukları ile daha fazla zaman geçirdiğini ortaya koymuştur.

İstatistikler göstermektedir ki; bundan sonra boşanmalar neticesinde tek ebeveynli aile sayısında azalma olmayacak, bilakis artışlar olacaktır. Dolayısıyla şimdiden hem kamu hem de sivil kurumların gelecekte yaşanacak sorunların şimdiden öngörecektir şekilde bazı önlemler alınmasına ihtiyaç olacaktır. Örneğin; ebeveynlik hakları konusunda bilgilendirme ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Aynı zamanda boşanma sırasında yaşanan birtakım olumsuzluklardan çocukların etkilenmemesi adına çeşitli önlemler alınmalıdır.

Birlikte yaşamadığı ebeveyni ile düzenli ilişki sürdüren çocuklar bu süreci daha kolay atlattıklarıdır. Bu nedenle aile mahkemelerinde yer alan pedagogların çocuğun birlikte yaşamayacağı ebeveyni ile düzenli ilişki sürdürmesinin önemi konusunda ebeveynleri bilgilendirmesi elzemdir. Buna ek olarak, mahkeme sürecinde çocukların anne-baba arasında pazarlık konusu haline gelmesi çocukları çok yıpratır bir süreç olmaktadır. Yine aile mahkemelerindeki pedagoglar çocuğun ruhsal sağlığını merkeze koyan bir yaklaşımın belirlenmesinde etkin olmalıdır.

Tek ebeveynli ailelerde ekonomik sıkıntılar adına, özellikle annelerin büyük bir kısmının tek ebeveyn olduktan sonra çalışma hayatına atıldığı, bir kısmının ise bunu istediği yine yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular arasındadır. Dolayısıyla, tek ebeveynlere, özellikle tek ebeveyn olan annelere yönelik öncelikli istihdam politikaları oluşturulması, hem tek ebeveynli ailelerin ekonomik sıkıntılarını gidermeye yardımcı olacak, hem de ülke ekonomisine katkıda bulunacaktır.

Çalışan tek ebeveynli anne ve babalar, çalışma süresi boyunca çocuklarını bırakacak yer konusunda sıkıntı çekmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı izni ile açılan özel kreş ve gündüz bakımevlerinde eşi vefat etmiş ve çalışan ebeveynlerin çocukları ve çalışmak zorunda olan ve boşanmış kişilerin çocuklarının da dahil olduğu bir kitleye %5 kontenjan ayrılarak ücretsiz bakım hizmeti verilmesi şart koşulmuştur. Ancak bu kontenjanın yetersiz olduğu, birçok annenin böyle bir olanaktan haberdar olmadığı veya yararlanamadığı da bilinmektedir. Tek ebeveynli ailelerin çocuklarını güvenerek bırakacakları devlet garantisindeki ücretsiz kreşlerde bu çocuklar için kontenjanın artması ve bu konuda yaygın bilgilendirme, hem annelerin istihdam oranını arttıracak, hem de tek ebeveynli çocukların psiko-pedagojik gelişimine katkıda bulunacaktır.

Tek Ebeveynli ailelerde bulunan çocukların yaşadıkları en önemli sorunlardan birisi de okul hayatlarındaki uyumsuzluk ve başarısızlıklardır. Okul hayatında bu tür sıkıntılar yaşayan çocukların öğretmenleri tek ebeveynlere kurumsal destek verecek kurum ve kuruluşları hakkında bilgilendirip, ailelerin kurumsal destek alma için yönlendirilmelidirler. Ekonomik açıdan da, özellikle sıkıntı içinde olan ailelerin çocuklarının okul hayatlarına destek amaçlı yardımcı kitapların ücretsiz verilmesi, başarılı çocuklara devlet bursları sağlanması, ücretsiz dersane ve etüt kontenjanlarının açılması, okula gidiş gelişlerde ücretsiz ulaşım hizmetleri gibi yardımları içeren bir öğrenci destek sistemi sunulabilir. Bu desteğin alınan diğer ekonomik yardımlardan bağımsız olarak verilmesi tek ebeveynli çocukların okul hayatının sürekliliği ve derslerdeki başarısı için destekleyici olacaktır. Aynı zamanda çocuğun sosyal ve psikolojik olarak desteklenmesi için, özellikle öğretmenlerin çocuğun ebeveyni ile ilgili soruları doğrudan sormaması veya olmayan ebeveyni adına ödev verilmemeye (örn; şiir yazma gibi) dikkat etmesi adına öğretmenlerin daha duyarlı olmaları gerekmektedir.

Tek ebeveynli çocukların yaşadıkları olumsuz durumları atlattıklarında sosyal girişimlerin ve hobilerin önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Ancak ekonomik sıkıntılar nedeniyle kimi zaman çocuklar ilgi alanlarını genişletememekte ya da ilgilendikleri faaliyetleri gerçekleştirememektedirler. Bu nedenle belediyeler gibi yerel kurumlar vasıtasıyla çocukların sosyal, sportif ve kültürel etkinliklere katılımını arttırmak amacıyla bu tür etkinliklerin ya ücretsiz sunulması ve bu etkinliklere katılımın teşvik edilmesi, maddi sıkıntı içindeki tüm çocukların olduğu gibi tek ebeveynli çocukların da sosyal hayatını olumlu etkileyecektir. Örneğin bu desteği gerçekleştirmenin yollarından birisi varolan yetim kartı uygulamasının kapsamının tek ebeveynli çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmesi ve sağladığı olanakların çeşitlendirilmesini olabilir.

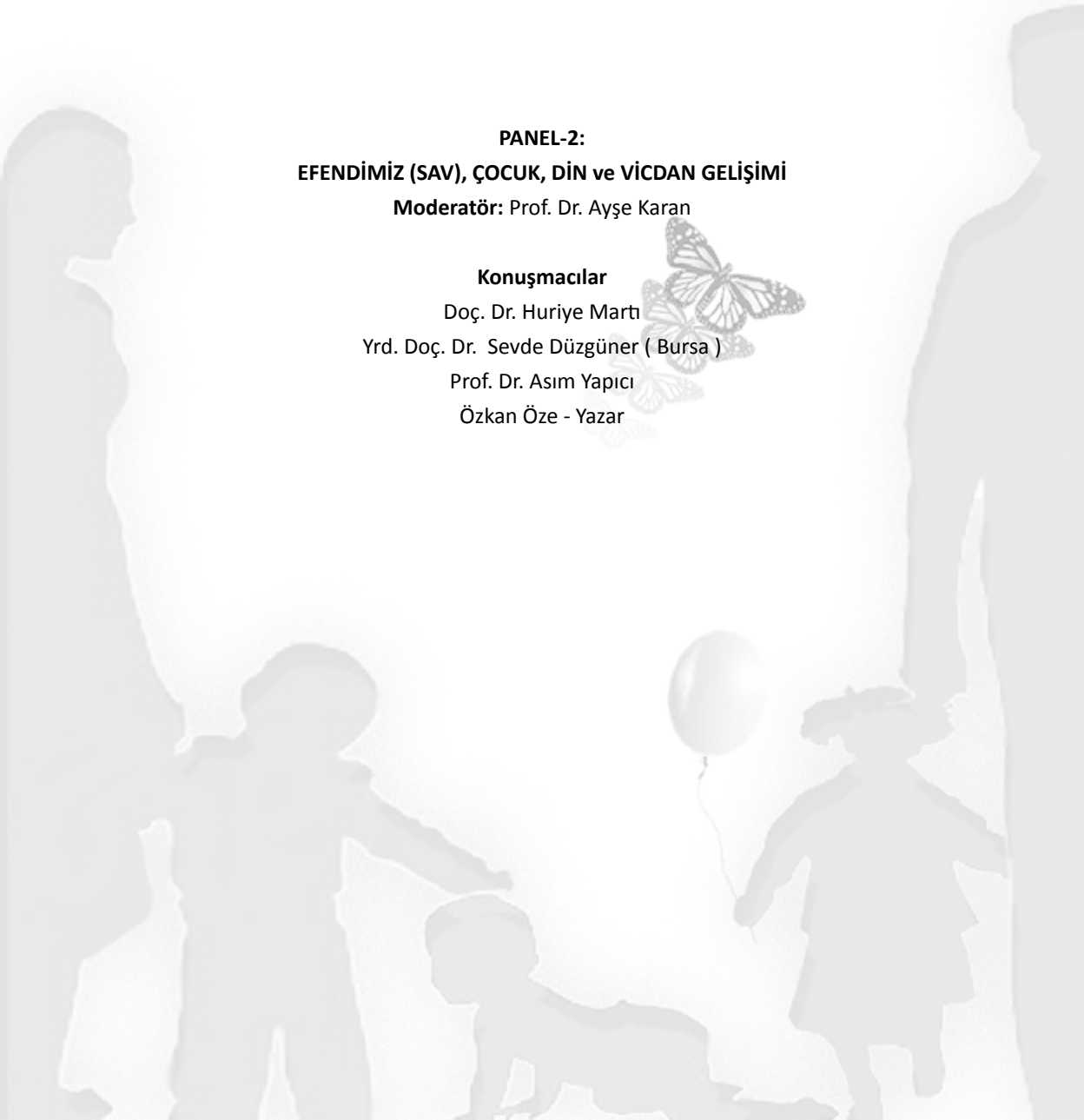
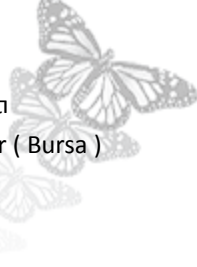
Tek ebeveynli aile bireylerinin, özellikle çocukların psikolojik sağlıklarını desteklemek adına devlet tarafından psikolojik destek hizmetinin sağlanması ve bu konuda bilgilendirmelerin yapılması aile bireylerinin bu süreçle sağlıklı bir şekilde baş etmelerine yardımcı olacaktır. Bu hizmet boşanma aşamasında olan aile bireylerinin tamamına zorunlu kılınabilir ve hizmet sağlayıcıların da niteliklerinin bu işi yapmaya uygun olması için gerekli eğitimi almaları gerekmektedir. Bu hizmet hem boşanma sürecinde hem de sonrasında belirli bir süre devam etmelidir.

Sonuç olarak sağlıklı bir aile yapısından daha zor şartlarda yaşamak durumunda kalan tek ebeveynli ailelerin sosyal ve ekonomik açıdan desteklenmesi büyük önem arz etmektedir. Dileğimiz o dur ki, gelecekte bu ailelerin oranının yüksek olmasın. Ancak bir sosyal gerçeklik olarak tek ebeveynli aileleri tanımak ve desteklemek varlıklarını artıran değil bilakis yaşamlarını kolaylaştıran girişimler olacaktır.

PANEL-2:
EFENDİMİZ (SAV), ÇOCUK, DİN ve VİCDAN GELİŞİMİ
Moderatör: Prof. Dr. Ayşe Karan

Konuşmacılar

Doç. Dr. Huriye Martı
Yrd. Doç. Dr. Sevede Düzgüner (Bursa)
Prof. Dr. Asım Yapıcı
Özkan Öze - Yazar



HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE ÇOCUK HAKLARI

Doç. Dr. Huriye MARTI*

Çocuk sevgisi, insanoğlunun hamurunda var olan benzersiz bir duygudur. Kimi zaman bir ilgi ve şefkat odağı olmaktan çıkıp bir tutku haline gelen yapısıyla çocuk, hayatın en değerli aktörlerinden biridir. İnsanın gönlüne bir evlât sayesinde neslini sürdürme arzusu düşüren Yüce Allah, *“Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet nasip eyle.”*¹ diye yakaran Hz. İbrahim ve Hz. İsmail gibi, *“Rabbim! Bana katından temiz bir nesil bahşet.”*² diye dua eden Hz. Zekeriya gibi nice kulunu geri çevirmemiştir. Onlara bir çocukla hayatın nasıl değiştiğini, duyguların zenginleşip düşüncelerin derinleştiğini tecrübe etme imkânı sunmuştur.

Bir gün hutbe esnasında mescide giren torunlarını görünce minberden inip onları kucağına alan Peygamber Efendimiz, hutbesini tamamlamak üzere torunlarıyla birlikte tekrar minbere çıktığında şöyle demişti: *“Allah, ‘Mallarınız ve çocuklarınız imtihan vesilesidir.’ derken ne kadar doğru söylemiş! Şu iki yavrunun düşe kalka yürüyüşünü görünce dayanamadım da sözümü keserek onları kucağıma aldım.”*³ Hasan ve Hüseyin’e olan sevgisini dile getiren Peygamberimizin, böyle yoğun bir sevginin zaafa dönüşebileceğine dikkat çekmesi son derece mânidardır. Bütün tatlılığı ile insanı peşinden sürükleyen çocuk, en kıymetli dünya nimetlerinden biridir: *“Mallar ve evlatlar, dünya hayatının süsüdür. Baki kalacak salih ameller ise, Rabbinin katında, sevap olarak da ümit olarak da daha hayırlıdır.”*⁴ Kendi küçük ama sorumluluğu büyük bu varlık, aynı zamanda hayatın en ciddi sınanma noktalarından da biridir: *“Bilin ki mallarınız ve çocuklarınız birer imtihan vesilesidir. Katında büyük mükâfat olan ise ancak Allah’tır.”*⁵ Sevgili Peygamberimiz bu ayeti okurken, sevgiye yenik düşerek sınavı kaybetmemeleri konusunda ashabını uyarır gibidir.

Bir çocuk neredeyse tüm vaktini dolduracak kadar insanı meşgul eder. Gecelerini gündüzüne katarak yavrusuyla ilgilenen, ilgilenmek zorunda kalan anne baba için, hayat bütünüyle

¹ Bakara, 2/128.

² Â-li İmrân, 3/38.

³ Tirmizî, Menâkıb, 30; Nesâî, Cum’a, 30.

⁴ Kehf, 18/46. Ayrıca bkz. Âl-i İmrân, 3/14.

⁵ Enfâl, 8/28.

çocuklarının gelişimi yönünde akar. İhtiyaçların biri biterken diğeri başlar, problemlerin biri çözülürken diğeri düğümlenir. Çocuğun ne yaman bir imtihan olduğunu fark etmekte gecikmeyen anne baba, zamanın su gibi akışına şaşırır. Oysa bu gidişat içinde kendini unutmaması ve çocuğun akıntısına kapılarak bireysel ihtiyaçlarını, vazifelerini, hedef ve hayallerini ihmal etmesi son derece tehlikelidir. Çocuğu ile meşgul olurken aslı vazifesini aksatmamalı, Rabbine karşı kulluk bilinci içinde yaşamayı ihmal etmemelidir. Çocuk, insanın hayattaki ana gayesi ve tek endişesi olmamalı, asla kibir ve azgınlık kaynağı hâline gelmemelidir.⁶ Bu noktada Kur'an-ı Kerim'in uyarısı gayet nettir: *"Ey iman edenler! Mallarınız ve evlâtlarınız, Allah'ı zikretmekten sizi alıkoymasın."*⁷

Çocuk bir emanettir

Allah Teâlâ insanı yeryüzünün şerefli halifesi olarak var etmiştir.⁸ O, bir insan yaratmayı murad ettiğinde yeni bir canı anne babası aracılığıyla dünyaya gönderir ve gelişiminden anne babayı sorumlu tutar. Doğrusu kâinattaki bütün canların sahibi O'dur.⁹ Anne babaya hediye ettiği bu taze can da O'na aittir. Asırlardır milyarlarca defa tekrarlanan bu tabloda anne baba sadece emanetçidir. Emanetin Sahibi'ne karşı ciddi bir mesuliyet yüklenmişlerdir ve O'nun kendilerine teslim ettiği küçük insanı lâyıkıyla büyütmeyle mükelleflerdir. Bu durum, çocuk üzerinde istedikleri gibi tasarrufta bulunma özgürlüklerinin de olmadığı anlamına gelir. Zira bir gün gelecek, emanete nasıl davrandıkları, onu neyle büyütüp ne şekilde yetiştirdikleri konusunda Allah'a hesap vereceklerdir.

Çoğu zaman yavrularını kendilerine tercih eden ebeveyn yemez yedirir, giyemez giydirebilir. Geceyi gündüze katarak, sabrederek, gözyaşını göz nuruna ekleyerek yıllar geçirir. Emeklerinin karşılığını eksiksiz alacaklarına dair ümit besleyen yetişkinler için çocuk aslında cennetin anahtarıdır. Zira kendisine verilen bir hurmayı tam ağzına atmak üzereyken çocukları isteyince onlara bölüştüren bir anne için Peygamberimizin, *"Sırf bu hurma sebebiyle Allah onun cennete girmesini kesinleştirmiş ya da bu hurma sayesinde onu cehennemden azat etmiştir."*¹⁰ buyurur. Çocuğun bazen varlığı bazen de yokluğu sınav olur. Anne babalar sayısız imtihandan

⁶ Hadid, 57/20; Kalem, 68/14.

⁷ Münâfikûn, 63/9.

⁸ Bakara, 2/30; Nemi, 27/62; Fâtır, 35/39.

⁹ Bakara, 2/107.

¹⁰ Müslim, Birr ve sıla, 148.

geçer, tıpkı on sekiz aylık oğlu İbrahim kollarında can çekişirken onu bağrına basarak gözyaşı döken Resûlullah gibi...¹¹ Sonuçta tek dilekleri gayretlerinin semeresini görmekse, Allah'ın emanetine gözleri gibi bakmak ve sorumluluklarını yerine getirmek zorundadırlar.

Emanet bilinci ve sorumluluk duygusu, kendi hak ve menfaatlerini korumak kadar karşındakinin haklarını da gözetmeyi gerektirir. Karşı taraf kırılğan ve hakkını koruyamayacak kadar güçsüz bir çocuksa onu korumak çok daha önemlidir. Allah Resûlü (sav) kendisini ibadete adanarak ailesini ihmal eden Abdullah b. Amr b. el-Âs'ı uyarırken "*Çocuğunun senin üzerinde hakkı var!*" buyurmuştur.¹² Anne baba, çocuğun bir insan olmakla doğuştan getirdiği hakları çiğnememeli, lâıyk olduğu değeri hissetmesini sağlamalıdır. Çünkü hakları görmezden gelinerek ezilen çocuk, güveni, adaleti ve hak ettiğine kavuşmanın mutluluğunu tadamayacaktır. Daha da kötüsü, ileride kendinden zayıf olanları ezmeyi öğrenecek ve sorumsuz bir anne babanın yetiştirdiği yetersiz bir insan olarak, yetersiz evlâtlar yetiştirecektir. Bu kısır döngünün toplumun geleceğini heba etmemesi ancak çocuğun haklarının bilinmesi, tanınması ve teslim edilmesi ile mümkündür. Resûl-i Ekrem'in sünnetinden yola çıkarak çocuk hakları şu şekilde sınıflandırılabilir:

a) Var olma ve kabul görme hakkı

Çocuk haklarının başında, var olma ve kabullenilme hakkı gelir. Peygamber Efendimiz daha anne rahmine düşmeden önce bir çocuğun dualarla karşılanmasını ister ve anne ve babaya, yavrularının oluşumu için ilk adım olan birleşmeden önce hem kendilerini hem de çocuklarını şeytandan uzak kılması için Allah'a yalvarmalarını öğütler.¹³

Bir çocukları olacağını öğrendikleri andan itibaren anne babanın üzerine düşen, onu gönül rızası ile kabullenmektir. Evlât sahibi olmak insanın vazgeçilmez arzularından olsa da bazen çocuk anne babanın hayatına beklenmedik ve hatta istenmedik bir şekilde girebilir. Ancak şartların olumsuzluğu ve ebeveynin gönülsüzlüğü yüzünden günahsız bir çocuk bedel ödememelidir.

¹¹ Müslim, Fedâil, 62.

¹² Müslim, Sıyâm, 182-183.

¹³ Buhârî, Vudû', 8; Müslim, Nikâh, 116.

Rabbimiz, *“Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah’a aittir. O dilediğini yaratır. Dilediğine kız evlât, dilediğine erkek evlât verir. Ya da erkek ve kız olmak üzere çiftler çiftler verir ve dilediği kimseyi de kısır bırakır. O, bilen ve gücü yetendir.”*¹⁴ buyurmaktadır. Yeni bir nefesin dünyaya katılması Cenab-ı Hakkın kararına bağlı olup hiç kimse bu nefesi reddetme hakkına sahip değildir. Çağlar boyunca milyonlarca yavruyu daha doğmadan yok eden ya da doğar doğmaz öldürerek yaşama hakkını elinden alan bir gaddarlığın İslâm diniyle bağdaşması imkânsızdır. Geçim sıkıntısı ya da gelecek kaygısıyla bir çocuğun dünyaya gelmesine engel olmak, bir yetişkini haksız yere öldürmekten farksızdır. Bu konuda *“Geçim endişesi ile çocuklarınızın canına kıymayın. Biz, onların da sizin de rızınızı veririz. Onları öldürmek gerçekten büyük bir suçtur.”*¹⁵ buyuran Allah Teâlâ, kullarına hem teselli hem de garanti vermektedir.

b) Anne babasını tanıma ve onlarla yaşama hakkı

Çocuğun kimlik kazanması ve kişilik gelişimini sağlıklı bir biçimde sürdürmesi, anne babasını tanıyarak onlarla özdeşim kurmasıyla yakından ilgilidir. Anne babanın çocuklarını tanıması, kendilerini ona tanıtmaları ve model olması son derece önemlidir. Hayatın bütün güçlüklerine rağmen çocukla kurulan bağı kopartmamak için özen gösterilmelidir. Zira çocuğu anne babasız bırakmak sadece bu dünyadaki mahrumiyetlere değil ahiretteki cezalara da kapı aralar. Peygamberimiz *“Kim göz göre göre çocuğunu(n kendisine ait olduğunu) inkâr ederse Allah da (kıyamet günü) ondan öylece uzaklaşır ve gelmiş geçmiş herkesin önünde onu rezil eder.”* buyurur.¹⁶ Bir diğer hadis-i şerifinde ise, çocuğun anne kucağında büyüme hakkına şöyle dikkat çeker: *“Anne ile evlâdının arasını ayıranın, Allah da kıyamet günü sevdikleriyle arasını ayırır.”*¹⁷

c) Saygı görme hakkı

Allah Resûlü (sav) Medineli Müslümanlar ilk defa kendisiyle Akabe’de biatlaşıp bağlılık yemini ettiklerinde, onlardan çocuklarını öldürmemek üzere söz almıştır.¹⁸ Cahiliye dönemini hatırlarsak bu sözün bilhassa kız çocuklarıyla ilgili olduğunu hemen anlarız. Kızı olacağı müjdelendiğinde öfkeden yüzü kapkara kesilen ve utanç içerisinde ondan kurtulmanın

¹⁴ Şûrâ, 42/49-50.

¹⁵ İsrâ, 17/31. Ayrıca bkz. En’âm, 6/140, 151.

¹⁶ Ebû Dâvûd, Talâk, 28-29.

¹⁷ Tirmizî, Büyû’, 52; Dârimî, Siyer, 39.

¹⁸ Buhârî, İmân, 11.

yollarını aramaya başlayan müşrikler Kur'an'da kınanırken, aslında sonraki çağlara da yayılacak olan bir cahiliye zihniyetine dikkat çekilmektedir.¹⁹ Cinsiyetinden dolayı bir çocuğu aşığılamak ya da kürtajla yok etmek, kadını da erkeği de yaratanın Allah olduğunu²⁰ ve hesap gününde bu küçük kıza hangi günahattan ötürü öldürüldüğünün sorulacağını²¹ unutmak demektir. Sonuçta her çocuk, insan olmanın onuruna lâıyk bir karşılamaı hak etmektedir.

d) İsim hakkı

Kız olsun erkek olsun her çocuk ilk günden itibaren yakın çevresinden iyilik görme hakkına sahiptir. Bu iyiliklerin başında anlamlı ve güzel bir isim alma gelir. Resûl-i Ekrem, yeni doğan bebeğe kulağa hoş geldiği kadar anlamlı da güzel olan bir isim koymayı tavsiye etmiş ve *“Kıyamet günü isimlerinle ve babalarınızın isimleriyle çağırılacaksınız. O hâlde güzel isimler koyunuz.”* buyurmuştur.²²

Kendisine yeni doğan bir bebek getirildiğinde onu kucağına alan ve ağzında çiğnediği bir lokmacık hurma ile bebeğin damağını tatlandırın Peygamber Efendimiz, hayır dualar etmeyi ihmal etmezdi.²³ Sünnete uygun biçimde yapılan bir bebek karşılamasında, doğumun yedinci gününde²⁴ gerçekleştirilen küçük bir törenle bebeğe isim verilir ve kulağına ezan okunur.²⁵ Sonra tıraş edilen saçlarının ağırlığınca sadaka verilir²⁶ ve akika kurbanı kesilir.²⁷ Böylece anne baba, canını bağışlayarak yavrularını kendilerine hediye eden Allah'a şükretmiş olur.

e) Beslenme ve barınma hakkı

Kerim Kitabımızda *“-Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için- anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların yiyeceği ve giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir. Hiç kimseye gücünün üstünde bir sorumluluk yüklenemez. Hiçbir anne ve hiçbir baba çocuğu sebebiyle zarara uğratılmasın.”*²⁸ buyrulur. Çocuğun barınması, sırtının giydirilip karnının doyurulması babanın sorumluluğu altındadır. Ancak burada hassas bir nokta gözden kaçırılmamalı, bebeğin anne

¹⁹ Nahl, 16/58-59, Zuhruf, 43/17.

²⁰ Necm, 53/45-46.

²¹ Tekvîr, 81/8-9.

²² Ebû Dâvûd, Edeb, 61.

²³ Müslim, Âdâb, 25.

²⁴ Nesâî, Akika, 5.

²⁵ Tirmizî, Edâhî, 16.

²⁶ Tirmizî, Edâhî, 19.

²⁷ Tirmizî, Edeb, 63.

²⁸ Bakara, 2/233. Ayrıca bkz. Lokman, 31/14, Ahkâf, 46/15.

sütü alması için azami gayret gösterilmelidir. Evet, bir annenin yavrusunu emzirmesi hukuki bir sorumluluk olmayabilir ama emzirmenin bebeğin sadece karnını değil ruhunu da doyurduğu düşünülürse bunun vicdani bir yönü olduğu anlaşılacaktır. Cenab-ı Hak, Firavun'un sarayında lüks imkânlar içinde kuş sütüyle beslenebilecek olan Hz. Musa'yı emzirsin diye annesine kavuşturmakla²⁹ karnını doyurmaktan fazlasını murad etmiş olmalıdır!

f) Sevgi ve şefkat görme hakkı

Çocuk hem annesinden hem de babasından sevgi ve şefkat görerek büyüme hakkına sahiptir. Kur'an-ı Kerim'de anneler ve evlâtları kadar, Hz. Yakub, Hz. İbrahim ve Lokman (as) gibi şefkat timsali babaların da anlatılması,³⁰ anneyi merhametle özdeşleştirerek babayı salt disiplinle anmanın ne derece doğru olduğunu sorgulamamızı gerektirir. Kaldı ki önümüzde çocuğu asla incitmeyen, kırmayan, yaralamayan, sınırsız sevgi ve şefkatle bütün çocuklara kucak açan bir Rahmet Peygamberi örneği vardır.

O (sav), içinde yaşadığı toplumun davranış normlarına aykırı olsa da, yadırgansa da çocukları bağrına basmaktan, öpmekten, okşamaktan, onlarla oynamaktan çekinmeyen yapısıyla küçücük canların hakkını teslim etmiştir.³¹ Otoriteyi merhametten ayırıştırmak gibi ciddi bir hataya düşenler, sırtında torunuyla atçılık oynayan,³² ağzına aldığı suyu çocuklara püskürterek eğlenen,³³ *"Küçüğümüze merhamet etmeyen ve büyüğümüzün saygınlığını kabul etmeyen bizden değildir."*³⁴ diyen bir peygamberi yeniden okumalıdır.

g) Tehlikelerden korunma hakkı

Çocukların maddi-manevi her türlü tehlikeden uzak tutulması ve himaye edilmesi de en doğal haklarından birisidir. Savaşta çocukların öldürülmesini yasaklayan,³⁵ yaşı küçük olanları heveslenseler bile orduya almayan³⁶ Allah Resûlü öncelikle çocukların can güvenliğini sağlamayı hedefler. Bu güvenlik çabasını günlük hayata da yayar ve *"(Güneş batıp) gece karanlığı başladığında -veya akşam olduğunda- çocuklarınızın dışarı çıkmalarına engel*

²⁹ Kasas, 28/12-13.

³⁰ Yûsuf, 12/84, 94; Lokman 31/13; Sâffât, 37/100-107.

³¹ Buhârî, Büyü', 49; Müslim, Fedâil, 80.

³² Tirmizî, Menâkıb, 30.

³³ Buhârî, İlim, 18.

³⁴ Tirmizî, Birr ve sıla, 15.

³⁵ Müslim, Cihâd ve siyer, 25.

³⁶ Buhârî, Şehâdât, 18.

*olun.*³⁷ buyurarak çocukların karanlıkla beraber sokaklara yayılan kötülüklerden korunmasını ister.

Diğer taraftan Peygamber Efendimizin tavırlarını ve kararlarını okuduğumuzda, çocuğun manevî açıdan zedelenebileceği hususlarda da korunma hakkı olduğunu görürüz. Mesela evlâtlarına lânet okumamaları konusunda anne babaları uyaran Efendimiz, duaların geri çevrilmediği bir ana gelirse bedduanın bedelini çocuğun ödeyeceği ikazında bulunur.³⁸ Dolayısıyla ebeveyn, çocuklarını dış tehlikeler kadar kendi elinden ve dilinden de korumalı, gözünden sakınmalıdır.

Bir çocuk için duygusal anlamda zarar göreceği en ciddi kırılma noktalarından birisi de ev içinde adaletsizlik yapılmasıdır. Hangi yaşta olurlarsa olsunlar çocuklar arasında birini hoş görüp diğerini cezalandırma, birini takdir edip diğerini küçümseme, birini kucaklayıp diğerini öteleme, birine ikramda bulunup diğerini mahrum etme gibi her türlü adaletsizlik, Allah Resûlü tarafından bizzat yasaklanmıştır. Öbür çocuklarından ayırıp da küçük oğlu Nu'mân'a mal bağışlamaya niyetlenen Beşîr'i sert bir dille reddeden Allah Resûlü, *"Beni şahit tutma. Çünkü ben adaletsizliğe şahit olamam!"* demiş ve eklemiştir: *"Allah'tan korkun ve çocuklarınız arasında adaletli davranın!"*³⁹

h) Eğitim görme hakkı

*"Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecusi yapar."*⁴⁰ buyuran Peygamber Efendimiz ırk, renk ve cinsiyet farkı olmaksızın her çocuğun iyiyi kabullenmeye ve güzeli öğrenmeye meyilli bir tabiatta yaratıldığını ifade etmekle onun eğitim ihtiyacına da dikkat çekmektedir. Bu eğitmeye hazır yapı, anne babaya ve topluma çocuğa her anlamda iyi bir eğitim ve öğretim verme sorumluluğu yüklemektedir.

*"Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha kıymetli bir başışta bulunmamıştır."*⁴¹ buyuran Allah Resûlü'nün günlük hayatın akışı içinde her fırsatı çocukların eğitimi için

³⁷ Buhârî, Eşribe, 22.

³⁸ Müslim, Zühd ve rekâik, 74.

³⁹ Müslim, Hibe, 13-14.

⁴⁰ Müslim, Kader, 22.

⁴¹ Tirmizî, Birr ve sıla, 33.

değerlendirdiğini görmekteyiz. Söz gelimi hurma ağaçlarını taşıyan bir çocuğu yakalayanlar cezalandırması için Peygamberimizin huzuruna getirdiklerinde, onu azarlamayı ya da cezalandırmayı tercih etmeyen Peygamberimiz önce *“Evlâdım, ağaçları niye taşıyorsun?”* diye sormuştur. Karnının aç olduğunu öğrendiğinde, *“Hurma ağaçlarını taşılama da altlarına dökülenleri ye.”* buyurarak ona doğruyu öğretmiş, bir de başını okşayarak *“Allah’ım, bu yavrunun karnını doyur.”* diye dua etmiştir.⁴² Bir başka seferinde, yemek yerken tabağın içinde elini rasgele dolaştıran Ömer b. Ebû Seleme’ye hem bu yanlış hareketi için müdahale etmiş hem de *“Yavrum, besmele çek, sağ elinle ve önünden ye.”* diyerek doğrusunu öğretmeyi ihmal etmemiştir.⁴³

1) Sosyal hayata katılma hakkı

Resûlullah’ın örneğinden öğrendiğimize göre, çocuklarımızın hayata dâhil olma ve büyüklerin gözetiminde sosyal hayatı tanıma hakkı vardır. Allah Resûlü çocukları ibadet hayatından uzak tutmaz, onlara mescidinde ve sohbetinde yer ayırır.⁴⁴ Hatta *“Uzun uzun kıldırma isteğiyle namaza başlıyorum ki o esnada bir çocuk ağlaması işitiyorum. Annesinin onun ağlamasından dolayı sıkıntıya düşeceğini bildiğimden namazı kısa tutuyorum.”* diyecek kadar anlayışlı davranır.⁴⁵ Çocuğu mescitte olmasını ister, zira mescid o dönemde şehrin kültür merkezidir. Çocuk ya da büyük, erkek ya da kadın bir insanın Mescid-i Nebevi’ye gelme ve burada Peygamberiyle vakit geçirme imkânı bulması, hem eğitim alması hem de sosyal hayata katılması anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Sevgili Peygamberimizin çocuk hakları kapsamında anlamlandırabileceğimiz söz ve davranışları incelendiğinde, meselenin *“çocuğa adam muamelesi yapma”* noktasında düğümlendiğini görüyoruz. ayırır. Hatta *“Uzun uzun kıldırma isteğiyle namaza başlıyorum ki o esnada bir çocuk ağlaması işitiyorum. Annesinin onun ağlamasından dolayı sıkıntıya düşeceğini bildiğimden namazı kısa tutuyorum.”* diyecek kadar anlayışlı davranır. Çocuğu mescitte olmasını ister, zira mescid o dönemde şehrin kültür merkezidir. Çocuk ya da büyük, erkek ya da kadın bir insanın Mescid-i Nebevi’ye gelme ve

⁴² Ebû Dâvûd, Cihâd, 85; Tirmizî, Büyû’, 54.

⁴³ Buhârî, Et’ime, 2; Müslim, Eşribe, 108.

⁴⁴ Ebû Dâvûd, Salât, 96; Müslim, Hac, 474.

⁴⁵ Buhârî, Ezan, 65.

burada Peygamberiyle vakit geçirme imkânı bulması, hem eğitim alması hem de sosyal hayata katılması anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Sevgili Peygamberimizin ocuk hakları kapsamında anlamlandırabileceğimiz söz ve davranışları incelendiğinde, meselenin “ocuğa adam muamelesi yapma” noktasında düğümlendiğini görüyoruz. Çocuklara selam veren, hal ve hatırlarını soran, kararlarına sayđı duyan, ziyaretlerine giden, ikrama onlardan başlayan bir Peygamber’in mesajı gayet nettir: “Benim için değerlisiniz!” şu halde bir yetişkin, karşısındaki çocuğa geleceğin yetişkini gözüyle bakabildiğinde, insan onuruna sayđı göstererek onu cisminin kklğyle değil ruhunun yüceliğiyle değerlendirebildiğinde, en az kendisinin kadar onun da dokunulmazlıkları olduğuna inandiğında, doğal olarak ocuk haklarına da riayet etmiş olacaktır.

İKİ CİHAN SULTANIMIZIN (SAV) TERBİYE METODU

Yrd. Doç. Dr. Sevde DÜZGÜNER*

Tarih boyunca dinlerin ve bilimin ilgi odağı olan insan çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. İnsana yönelik bakış açısındaki farklılıklar bu tanımların da belirleyicisi olmuştur. Antik Yunan filozofu Aristo'ya göre insan düşünen canlıyken psikoloji alanının öncü isimlerinden Freud'a göre insan bilinçaltına bastırılmış dürtülerin etkisiyle hareket eden bir varlıktır. Fikirleri yüzyıllar boyunca tüm dünyada büyük yankı bulan mutasavvif Mevlana ise, insanın genel geçer bir tanımını yapmamış ancak insanı önem verip peşine düştüğü şeyler üzerinden anlamlandırmıştır: "Neyi arıyorsan osun sen". Tanımlayan kişinin kişisel görüşüne, alanına ve amacına göre insan tanımları değişse de ona en yüce değeri veren, kendi yaratıcısı olmuştur. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Allah insanı kendi halifesi (Bakara 2/30) olarak nitelendirmektedir. İnsanı anlama ve iyi bir birey yetiştirmenin temeli olan terbiye metotlarını belirlemede Allah ve resulü önemli noktalara işaret etmişlerdir. Bu tebliğde çocukluk dönemi özellikleri ve çocuk terbiye metotları psikoloji verileri ışığında ve peygamber efendimizin örnekliği ekseninde ele alınacaktır.

İnsan, bilgi beceri ve yetenekle donatılmış bir varlıktır ve onun bu yönlerinin geliştirilebilmesi için terbiye edilmesi gerekmektedir. Terbiye şüphesiz insanın gözünü içinde açtığı ailede başlar. Bilindiği üzere aile, temeli iş bölümüne dayanan bir küçük topluluktur ve toplumun yapı taşıdır. Ailenin birincil işlevi ve görevi, bedensel, duygusal, sosyal gibi pek çok alanda bireye güvenli bir ortam sağlamaktır. Kur'an-ı Kerim'de Allah, eşler arasındaki muhabbeti kendi varlığının delili olarak ileri sürerek aile konusuna verdiği önemi göstermektedir ("İçinizden kendileriyle huzura kavuşacağınız eşler yaratıp, aranızda sevgi ve rahmet var etmesi, O'nun varlığının delillerindedir. Bunlarda düşünen bir toplum için deliller vardır" Rum 30/21). Benzer şekilde peygamber efendimiz de aile içi sağlıklı iletişimi iman ve ahlakın en üst mertebesine koymuştur ("Mü'minlerin imanca en mükemmel olanı, ahlakça en mükemmel olanı ve aile fertlerine yumuşak davrananıdır" Hadis-i Şerif, Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 272).

Allah tarafından bu dünyaya gönderilmiş yeni bir can için aile, pek çok açıdan önem taşımaktadır. Çünkü aile, ilk eğitim öğretim ve terbiye yuvasıdır. İnsanlar davranış kalıplarını

ailede öğrenir ve geliştirirler. Bu süreçte anne baba ve varsa dede nine, duruş ve bakışlarıyla, söz ve davranışlarıyla çocuklara örnek olur. Dolayısıyla aile içerisinde her an bir öğrenme ve öğretme faaliyetinin olduğunu söylemek mümkündür. Çocukların, görüp duydukları ve şahit olarak gözlemledikleri her konuyu çok hızlı bir şekilde öğrenerek uygulamaya geçirdikleri bilinen bir gerçektir. Üstelik çocukluk dönemi, hayat boyu izleri hissedilen önemli bir dönemdir. Nitekim insanlar görece hafızalarında daha eskilerde kodlanmış olan çocukluk hatırlarını, hafızalarına daha taze veri olarak girilen bir gün önce ne yedikleri bilgisinden daha kolay hatırayabilmektedirler. Bu bilgiler ışığında çocuğu terbiye etmenin temelinde bilgi anlatımının değil hayatı paylaşmanın yattığı söylenebilir.

Her konuda olduğu gibi çocuk terbiyesi konusunda da peygamberimizin hayatı tüm inananlar için güzel örneklerle doludur. Peygamberimizin hayatında çocukların konumuna bakıldığında şöyle bir tablo ile karşılaşılmaktadır. Günlük yaşamına devam ederken peygamberimizin çevresi hep çocuklarla çevrilidir. Sokakta yürürken, mescidinde ashap ile sohbet ederken hatta devlet yönetimi ile ilgili önemli kararlar alırken bile etrafında çocuklar hep var olmuştur. Dini ibadetlerini yerine getirirken de aynı durum geçerlidir. Peygamberimizin kıldırıldığı namazlarda daima bir saf çocuk bulunmuştur. Dahası efendimiz, torunu kucağındaiken namaza durmuş, rükû ve secde edeceğinde onu yanına bırakmış ve kıyama kalktığında tekrar kucağına alarak namazını tamamlamıştır. Bir sahabeye “Çocuğunla birlikte haccettiğin için sana ayrıca ecir var” diyerek çocukları ibadet hayatına katılmalarını cesaretlendirmiştir. Dolayısıyla hayatın her alanında efendimiz çocuklarla iç içe olmuş ve onlara güzeli ve doğruyu yaşatarak göstermiştir. Bugün de bilinçli bir ebeveynin ilk dikkat etmesi gereken konu içinde çocukların bulunduğu ortamlarda neler konuşulduğu, nasıl davranıldığı ve nelere önem verildiğidir.

ÇOCUK KİMDİR?

Çocukların terbiyesinde içinde buldukları ortam etkili olduğuna göre ebeveynlerin bu ortamlarda çocuklara ne tür mesajlar verdikleri önem kazanmaktadır. İletişimin temeli olan sözlü ve sözsüz mesajlar, kişinin karşısındaki kişiye yönelik tutumuna göre şekillenmektedir. Çocukla kurulan iletişimde de ebeveynin çocuğa yönelik bakış açısı hayati bir noktada durmaktadır. Çocukla ilgili algıda göz önünde tutması gereken ilk konu, ebeveynin çocuğun sahibi değil emanetçisi olduğu gerçeğidir. Nitekim çocuklar anne-babalarına Allah'ın

emanettir ve ebeveyn bir gün emanet sahibine hesap verecektir. Bu durumda bir evlat sahibi olmak büyük bir nimete kavuşmak demektir ama aynı zamanda bir imtihan vesilesidir de (Bakara 2/155). İmtihani başarı ile vermek, çocuğa kendini geliştirecek bir ortam hazırlamaya da bağlıdır. Dolayısıyla çocuğuna bu gözle bakan bir anne-babanın onun terbiyesinde daha özenli olacağını öngörmek zor değildir.

Çocuğu tanımak söz konusu olduğunda ebeveynin dikkat etmesi gereken bir diğer konu ise çocuğun içinde bulunan engin potansiyellerin farkında olmaktır. Her ne kadar çocuk bugün küçük, güçsüz, anlama ve üretme yetisinden yoksun gibi görünse de ileride o, yetişkin bir birey olma ve anne babasının dahi tahmin edemeyeceği bir bilgi, görgü ve yeti seviyesine ulaşma potansiyeline sahiptir. Dolayısıyla çocuk terbiyesinde temel hususlardan biri çocuğa içinde bulunduğu gelişim dönemine göre değil onun geçmiş ve geleceğiyle tüm hayatını ve muhtemel gelişimlerini göz önünde tutarak davranmaktır. Diğer bir deyişle ona çocuk değil insan muamelesi yapmaktır.

ÇOCUK PSİKOLOJİSİ

Çocuğun kendisine verilmiş bir emanet olduğunun bilincinde olmak ve onun ayrı bir birey olduğu gerçeğini kabul etmek onu tanımayı gerektirir. Çocukluk dönemi ilgili yapılan çalışmalar, bireyin kişilik gelişimin temellerinin bu dönemde atıldığını ortaya koymuştur. Alışkanlıkların büyük kısmı bu dönemde kazanılmakta ancak bu kazanım uzun bir süreye yayılmaktadır. Ayrıca bu dönemde bireyin hafızası oldukça güçlüdür (Yavuzer, 2012). Görüldüğü gibi çocukluk dönemi kazanımları bireyin tüm hayatına yansımaktadır. Buna bağlı olarak da bu dönemdeki ihtiyaçların sağlıklı bir şekilde giderilmesi de iyi bir birey yetiştirmede mihenk taşı görevini üstlenmektedir. Çocukluk dönemindeki temel psikolojik ihtiyaçlar, güven, sevgi, önemsenme/saygı ve başarı/özgüven şeklinde sıralanabilir (Cüceloğlu, 2014). Çocuklara Allah'ın nuruyla bakan peygamberimizin hayatında çocukların bu ihtiyaçların giderilmesine dair günümüze ışık tutan örnekler bulunmaktadır:

Güven

Bir bebeğin kendini en çok güvende hissettiği ortam anne kucağıdır. Evde en ufak bir ses çıkısa huzursuz olan ve hemen uyanan bir bebeğin, anne kucağındaiken çok gürültülü ortamlarda dahi rahatça uyuyabildiğini gözlemlemek zor değildir. Zaman içerisinde anne kucağı, güven merkezi olma özelliğini aile ortamına bırakır. Dolayısıyla sadece çocukla kurulacak birebir

iletişim değil, aile fertleri arasındaki tüm etkileşim şekilleri çocuk üzerinde etkili olacaktır. Çocuğun kendini güvende hissedebilmesi için ailedeki bireylerin birbirlerine karşı sevgi ve saygı dolu olmaları önemlidir. İlgisizliğin ve hatta şiddetin var olduğu bir ailede yetişen çocuk doğal olarak kendini güvende hissetmeyecek ve buna bağlı olarak da özgüven geliştirme noktasında sıkıntılar çekecektir. Varlığıyla hepimiz için en güzel örnek olan Peygamber Efendimiz, yuvalarda huzuru sağlamak için pek çok nasihatte bulunmuştur. Öncelikle, “Müminlerin iman ve ahlak olarak en mükemmel olanı aile fertlerine yumuşak davranandır.” (Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 272.) hadisiyle o, aile içi iletişimde merhamet unsurunu öne çıkarmıştır. Aile olmanın sadece bir arada bulunmak olmadığını vurgularken Efendimiz; ‘Hepiniz çobansınız ve hepimiz gözetiminizde bulunanlardan mesulsünüz. İdareci, çobandır ve yönetimi altındakilerden sorumludur. Erkek, aile efradı içinde çobandır ve gözetimindekilerden sorumludur. Kadın da kocasının evinde çobandır ve gözetimi altındakilerden sorumludur... (Velhasıl) hepimiz çobansınız ve gözetiminizde bulunanlardan mesulsünüz.’” (Buhari, Cum’a, 11.) buyurmuştur. Aile içindeki herkesi birbirine karşı sorumlu tutmak onlar arasında güven bağı oluşturmakla eş anlamlıdır.

Sevgi

Sevmek ve sevilme, insanın bu dünyaya gönderildiği andan itibaren en çok ihtiyaç duyduğu duygulardan birisidir. Küçük, büyük, genç, yaşlı hemen herkes hem birilerini sevmek hem de başkaları tarafından önemsendiğini ve sevildiğini hissetmek ister (Cüceloğlu, 2014; Yavuzer, 2012). Ne var ki kişiliğin temellerinin atıldığı ilk çocukluk yıllarında, özellikle 3-6 yaşlarında bu ihtiyaç biraz daha fazla hissedilir. Bu dönemde çocuk, sevmek fiilini cümlelerinde çok sık kullanır. Düştüğü zaman başını vurduğu sehpayı onu sevmeyerek cezalandırır. Burada hayati öneme sahip olan husus, anne-babanın çocuğuna sınırsız fedakârlık değil koşulsuz sevgi göstermesi gerektiğidir. Çocuğuna olan sevgisinden dolayı onun ödevlerini yapan bir anne-baba, çocuklarına sorumsuz olmayı, anne-babasına bağımlı olmayı ve kendine güvenmemeyi de öğretir. Oysa koşulsuz sevgide çocuğa sadece kendisi olduğu için onu sevdikleri mesajı verilir. Ayrıca, "aferin oğluma tüm dersleri pekiyi, aslan oğlum benim" şeklindeki bir ifade çocuktan çok başarısını öne çıkarır. Bu tür sevgi ifadeleri koşulsuz sevgi ile desteklenmelidir (Cüceloğlu, 2014). Ancak unutulmamalıdır ki sevgi, söz değil eylemdir (Fromm, 1995). Bir çocuğa onu sevdiğimizi göstermek, sözlü olarak bunu beyan etmek demek değildir. Kimi zaman başını okşamak, bir şeyler anlatmak istediğinde göz hizasına inerek onu dinlemek, kimi

zaman ise beraber vakit geçirmek veya hastayken başında beklemek, hep sevgi yüklü mesajlar olarak algılanacaktır. Sevgi ifadesi noktasında bize eşsiz bir incelikle ışık tutan Efendimiz, ashabın yanında kimi zaman çocuklara sarılarak öpmüş (Buhari, Büyü', 49.), kimi zaman ağzına su alıp püskürterek şakalaşmış, onlarla atçılık oynamıştır. (Buhari, İlim, 18.), (Tirmizi, Menakıb, 30.) Düşe kalka yürüyen torunlarını görünce hutbesine ara vermiş ve onların sevgisinin imtihan olduğunu belirtmiştir. (Tirmizi, Menakıb, 30; Nesai, Cum'a, 30.)

Önemsenmek / Saygı

Çocuğun hem kendi varlığının hem de duyguları, düşünceleri ve davranışlarının anne babası tarafından kabul edildiği ve önemsendiğini hissetmeye ihtiyacı vardır. Hayata tutunmaya çalışan tazecik bir fidan, sıklıkla "ben de varım, farkında mısınız" diyen eylemlerde bulunur. Onun sürekli ilgi isteyen hali bazen anne babaları bezdirebilir ancak çocuğunun psikolojik ihtiyacının farkında olan ebeveyn onun ne demek istediğini anlayacak ve onlar için ne kadar değerli olduğunu hayatın akışı içerisinde ona hissettirerek bu konuyu sorun hâline gelmekten çıkaracaktır. Örneğin öğretmenin sorduğu soruya cevap vererek ondan aferin almış olmanın mutluluğuyla eve gelen bir çocuğu, elindeki işi yapmaya devam ederek, onun yüzüne bakmadan dinleyen ve basitçe "hı hı" diyerek geçiştiren bir baba, çocuğuna, onu önemsemediği mesajını verecektir. Baba her ne kadar, hem çocuğumu ihmal etmedim hem de işimi hallettim gibi düşünse de çocuk tarafından bu tutum farklı algılanacaktır. Oysa baba çocuğunun heyecanını görür görmez işini bıraksa ve göz hizasına inerek ona "Bugün okulda bir şey olmuş belli. Gel de bana anlat ancak tam on dakikan var. Sonra işlerime dönmeliyim" dese, çocuk tüm günü o on dakikaya sığdırır. Böylece ona "sen ve senin duyguların benim için önemli. İşlerim senden önemli değil, on dakika bekleyebilir" mesajı verilmiş olur. Elindeki işi yapmak da çocukla ilgilenmek de eş değer ölçüde sorumlu olunan bir alan olduğu için ikisi için net sınırlar çizmek, birini diğerine tercih etmeden orta yolu bulmak anlamına gelir (Cüceloğlu, 2014). Güzel ahlakın kendisi olan Efendimiz ise çocuklara değer verme konusunu bir adım daha öteye taşır ve bunu yapılması gereken bir yükümlülükten alarak çocuğun kararına saygı duyduğu bir seviyeye çıkararak ona "ufaklık" muamelesi değil "insan-birey" muamelesi yapar. Sağ tarafında henüz bir çocuk olan amcasının oğlu Abdullah b. Abbas, sol tarafında ise ashabın ihtiyarlarından birinin bulunduğu bir sofrada Peygamberimiz, içtiği meşrubatın kabını önce sol taraftaki sahabeye vermek için Abdullah b. Abbas'tan izin ister. Herkesin içinde ondan izin istemesi bile onu önemsemediğini göstermek için yeterliyen çocuk

buna izin vermeyince de ikrama ondan başlayarak onu yüceltir ve herkese örnek olur. (İbn Hacer, Fethu'l-Bari, I, 328.) Peygamberimizin, çocukların kendisine biat ederek bağlılıklarını ifade etmelerine izin vermesi (Müslim, Âdab, 25.) de yetişkinlerin çocuklara yaklaşımlarında değeri öncelermeleri gerektiği fikrini aşlar.

Özgüven /Başarı

Bir insanın kendi gözünde önemli olan bir işi başarabildiğini görmesi, benlik gelişimi ve özgüven oluşumunun temel taşlarından bir tanesidir. Çocuk ayrı bir birey olarak var olduğunu fark ettiği andan itibaren kendini güçlü görmek ister. Bu ihtiyacını ise çeşitli şekillerde ifade eder. Annesine yardım etmek isterken tabakları kıran, babası gibi tamir yapacağım derken ev aletlerini bozan çok çocuk vardır. Misafir geldiğinde kapıyı kendisinden önce annesinin açtığını görünce kıyametleri koparan, zorla misafirleri tekrar dışarı çıkarıp zile bastıran ve kapıyı kendisi açan bir çocuk tiplmesi bize yabancı gelmeyecektir. Tatlı bir gülümsemeyle andığımız bu ve benzeri örneklerde çocukların asıl vermek istedikleri mesaj, “bakın ben de yapabiliyorum” mesajıdır (Cüceloğlu, 2014). Bu ihtiyacın farkında olan ve çocuklarının tepkilerini doğru okuyabilen anne babalar, onlara üstesinden gelebilecekleri küçük işler vererek başarıyı tatmalarını sağlayıp “afetin” diyerek çabalarını ödüllendirdiklerinde küçük olaylar kendi içinde çözülecektir. Ancak bu süreç, bol sabır ve emek isteyen bir süreçtir ve ebeveynin olgun davranması gerekmektedir. Kendi çocukları ve torunlarının yanı sıra çevresindeki tüm çocuklara sevgi ve merhametle yaklaşan Efendimizin Enes b. Malik’le iletişim şekli, hepimiz için en güzel örnektir. Bir gün Efendimiz Enes’i bir iş için gönderir. Enes önce gitmek istemez, sonra gönüllü olur, gitmeye karar verir ancak bu sefer de gecikir. Peygamber Efendimiz onun arkasından gider ve Enes’in arkadaşlarıyla oyuna dalmış olduğunu görür. Sakin bir ses tonuyla “Enescik, sana dediğim yere gittin mi?” der ve ne ona kızar ne de işini yapmasına engel olur. (Müslim, Fedail, 54; Ebu Davud, Edeb, 1.) Çocuklara karşı hem sevgi, merhamet ve sabır dolu tavırla onların başarı ve sorumluluğu tatmalarına izin verir.

SONSÖZ

Çocuk anne babasına Allah tarafından verilmiş bir kutsal emanet ve zorlu bir imtihandır. Diğer taraftan çocuk engin bir potansiyel taşımaktadır. Ebeveynin görevi emanetin kendini geliştirmesi için uygun ortamı hazırlamak ve onun içinde bulunduğu döneme göre değil içine gireceği dönemlere de göre yetiştirmektir. Etrafında olup biteni çok hızlı anlayıp öğrenen

çocuğun terbiyesi sadece bilgi aktarımı değildir. Çünkü çocuk terbiyesi ayrı bir çaba ve emekten ziyade yaşamın ta kendisidir.

Çocuğun ebeveyninden tek farkı onlardan birkaç on yıl sonra onlar aracılığıyla dünyaya gönderilmiş olmasıdır. Çocuk ayrı bir bireydir ve insan olarak güvenli bir ortamda büyümeyi, sevilmeyi, sayılmayı ve başarılı görülmeyi hak etmektedir. Çocuğu tanımak ve ona yaklaşımda dikkat edilecek hususlar konusunda peygamber efendimiz eşsiz bir örnektir.

Anne babalar, sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmeleri için "büyüme yolunda" çocuklarının ellerinden tutmalıdır ve şunu unutmamalıdır ki; çocuklara öğretmek ile çocuklardan öğrenmek iç içe geçmiş süreçlerdir. Ebeveynlerin mücadele içinde geçen ömürlerinde kimi zaman bir çocuk olabilmek, yaşama çocuk gözüyle bakabilmek, onlar için de hayat kurtarıcı bir tecrübe olabilir.

Kaynaklar

Kur'an-ı Kerim

Hadis-i Şerif Kaynakları

Cüceloğlu, Doğan (2014). *İletişim Donanımları*, Remzi: İstanbul

Fromm, Erich (1995), *Sevme Sanatı*, Payel: İstanbul

Yavuzer, Haluk (2012). *Çocuk Psikolojisi*, Remzi: İstanbul

***Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi**

Din Psikolojisi Anabilim Dalı

MÜSLÜMAN TÜRK KÜLTÜRÜNDE İNANÇ GELİŞİMİ

(Bir Model Denemesi)

Prof. Dr. Asım YAPICI

Yapılacak basit bir literatür taramasında görülecektir ki özellikle 1950'lerden bu yana, gerek ABD gerekse Avrupa bilim dünyasında çok sayıda psikolog ve pedagoğ, çocuklarda inancın nasıl geliştiği sorusuna nicel yahut nitel araştırma yöntemleriyle cevap bulmaya çalışmıştır (Harms, 1944; Goldman, 1964; Elkind, 1970). Dahası onların bu arayışları günümüzde de yoğun bir şekilde devam etmektedir (Fowler, 2000). Ülkemizde ise bu konu maalesef yeterince ele alınıp işlenmiş değildir. Kuşkusuz bu durum çok farklı nedenlerden beslenmektedir. Örneğin, psikoloji ve pedagoji başta olmak üzere Türk bilim geleneğinin katı seküler ve pozitivist bir yapılanma göstermesi, dine ve dinî araştırmalara önyargılı bakılması, okul öncesi çocuklara dinî içerikli sorular sorulmasının onların zihinsel ve ruhsal gelişimleri açısından istenmeyen sonuçlar doğurabileceği şeklinde hiçbir bilimsel temeli olmayan kuşkuların arkasına sığınma durumu, nihayet akademik ilerleme kaygıları bahsi geçen nedenlerden sadece birkaçıdır. Bununla birlikte İlahiyat fakülteleri bünyesinde serpilip gelişen din psikologları ve din eğitimcileri çocukluk döneminde inanç gelişimini araştırmaya gayret etmektedirler (Yavuz, 1987; Selçuk, 1990; Yıldız, 2007; Karaca, 2007). Gerçi yapılan çalışmaların büyük bir kısmı teorik düzeyde Batılı kuramların özetlenip tekrarlanmasından ibarettir. Ancak “ezber düzeyi” olarak ifade edebileceğimiz bu aşama öncelikle “analiz düzeyi”, nihayet “sentez düzeyi” çalışmalarına hazırlık olması bakımından son derece verimli ve faydalı olmuştur. Bununla birlikte bu tür özetlemelerin yeterli olmadığını söylemek durumundayız. Çünkü Müslüman kültür içinde büyüyen çocuklara özgü, yerel, dahası doğu insanını içten kavrayan gelişim kuramlarına ve modellere ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada özellikle vurgulamak gerekir ki yerel bir model oluştururken hem Batılı teorileri bilmek hem de gerektiği zaman onlardan istifade etmek gerekir. İşte bu çalışma böyle bir iddia taşımaktadır. Bu nedenle öncelikle Batı kökenli kuramları ve modelleri kısaca özetlemek, daha sonra beş yılı aşkın bir zaman dilimi içinde farklı yaşlardaki çocukları gözleyerek elde ettiğimiz nitel verilere dayanarak geliştirmeye çalıştığımız “Müslüman-Türk Kültüründe İnanç Gelişimi” modelini tartışmaya açmak istiyoruz.

I. İnanç Gelişim Kuramları

1. Sosyal Öğrenme Kuramı ya da Sosyal-Bilişsel Davranışçılık

Sosyal öğrenme kuramına göre çocukta din ve inanç gelişimi doğrudan ya da dolaylı pekiştirmelerle, doğrudan ya da dolaylı duygulanımlarla, anne-baba başta olmak üzere otorite kabul edilen bireylerin model alınıp taklit edilmesiyle gerçekleşmektedir (Argyle & Hallahmi, 1975; Karaca, 2007; 2010). Örneğin anne ya da babasını namaz kılarken gören çocuk onları taklit eder. Bu durumda çocuk nesnel ya da sembolik bir ödülle pekiştirilirse namaz kılma davranışını kazanır (*doğrudan pekiştirme*). Babasının oruç tutan ağabeyini ödüllendirdiğini gören çocuğun pekiştirece ulaşmak için oruç tutmak istemesi de bu kapsamdadır (*dolaylı pekiştirme*). Gök gürültüsü duyulduğu zaman korkan ve dua okumaya başlayan annesini gözleyen kız çocuğu benzer durumlarda annesini taklit edebilir. Dikkat edilecek olursa söz konusu taklit sürecinde bir yandan “*dolaylı duygulanım*” ile korku tepkisi öğrenilirken bir yandan da dua etme davranışı kazanılmaktadır.

2. Psikanalitik Kuram

Freud (1995) dinî gelişimi açıklarken kendi geliştirdiği psikanalitik teorinin temel kavramlarını kullanmaktadır. Freud’a göre baba kompleksi ile Tanrı inancı arasında çok yakın bir ilişki vardır. Tanrı, yüceltilmiş babadan başka bir şey değildir. Çünkü birçok genç birey babalarının otoritesinden kurtulur kurtulmaz dinî inançlarını kaybedebilmektedir.

Psikanalize göre din ihtiyacının kökleri çocuklukta yaşanan komplekslere (odipus ve elektra kompleksleri) dayanmaktadır. Bu anlamda her şeye gücü yeten “Tanrı” ve “Tabiat Ana” imajları, çocuklukta tecrübe edilen baba ve anne imgelerinin yüceltilerek tekrar canlandırılmasından başka bir şey değildir. Çünkü Tanrı inancı objeler (anne-baba-çocuk) arasındaki ilişkiyi anlamlandırmaya dayalı olarak gelişmektedir. Freud (1995) din ve inanç gelişiminde özellikle baba figürüne merkezî yer vermektedir. Fallik döneminde çocuk, kişisel varlığı için gerekli olan objelerle (anne-baba) kendini özdeşleştirir. Odipus kompleksinin yaşandığı yıllardan sonra bile babanın kişisel önemi -bazen aynı durum anne için geçerlidir- kuvvetle devam eder. Baba imgesi bireyin sonraki yaşantılarında da etkindir. Örneğin, fallik dönemde çocuğun hem arzu ettiği hem de korktuğu babasına bağlanması gibi, erişkin birey de kendisini yok olma korkusundan ve yoksunluktan kurtarması için Tanrı’ya bağlanır. Çünkü

insan varlığını devam ettirmek istemekte, hayal kırıklıklarına tahammül edememektedir. Güvenli bir sığınak ve emniyetli bir liman aramaktadır (Freud, 1995; Argyle & Hallahmi, 1975). Kısaca Freud'a göre din odipus kompleksinin yüceltilmesinden ibarettir. Çocukluktan kalma bir nevrozdur. Hayalî bir yanılısamadır.

3. Bilişsel Temelli Yaklaşımlar

a) Ernest Harms'a Göre İnanç Gelişim Evreleri

İsmlendirilmesi farklı olmakla birlikte temelde Piaget'nin bilişsel kuramıyla uyumlu olan Harms (1944) modeline göre inanç gelişimi üç temel evreden geçerek şekillenmektedir.

- **Peri Masalları Evresi**

İlk çocukluk ya da oyun çağı (3-6 yaş) dönemini kapsayan bu evrede çocuklar majik (sihirli-büyüsel) düşüncenin etkisi altında oldukları için gerçek ile hayali ayıramazlar. Bu nedenle Tanrı'yı peri masallarındaki karakterlere benzetir.

- **Gerçekçi Evre**

Son çocukluk ya da okul yıllarında (7-12 yaş) ortaya çıkan gerçekçi evrenin en temel özelliği somut düşünme biçiminin gelişmiş olmasıdır. Bu nedenle Tanrı ve melekler gerçek somut birer varlıklar olarak düşünülür. Yaşanan tüm olayların somut birer varlık (insan) gibi algılanan kutsal varlıklar tarafından gerçekleştirildiğine inanılır. Ölüm, yaşam, savaş, barış, bahar, yağmur vs. tüm olaylar, adeta eski Yunan mitolojisinde olduğu gibi insan biçimli Tanrılar tarafından yaratılmış/var edilmiştir. Başka bir deyişle bu dönem çocuklarında antropomorfik (insan biçimli) Tanrı anlayışı hâkimdir.

- **Bireysel Evre**

Yaklaşık 13-18 yaş aralığında soyut düşünebilme özelliği kazanana ergen kendine özgü fikirler ve inançlar oluşturmaya çalışır. Çünkü bu dönem gençleri dinî ve ahlakî açıdan otonomi kazanma, yani özerkliğini ilan etme peşindedir. Bireysel evre kendi içinde üç grupta incelenebilir. Ergen, öncelikle geleneksel dinî fikirleri kazanma aşamasıdır. Bunu takip eden süreçte ergenin dinî açıdan daha duygusal ve daha mistik bir yönelim göstermesi söz

konusudur. Son olarak dinî sembollerin farkında varan ergen, inançlarını sembollerle ifade etmeye başlar (Harms, 1944; Karaca, 2007; 2010).

b) Ronald Goldman'a Göre Dinî Düşüncenin Şekillenme Evreleri

Goldman'ın (1964) "Dinî Düşüncenin Gelişim Teorisi" Harms'ın (1944) "İnanç Gelişim Evreleri Teorisi"ne oldukça yakındır. Fakat kavramsal olarak Piaget terminolojisiyle ifade edilmiştir.

Goldman'a (1964) göre dinî düşünce beş evrede şekillenmektedir:

- **Sezgisel Dinî Düşünce**

Doğumdan sonra yaklaşık yedi (0-7) yaşına kadar devam eden sezgisel dinî düşünce evresine "işlem öncesi dinî düşünce evresi" ya da "dinsel düşünce öncesi evre" adı verilmektedir. Bu evrede dinî konular, olaylar, olgular ve materyaller anlaşılabilir. Çocuğun dinî hayata yönelik gerçek fikirleri yoktur.

- **Birinci Geçiş Aşaması**

Sezgisel dinî düşünce ile somut dinî düşünce arası geçiş evresidir. Çocuklar mantıksal açıklamalar yapmaya çalışsalar da deneyim eksikliklerinden dolayı başarılı olamazlar. Mantık yürütmelerde belirgin hatalar mevcuttur.

- **Somut Dinî Düşünce Aşaması**

Yaklaşık 7/8-13/14 yaş arasında görülür. Dinî ifade ve semboller dışsal göstergeleriyle anlaşılır. Tanrı tasavvurları insan biçimli (antropomorfik) özellikler taşır. Tanrı ve diğer metafizik varlıklar insanları cezalandıracak güç olarak görülür.

İkinci Geçiş Aşaması

Somut dinî düşünce ile soyut dinî düşünce arasında bir geçiş formudur.

- **Soyut Dinî Düşünce Aşaması**

Ergenlikle birlikte yaklaşık 13 yaşından itibaren ortaya çıkar. Ergen artık soyut kavramları, bu anlamda dinî sembollerini ve ifadelerini anlamaya başlar (Goldman, 1964; Karaca, 2007; 2010).

c) David Elkind'e Göre İnanç Gelişimi

Piaget'nin "Bilişsel Gelişim Teorisi"ni dinî gelişmeye uygulayan Elkind'e (1970) göre inanç gelişiminde dört evre söz konusudur:

- **Korunma-Himaye Arayışı**

Korunma ve himaye arayışı yaklaşık 0-2 yaş arasında görülür. Bu evre bebekleri genellikle doğumdan sonra yaklaşık sekiz ya da dokuzuncu aylarda nesne sürekliliğini kazanır. Başka bir deyişle, ilk dokuz ay içinde nesnenin devamlılığı kazanılmamıştır. Dahası nesne sürekliliği ile birlikte kişi sürekliliği kazanılmış olsa da henüz kişi değişmezliği bu dönemde kazanılamaz. Elkind'e (1970) göre bebeğin gözünün önünden kaybolan nesnelere aramaya başlaması, yani nesne sürekliliğini kazanması zamanla sürekli var olma düşüncesinin arka planını oluşturur. Öyle ki insanların ölümlülüğünü tecrübe eden çocuklar süreklilik arzu, ihtiyaç ve arayışlarına cevabı din ve inançta bulurlar. Ölen kişi göz önünden kaybolmuş olsa da aslında hâlâ bizim görmediğimiz bir yerde var olmaya devam etmektedir. Elkind'e (1970) göre dinî düşüncenin temelinde bu düşünce yatmaktadır.

- **Temsil Arayışı**

Yaklaşık 2-6 yaş arasına denk gelen bu evrede çocuk dili kullanmaya, dış dünyayı zihninde sembollerle temsil etmeye başlar. Aile ortamı başta olmak üzere sosyal çevresinde Tanrı kavramıyla tanışan çocuklar zihinlerinde Tanrı'yı temsil etmeye çalışırlar. Başka bir deyişle bu süreçte Tanrı kavramını dışa bağlı bir şekilde oluşturan çocuk daha sonra onu temsil edecek şeyleri aramaya koyulur. Çocuğun arayışlarına en iyi cevabı veren ise dinî inançlardır. Kısaca çocuk önce inanır, sonra inandığı Tanrı'yı nasıl temsil edeceğini arar. Bu arayış süreci çocuğu din ve inançla karşılaştırır. Çünkü din ve inanç ona bu konuda hazır cevaplar sunmaktadır. Üstelik bu cevaplar psikolojik açıdan oldukça tatmin edicidir.

- **İlişki Arayışı**

Somut işlemsel düşüncenin geliştiği okul çağı (7-12 yaş) çocukları Tanrı'yı ve kutsal kitaplardaki Tanrı imajını benimsemiş durumdadır. Ancak onlar daha da ileri giderek Tanrı'yla nasıl ilişki kuracağı sorusuna cevap aramaya başlar. Aradıkları cevabı ise dinde bulurlar.

- **İdrak Arayışı**

Soyut işlemler dönemi olarak bilinen ergenlik yılları varsayımsal düşünme, kombinazyonel düşünme, esnek düşünme, tümdengelimsel ve tümevarımsal akıl yürütmelerinin üst düzeyde yapılmasıyla dikkat çekmektedir. Bununla birlikte ergenlik döneminde kuramsal (teorik) ve soyut düşünme yeterliliği gelişir. Davranışların arkasındaki motiveleri anlamak ve açıklamak isteyen bireyin idrak arayışına dinî da inançlar rehberlik etmekte, bu konuda yaşanan problemlere çözüm sunmaktadır (Elkind, 1970; Karaca, 2007; 2010).

d) Fowler'ın İnanç Gelişimi Kuramı

Fowler'ın (2000) inanç gelişimi kuramı, bir yanıyla genel gelişim kuramlarına, diğer yanıyla da teolojiye dayanmaktadır. İnanç gelişimi kuramının psikolojik temelleri Erikson, Piaget ve Kohlberg'e, teolojik temelleri ise Niebuhr ve Tillich'e dayanmaktadır.

Fowler (2000), inanç aşamalarını oluştururken bireyin *“mantık yürütme şekli”*, *“bakış açısı”*, *“ahlaki yargılama tarzı”*, *“sosyal farkındalık”*, *“otorite anlayışı”*, *“dünyayı tutarlı görme biçimi”* ve *“sembolle yüklediği işlevsellik”* boyutlarını dikkate almıştır (Mehmedoğlu, 2010).

Fowler (2000) inanç gelişimini yedi aşamada incelemektedir:

- **Aşamaya Öncesi Dönem veya Temel İnanç (Primal Faith)**

Doğum öncesinden yaklaşık iki (0-2) yaşına kadar devam eder. Bu dönemde anne, baba ve çevreyle ilişkiler bağlamında inancın üzerine temelleneceği otonomi, güven, ümit ve cesaretin tohumları atılır. Güven ya da güvensizlik yaşantısı, ilk sevgi ve şefkati veren insanlarla ilişki deneyimi inancın temellerini oluşturur. Konuşma ve düşünme yeteneğinin ortaya çıkmaya başlamasıyla birlikte birinci aşamaya geçiş hızlanır.

- **Birinci Aşama: Sezgisel-Yansıtıcı İnanç (Intuitive-Projective Faith)**

Yaklaşık iki ile altı (2-6) yaşlarını kapsayan bu aşamada çocuk çevresindeki insanların inançla ilgili hikâye ve eylemlerini taklit eder. Ölüm, cinsiyet ve çevrede gerçekleşen diğer olayları sezgisel olarak algılar. Birey, tasavvurlar vasıtasıyla kendisinin, kutsalın, yasaklarının ve ahlaki değerlerin farkına varır.

Bu evrede, derin ve ileriye doğru uzanan düşünceler şekillenebilir. Bu düşünceler, imanın duygusal ve bilişsel temellerini oluşturur. Çocuk işlem öncesi dönemde bulunduğu için bilişsel

gelişim henüz tamamlanmamıştır. Dolayısıyla çocuk neden-sonuç ilişkisini tam olarak kavrayamaz. Çocuk, Tanrı'yı hissetmeye ve ona bir biçim vermeye çalışır. Ancak çocuğun düşünceleri hikâyelerle ilişkilidir. Tanrı imgesi/tasavvuru antropomorfiktir, yani insan biçimlidir. Büyüsel düşünceye sahiptir, gerçek ile hayali ayıramamaktadır.

- **İkinci Aşama: Öyküsel-Lafzî İnanç (Mythic-Literal Faith)**

Yaklaşık altı ile on bir (6-11) yaşlarını kapsayan bu dönemde çocuğun, mantıklı düşünme yeteneği gelişmeye başlar. Böylece dünyadaki işleyişi anlama çabasına girer. Kendi inanç toplumuna ait olmayı sembolize eden hikâye, inanç ve uygulamaları kendine mal ederek içselleştirir. Anlatılan hikâye, dram ve mitler çocuğun gözlemlerini ve deneyimlerini anlamlandırmada etkilidir. Bu dönemde hayal ile gerçek dünya arasında ayırım yapılabilir. Başkalarının bakış açıları ayırt edilebilir. İşlemler tersine çevrilebilir. Neden-sonuç ilişkileri daha açık bir şekilde anlaşılabilir. Çocuk, yeni bir bakış açısıyla dünyasını kurabilir. Bu aşamada, bireyin inandığı Tanrı, bireyin kendine has bir Tanrı değildir. Hâlâ dış belirleyicilerin, yani aile başta olmak üzere sosyal çevresinin, otorite kabul edilen kişilerin etkisi altındadır. Tanrı, bir kural koyucu olarak düşünülür. O, iyilikleri ödüllendirir, kötülükleri cezalandırır. Dinî inanç ve semboller tamamen gerçek olarak kabul edilir.

- **Üçüncü Aşama: Yapay-Geleneksel İnanç (Synthetic-Conventional Faith)**

Birey, ergenlikle beraber, soyut işlemsel döneme ulaşır. Soyut kavramları kullanma ve değerlendirme yeteneği ile genç birey, "düşünme" hakkında düşünmeye, hikâyeleri değerlendirmeye, onlara ad vermeye, kendi anlamlarını oluşturmaya, bilgilerini sentezlemeye başlar. Bununla birlikte bu dönemde kişilik bunalımları ve kimlik arayışları ortaya çıkar. Bu aşamada birey, kendi manevî çevresini oluşturur. Tanrı inancı, sevmeye, anlama ve boyun eğme kişisel değerlerle birleşerek bireyin dünyasında yerini alır. Başka bir deyişle ergen kendine özgü inanç ve ideolojilerini belirleme aşamasıdır. Genç birey, kendisini inançlara, değerlere ve çevresine bağlayan bireysel özelliklerini geliştirmeye çalışır. Birbirine aykırı öğeler içermesine rağmen kimlik, inançlar ve değerler güçlü bir şekilde hissedilir. Bu dönemde, başkalarıyla ilişkiler son derece önemli olduğu için, Tanrı'yla daha kişisel ilişkilere ihtiyaç duyulur. Özel ilişkiler geliştirilen Tanrı inancı, gencin benliğini geliştirir. Birey kendisi ve diğerleri için farklı hikâyelerin anlamlarını kurmaya ve kendi hayat hikâyesiyle diğerlerini ilişkilendirmeye başlar. Önemli insanların veya kendi akrabalarının görüşlerine duyarlıdır. Öğrendiklerini içselleştirip kişiselleştirirken inanç ve değerler dünyasını araştırmaya koyulur.

Bu inanç ve değerler, hiçbir şekilde eleştiriye tabi tutulmayacak şekilde algılanır. Öte yandan, birçok değerden sadece biri olduğunun farkında olmadığı kendi değerleri bir ideoloji şeklini alır. Birey kendi dünya görüşü veya ideolojisi üzerinde durur ve onu yaşar.

- **Dördüncü Aşama: Bireysel-Düşünceye Dayalı İnanç (Individuativ-Reflective Faith)**

Ergenlik döneminin sonundan yaklaşık otuz (18-30) yaşları arasına denk gelen bu aşamada birey, artık hayatını kurguladığı ve şekillendirdiği inanç ve değerleri sorgulamak, irdelemek, üzerlerinde düşünmek ve yeniden yapılandırmak zorundadır. Böylece inanç, açık ve kesin bir şekilde bilinçli olarak seçilmiş ve eleştiri süzgecinden geçirilmiş bağlılıklar şekline dönüşür. Dıştaki otoriteden içteki otoriteye yönelen birey, eleştirel bir bakış açısından inanç ve değerlerini yeniden inşa ederek bilinçli bir “yönlendirici ego” ortaya koyar. “Özerk inanç” geliştirmeye başlar.

- **Beşinci Aşama: Birleştirici/Birleşik İnanç (Conjunctive Faith)**

Orta yaşın başlarından itibaren görülür. Bu aşamadaki kişi, “*zihindeki ve yaşadığıdaki zıtlıkları bütünleştirmeye*” çabalayarak çelişkileri birleştirmeye başlar. Daha önceki evrelerde yaşanan parçalı inanç yapısından bütüncül inanca doğru evrilir. Birey, gerçeğin hem çok boyutlu hem de kaynağı itibarıyla birbiriyle uyumlu ve bağlantılı olduğunu kavrar. Birbirine zıt olan kutuplar arasındaki uyumsuzlukların giderilmesi ve uyumlu bir şekilde kabul edilmesi yolunda bir uğraşı içine girer. Önceki evrelerde benlik ve imanın sınırları belirlidir. Bunlar birbirlerinden ayrıdır. Ama birleşik evrede, yetki sahibi olmuş ben, kararlarını, değerlerini, inançlarını kendisinin belirlediğini iddia eder. Bu evrede insanı, anlaşılması ve bir bütün haline getirilmesi zor olan güdüler harekete geçirir. Birleşik evreye geçişte birey, doğrulara farklı yönlerden ve farklı bakış açısıyla yaklaşmaktan kaynaklanan gerilimden kurtulur. Birey, kendine ve öteki geleneklere ait sembol, hikâye, mecaz, istiâre ve mitleri yeniden değerlendirir ve yapılandırır.

- **Altıncı Aşama: Evrensel İnanç (Universalizing Faith)**

Genellikle orta yaştan sonra görülür. Bu aşama, olgun inancın zirvesidir. Buna inancın en yüksek aşaması, en kâmil (olgun) biçimi de denmektedir. Çok az insan, inancın bu aşamasına çıkabilir. Evrensel iman evresi, birleşik iman evresinin belirleyicileri olan kutupsal zıtlıkları kabul etmenin ötesine geçen bireylerin imanlarını ifade eder. Bu evrenin yapılanması, birbiri ardına gelen evreler boyunca ortaya çıkan bir benlik temizlenmesi sürecinin tamamlanması

ile kendini gösterir. Evrensel imanda görülen özellik, temizlenme sürecinin tamamlanmasıdır. Evrensel iman evresine kadar gelen benlik, alışılmış savunma biçimlerinin ötesine geçer ve Tanrı'yı algılamada ve sevmeye samimi ve saydamdır. Bu aşamaya ulaşan birey, adalet ve sevgiyi etkinleştirir, baskı ve işkenceyi alt etmek için hayatın anlamı ve Tanrı'nın gücü ile birleşme sürecini yaşar. İnancın bu noktasına ulaşan kişiler, toplumun huzuru için gayret gösterirler. Adalet ve sevgi toplumuna karşı olan insanlık dışı yapılarla mücadeleye eğilimli olan bu bireyler, toplum içinde sevgi ve adaleti yaşayan topluluk olarak hayat sürdürürler (Fowler, 2000; Mehmedoğlu & Aygün, 2006).

II. İslamî Perspektiften İnanç Gelişimi

1. Müslüman Kültüre Özgü Bir Psikolojiden Söz Edebilir miyiz?

Doğu ve Batı psikolojisi diye bir ayrım yapmak yerine göre faydalı ve işlevsel olabilir. Çünkü her ikisinin dünyaya bakış açısı, bu bağlamda birey ve toplum anlayışı, din ve ahlak telakkisi birbirinden köklü biçimde farklılaşmaktadır.

Bilindiği üzere Batı kökenli psikoloji anlayışları Descartes'in Kartezyen Felsefesinden ilham alan bilinç-beden ikilemine dayalıdır. Adına ister davranışçılık, ister bilişselcilik, isterse psikanaliz densen bütün Batı kaynaklı klasik psikoloji ekolleri düalist bir insan modelinden hareket eder (Arkonaç, 2008). Bu nedenle bilimsellik adına objektiflik olmazsa kabul edilmez. Bilimin deneye ve gözleme dayanması, sayılarla ifade edilmesi, genellenebilmesi ve tekrarlanabilmesi bilimsel bilginin temeli kabul edilir (Arık, 1988) Aydınlanma Felsefesinin ön kabullerinden olan bilginin akla dayalı olması ilkesi, pozitivist felsefeyle daha farklı bir şekil almış, neticede akıl, deney ve gözlemin planlanmasında ve sonuçlarının yorumlanmasında temel ilke haline gelmiştir. Başka bir deyişle pozitivist düşünce bilginin deney ve gözlem yoluyla elde edileceğini, bunları gerçekleştirmek için aklın gerekli olduğunu vurgulamıştır (Arslan, 2012). Bu bağlamda özellikle mantıqçı pozitivistler din, ahlak ve estetiğin bilimsel bilgi dışında kalacağını, zira bunların gözlem ve deneye konu olamayacağını, bu nedenle başta Tanrı kavramı olmak üzere dini ve ahlaki önermelerin -bunların bilimsel incelenmesinin mümkün olmamasının yanında- haklarında konuşmanın bile imkânsız olduğunu savunmuşlardır (Aydın, 1990; Koç, 1995).

Sosyal bilimler, Fen ve Matematik bilimlerinde olduğu gibi kesinlik taşımaz. Sosyal bilgi kültür içinde yoğrularak biçimlenir. Dahası iktidarda olan bilgiyi oluşturur. Maalesef dünya bilim iktidarı Batı kaynaklı olduğu için psikoloji kitaplarında doğu psikolojisi, doğulu insanın kendine özgü, spesifik özellikleri dikkate alınmamaktadır. Daha da önemlisi Batı, kendi ürettiği bilgiyi evrensellik iddiasıyla tüm kültürlere dayatmıştır (Yapıcı, 2004; 2011). Öyle ki Paris, Londra veya New York'da yaşayan bir insanla Kayseri-Develi'nin Sindelhöyük ya da Ayvaz Hacı köyündeki birey psikolojik ve sosyal olarak aynı kategoride değerlendirilmektedir. Aslında Batı'nın pozitivist ve ziyadesiyle bireyselci insan anlayışının evrensel olarak dayatılmasına yönelik tepkiler özellikle Rus düşünürler ve psikologlar tarafından da ısrarla vurgulanmaktadır. Vygotsky'i (1998) bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Kuşkusuz bir şeyi kabul etmemek o şeyin yok olduğu anlamına gelmez. Sadece biz onu kabul etmemişiz demektir. Bu bağlamda Doğulu insanın psikolojisini görmezden gelmek, sadece Batı menşeli psikoloji akımlarıyla ve Batılı modellerle insanın iç dünyasına yolculuk yapmak, buradan hareketle pedagojik ilkeler çıkarmak, nihayet Doğulu bilinci Doğunun özneliğini görmeksizin sırf Batılı paradigmalara incelemek insanı tek yönlü kavramak demektir. Bu noktada Müslüman kültür perspektifinden yerel bir model geliştirmeye duyulan ihtiyaç aşikârdır. Kuşkusuz geliştirilecek böyle bir model, hem genel insan psikolojisiyle ilişkisini canlı tutmalı hem de yereli ve kültürü bütün sıcaklığıyla kucaklamalıdır. Esasen Müslüman Türk kültürüne özgü bir inanç gelişim modeli geliştirmeye çalışmamızın arkasında yatan temel düşünce de budur. Modelimizin kuramsal alt yapısı Piaget'nin "Bilişsel Gelişim Teorisi", Bandura'nın "Sosyal Öğrenme Teorisi" ve Erikson'nun "Psikososyal Gelişim Teorisi" ile birlikte İslam'ın insan anlayışını biçimlendiren "fitrat" olgusuna dayanmaktadır. Kuram eklektik olmakla birlikte önerilen model Türk-İslam kültürüne özgü kavramlarla yoğrulduğu için özgünlük iddiasındadır.

2. Müslüman Türk Kültüründe İnanç Gelişimini Besleyen Faktörler

a) Fitrat: Türe Özgü Hazır Oluş

Fitrat, kök anlam itibarıyla "yarmak" ve "ayırarak" demektir. Sözlükte "yaratılış" (hilkat), "yapı", "karakter", "tabiat", "mizaç", "kâlb-i selim", "tabii eğilim", "hazır olmak", "huy", "cibilliyet", "içgüdü" ve "istidat" gibi manalara gelir. Terim olarak "*Allah'ın mahlûkatını*

kendisini bilip tanıyacak ve idrak edecek bir hal ve kabiliyet üzere yaratmasına” fitrat adı verilir (İbn Manzur, 1410/1990; İsfahânî, 1373)

Kur’ân’da ve hadislerde fitrat kelimesi ağırlıklı olarak “Allah’a yönelme”, “tevhit inancı” ve “dinin özünü koruma” şeklinde geçmektedir. Bu anlamda şu ayet oldukça dikkat çekicidir: “(Rasûlüm) *Sen yüzünü hanif olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmış ise ona çevir. Allah’ın yaratışında değişme yoktur*” (Rûm, 30/30). Hz. Peygamber’in: “*Her doğan fitrat üzere doğar*” (Buhârî, Cenaiz, 79) hadisi de konunun özünü izah bakımından son derece önemlidir.

İslamî epistemolojide “fitrat” şekil almaya müsait bir yaratıştır, ancak nötr değildir, özü iyidir. Bu noktada İslam’ın insan anlayışının hem davranışçılıktan hem de psikanalizden daha farklı olduğu söylenmelidir. Başka bir deyişle İslam’a göre insan -davranışçıların John Locke’dan mülhem iddia ettiği gibi- tabula rasa, yani “boş levha” olarak dünyaya gelmediği gibi klasik psikanalizin geleneksel Hıristiyanlıktan mülhem söylediği gibi “günahkâr ve kötü” olarak da doğmaz.

Fitrat için inanmaya “hazır bulunuşluluk” ya da “biyolojik donanım” diyebiliriz. İnsan türünde inanma ve bağlanma eğilimi vardır. Bu anlamda inancın temelini oluşturan fitrat *yeterli* sebeptir. Ancak bunun açığa çıkması için *gerekli* sebeplere ihtiyaç vardır. Burada söz konusu edilen *gerekli sebeplerin* başında “aile ve sosyal çevre” gelmektedir. Toprak ve tohum analogisi buna güzel bir örnek olabilir. Fıtratı tohuma benzetmek mümkündür. Gerek toprağın yapısı, gerekse güneş ve su gibi bitkiyi geliştirecek unsurlar tohumun filizlenmesine uygun bir zemin hazırlayacağı gibi tam tersi var olan özün ya hiç ortaya çıkmaması ya da ortaya çıksa bile gerekli ve istendik gelişimi göstermemesine neden olabilir. Çevre ve aile fıtratın nasıl ve ne yönde şekilleneceğini belirlemede en etkili faktörlerdir. Dinî hassasiyeti olan ve olmayan ailelerde çocuğun inançla nasıl bir ilişki kuracağı ergenlik yıllarına kadar farklı bir şekil alır. Dahası dinî hassasiyeti olan aile ortamlarında yetişen çocukların din algısı ve dindarlık biçimleri birbirinden farklı olabilmektedir.

b) Fıtratın Gelişmesi ve İnancın Şekillenmesinde Aile ve Çevre

İslam’a göre insan Allah’a inanma eğilimi ile doğar. Sonra anne babanın ve çevrenin etkisiyle bu eğilim başka yönlere çevrilir. O halde ailenin ve çevrenin etkisi, bu doğal eğilimin yönünü

saptırabilir. Bu noktada Hz. Peygamber'in: *"Her doğan fitrat üzere doğar, sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecusi yapar."* (Buhâri, Cenaiz, 79) hadisi oldukça dikkat çekicidir.

İslam göre insan özü itibariyle iyidir, dinî ve ahlakî gelişime hazırdır. Çocuğun içinde yaşadığı çevrenin özellikleri, dinî duygunun erken veya geç yaşlarda uyanmasını etkilemektedir. Genellikle dindar bir çevrede yetişen çocuklarda dinî duygunun uyanması daha erken yaşlarda olmaktadır. Keza dine ilgisiz ve ateist çevrelerde de dinî duygunun uyanması ergenlik yıllarına kadar gecikebilir.

İslam dini çocuğun temiz fitratının ortaya çıkmasında anne babaya düşen görevleri doğum öncesinde başlatmaktadır. Burada da özellikle helal cinsellik ve ebeveynin helal gıda tüketimi önemlidir. Bu ifade yanlış anlaşılmalıdır. Nikâhsız ya da tecavüz sonucu doğan çocuklar anne babalarının eylemlerinden sorumlu değildir. Bu anlamda İslam'da suçun ve günahın bireyselliği ilkesi mevcuttur. Aynı şekilde beslenmenin helal yollardan olmaması da bebek için dinî anlamda sorun teşkil etmez. Sorun anne baba açısındandır. Ancak anne babanın kurduğu aile ortamının şu ya da bu şekilde bebeği etkilediği, onun hayatını az ya da çok biçimlendirdiği rahatlıkla söylenebilir.

Anne-baba ya da ilgili kişiler tarafından bebeğin bakımının ve ihtiyaçlarının geciktirilmeden yerine getirilmesi onda güvenli bir bağlanma duygusunu oluşturur. Güvenli bağlanma duygusu Allaha güvenli bağlanmayı da beraberinde getirir. Kuşkusuz Allaha bağlanmanın yönü ve yoğunluğu sadece bebeklik dönemiyle ilişkili değildir. İlk çocukluk, son çocukluk ve ergenlik yıllarında verilen din eğitimi, bu kapsamda sunulan Allah tasavvuru da bu hususta oldukça belirleyicidir.

Saf ve temiz fitratın aile ve çevresel faktörlerle şekilleneceği sosyal öğrenme teorisiyle uyumludur. Batılı çalışmalarda da dindarlığı en iyi açıklayan kuramların başında sosyal öğrenme teorisi gelmektedir (Vergote, 1966; 1999). Bu nedenle isim konulurken kulağa ezan okunması başta olmak üzere aile ortamında kullanılan her dini kavram, gerçekleştirilen her ibadet, hatta dini kavramları içeren maniler, ninniler, bilmeceler, masallar vs. dinî sosyalleşmeye katkıda bulunur (Yapıcı, 2011).

2. Müslüman Kültürde İnanç ve Dindarlığın Gelişim Aşamaları

a) İnancın İlk Temelleri (0-2 Yaş)

• Dinî Kavramlarla İlk Temas

Müslüman Türk kültüründe bebeğin İslamî kavramlarla ilk tanışması doğum öncesinden başlar ve doğumla birlikte devam eder. Tahmin edildiği üzere doğum öncesi fetüs evresindeki cenin dış dünyada olan biteni yavaş yavaş anlamaya başlar. Bu nedenle duyulan ezan sesleri, Kur'an-ı Kerim okumaları gibi doğrudan ya da gündelik hayat içinde kullanılan dinî kavramlar (maşallah, Allah esirgesin, inşallah...) ceninin daha anne karnındayken dinî kavramlarla tanışmasına neden olabilir. Bu tanışma zaten inanmaya hazıroşluk sağlayan fitratın yeşererek kişinin gelecekte inanca yatkınlık ya da eğilim oluşturmasında işlevseldir.

Doğumla birlikte bebeğe isim konması bağlamında kulağa ezan okunması, mevlit törenlerinin yapılması, bu arada Kuran-ı Kerim okunması fitratı harekete geçirme de '*ekine can suyu vermek*' gibidir. Bebek doğduğundan itibaren beş vakit camilerden yükselen ezan seslerini duyması da çok önemlidir. Bu anlamda dinî bir seremoni eşliğinde isim verilmeyen ve camilerden gelen ezan sesinin duyulmadığı ortamlarda doğan bebeklerde dinî terimlerle ilk temas gerçekleşmez.

• Nesne Sürekliliği: Gözün Görmediğinin Yok Olmadığı Bilgisi

Bebekte inanç gelişiminin ortaya çıkmasında nesne sürekliliğini kazanması merkezî öneme sahiptir. Bilindiği üzere nesne sürekliliği yaklaşık 7. ve 8. aylarda gelişmeye başlar. Gözünün önünden kaybolan nesnenin aslında yok olmadığı ve var olmaya devam ettiği bilgisi kazanılır (Berk, 2013; Keklik, 2008; Miller, 2008). Bilişsel açıdan zihnin çalışmaya başladığını gösteren bu hadise, daha sonra ölümün (yani gözümüzün önünden kaybolanların) gerçekten yok olmadığı düşüncesinin temelini oluşturur (Elkind, 1970). Din duygusunun kaynaklarından birisi de ölümü anlama ve anlamlandırmadır (Batson & Wentis, 1982; Kayıklık, 2002). Buradan hareketle nesne sürekliliğinin dolaylı olarak ruhun ölümsüzlüğü ve ahiret hayatı fikrini beslediği düşünülebilir.

• Bağlanma Figürüne Güvenme ve Bağlanma Stilleri

Kuşkusuz bebeklik evresinde doğrudan gözlenebilecek bilinçli tarzda ifade edilen dinî belirtiler mevcut değildir. Ancak imanin emniyet ve güven içinde olma anlamı taşıdığı

hatırlanacak olursa çocuk kendisini ne kadar emniyet ve güven içinde hissederse fitratında taşıdığı maya o nispette sağlıklı bir biçimde ortaya çıkabilir.

Erikson'un (2014) "temel güvene karşı güvensizlik" olarak tanımladığı dönem bebeğin ileride dinî inanca yönelme ya da yönelmemesinde etkin bir rol oynayabilir. Temel güven duygusunu kazanmış bir bebek Allah inancına daha kolay ulaşabilir. Güvensizlik duygusu olduğu zaman ikili bir durum söz konusu olabilir: Birincisi dünyada gerçekten güvenilecek birisini bulamadığı zaman Allah sığınarak güvenlik ve emniyet duygusu kazanma arzusu, ikincisi ise dünyada yaşadığı durumu genelleştirerek güvenle bağlanacak herhangi bir varlığın olmadığını düşünmedir. Bu da yerine ve durumuna göre çocuğu ilerde dinî ilgisizliğe, hatta ateizme götürebilir.

Bebeğin ihtiyaçlarının zamanında karşılanması onun bağlanma⁴⁶ figürüne "güvenli" bağlanmasını beraberinde getirmesi daha sonra oluşacak olan Allah/Tanrı figürüne de güvenli bağlanmasına neden olur. Eğer ihtiyaçları sürekli geciktirilerek karşılanırsa çocuğun ihtiyaçlarını karşılayan kişiye bağlanması kaygılı (kuşkulu/çelişkili) olacaktır. Bunların ilerde Allah'a bağlanmaları da "kaygılı" bir hal alabilir. Özellikle yetişkinlik dönemlerinde dinî başa çıkma tarzları "Neden Tanrım ben!" yakınmasına eşlik eden kavgacı bir tavrıdır. Ayrıca kişide: "Tüm olumsuzlukları hak ettim, sorumlu benim, her şey benim yüzümden" tarzında "saplantılı" bir bağlanma da görülebilir. Çocuğun ihtiyaçlarının sürekli geciktirilmesi ise "kaçınmalı" bağlanmayı beraberinde getirir. Bu ise yetişkinlik döneminde Allah'a karşı ya kayıtsız olmayı ya da korkulu bağlanmayı besler (Erdoğan, 2012).

- **Döngüsel ve Devresel Tepkiler**

Yaklaşık 12 ile 24. ay arasına denk gelen bu aşamada çocuk dinî kavramlara adeta oyun oynar gibi tepkiler vermektedir. Özellikle 12-18 aylık bebekler morgem (tek sözcük) evresinde ve bunu takip eden aylarda henüz ne olduğunu bilmeden Allah kavramıyla tanışır. Morgem dönemi bebeğin dil öğrenme açısından dış dünyaya en açık olduğu zaman aralığını ifade eder (Berk, 2013; Gander & Gardiner, 2010). İşitilen ezanlar, sesli dualar ve içinde Allah ifadesi geçen günlük hayat dili bebek tarafından içselleştirilmeye başlar. Çünkü alıcı dili gelişen bebek kendisine söylenenleri anlamaya başlamakta, fakat ifade edici dili gelişmediği için kendi düşündüklerini henüz dışa yansıtamamaktadır. Örneğin, 12-24 ay arasında bebek tarafından

⁴⁶ Bağlanma teorileri hakkında Hazan & Shaver (1987; 1998); Soysal, Bodur, İleri & Şeno. (2005), Burger (2006) ve Berk'e (2013) bakılabilir.

oyun gibi algılanan “Allah kaç?” sorusuna eliyle “bir” işareti yapması merkezî öneme sahiptir. Ebeveynler adeta oyun oynayarak çocuğu Allah kavramıyla karşılaştırmaktadır. Bu evrede çocuk, özellikle telgrafik dönemde (Gander & Gardiner, 2010) kendisine öğretilen iki kelimededen oluşan dinî kavramları söyleyebilir. Ancak bu kavramlar onun için fazla bir anlam ifade etmeyebilir.

b) Birinci Taklit Evresi

• Davranışın Taklidi: Oyun (2 -4 Yaş)

İlk çocukluk evresinde, dinî tezahürler daha belirgin bir hal alır. Çocuk, çevresindekilerin her türlü hareketini bilinçli veya bilinçsiz olarak taklit ve tekrar eder. Aile fertlerinde gördüğü ibadetlere, dinî motifli davranışlara içten gelen duygularla yönelir, onların dinî yaşantılarından örnek alır, aynı davranışları uygulamak ister. Kaynağını, sevileni taklit etme psikolojisinden alan bu eğilim, çocuğun dinî hayatının oluşmasında oldukça önemlidir. Aile içindeki fertlerin her türlü dinî davranışı, kullandıkları dinî içerikli sözler, yaptıkları ibadetler çocuğun dinî gelişiminde belirleyicidir (Argyle & Beit-Hallahmi, 1975; Beit-Hallahmi & Argyle, 1997).

Oyun evresinde öncelikle *dinî kavramları kazanma ve sözel tekrarlama söz konusudur*. 2-4 yaş arası çocuklar çoğunlukla aile içindeki yetişkinlerden, zaman zaman yakın sosyal çevreden, hatta yerine ve duruma göre Radyo ve TV gibi iletişim araçlarından duydukları dinî kavramları haz alarak dillendirirler. Bu bağlamda “Allah”, “Allahu ekber”, “Allah bir”, “Bismillah” gibi ifadeleri sıklıkla kullanırlar. Ayrıca bu süreçte çocuklar aile içinde yapılan ibadet davranışlarını oyun oynar gibi keyifle taklit ederler (Armaner, 1980). Başka bir deyişle *dinî terimler ve ibadetler çocuk tarafından oyun gibi algılanır*. Çocuklar yaklaşık 2-4 yaşları arasında dede, nine, baba, anne vs. namaz kılarken onların yanına gelir onların yaptıkları hareketleri yapmaya çalışırlar. Hatta sıkıldıklarında secde eden büyüklerin sırtlarına atlarlar. Ayrıca aile içinde büyükler ellerini açıp dua ederken onlar da ellerini açarlar, büyükler “amîn” dediklerinde onlar da “amîn” diyerek ellerini yüzlerine sürerler. Bu aşama ibadetlerin şekilsel öğrenimi açısından önemlidir.

2-4 yaş arası hem dil gelişimi hem de özerklik kazanma açısından önemlidir. Dolayısıyla ister *dinî kavramları kazanma ve sözel tekrarlama, isterse dinî ibadetlerin oyun gibi tekrarlanması olsun çocukların kısıtlanmaması gerekir*. Çünkü bu zaman dilimi fitratın uygun ortam olup filizlenmesi açısından yaşamsal öneme sahiptir.

Sezgisel İnanca Teslimiyet (4-7 Yaş)

Yaklaşık 4-7 yaş arası çocuklarda “sezgisel inanma” eğilimi vardır. Nedenler soruşturulmaz. Bu yaştaki bir çocuğa: “Seni kim yarattı?” diye sorulursa “Allah” cevabı alınır. “Bunu nerden biliyorsun?” diye sorulursa çocuğun cevabı basittir: “Çünkü öyle!” Bu dönem “*kolay inanırlık*” evresi olarak da adlandırılabilir.

Sezgisel inanca teslimiyet aşamasındaki çocuk, soru ve eylemlerle inancı anlamaya çalışır. Çocuğun “Allah nerde?” “Allah yemek yer mi?” “Nerde uyuyor?” “Evi nerde?” tarzında soruları şüphe duymak için değil inanmak içindir. Çünkü bu dönemin en temel özelliği şüpheye kapalıdır. Yine bu dönemde çocuk “Ben nasıl oldum?” “Ben nereden geldim?” vb. sorularla bir yandan kendi varlığından haberdar olmak isterken öte yandan yaratılış hadisesini anlamaya çalışmaktadır (Selçuk, 1990)

Çocuk zihinsel bakımdan henüz tenkit özelliğine kavuşmadığı için kendisine sunulanları aynen kabul eder. Kendisine anlatılan ve söylenen her şeye inanmaya yatkındır. Özellikle 3 yaşından sonra çocuk, dinî kavramlar hakkında çeşitli sorular sorar ve aldığı cevaplara düşünmeden, şüphelenmeden ve itiraz etmeden inanır. Bu durum çocuğun *kolay inanırlık* özelliğinden kaynaklanmaktadır (Yavuz, 1987; 2013). Sezgisel düşünce eğilimi yaygın olduğu için bu dönem çocukları inançlarının nedenini araştırmaz.

Bilindiği üzere 3-6/7 yaş arası merak ve soru çağıdır. Bu dönem çocukları Allah, melek, cin, şeytan, ahiret, namaz, oruç, günah, sevap, cennet, cehennem gibi dini kavramlar hakkında sorular sorarak, bilgi edinmeye çalışır. Bu sorulara verilecek cevaplar onların ileride nasıl bir din ve Allah algısı oluşturacağı hususunda oldukça belirleyicidir.

Yine özellikle 3-6/7 yaş arasında çocukların doğaüstü dünyayla uyumlu olduğu, gerçek ile hayali ayıramadığı bir dönemde yaşadığı bilinmektedir. Bu durum onların Allah'ı sık sık insanî vasıflarla betimlemesine ve insan gibi tasavvur etmesine neden olur (Yıldız, 2007). Onun için bu evredeki çocuk, Allah'ı tasarlamakta güçlük çekmez. Onlar için Allah, camide uyuyan ya da bulutların arkasında yaşayan bir adamdır. Saklandığı yerden insanları izler, yağmurları yağdırır, çok büyük ve çok kuvvetlidir.

c) İkinci Taklit Evresi: Modelin Taklidi (7-11/12Yaş)

- **Somutlaşan İnanca Teslimiyet ya da Soyut Dinî Kavramları Somutlaştırarak Algılama**

Son çocukluk ya da okul dönemi (7-11/12 yaş aralığı) çocukları Allah'ı beşerî çizgiler içinde düşünür ve onu büyük bir insan gibi hayal eder (Yıldız, 2007). Çünkü henüz soyut Allah kavramını anlayabilecek düzeyde değildir. Bu sebeple somut düşünür. Bununla birlikte 7-9 yaş aralığı dinî inancın uyandığı ve geliştiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu evredeki çocukta, bilinçli ve gerçekçi bir din anlayışı yavaş yavaş oluşmaya başlar. Çocuğun kavramsal düşünce yeteneği geliştikçe, daha çok egosantrik olan ilk düşünme biçiminde de köklü değişimler görülür (Yavuz, 1987).

- **Çevreden Edinilen İnanç ve İbadetin Olduğu Gibi İçselleşmesi**

Bu evrede, çocuğun dinî gelişimine etki eden en önemli faktör aile ile birlikte öğretmenlerdir. Çocuk, din ve inançla ilgili çevresinden gördüklerine ve duyduklarına karşı oldukça hassastır. Aile bireylerinin ve öğretmenlerinin dinî tutum ve davranışları çocuğu etkileyici ve şekillendiricidir. Hatta okul dönemi çocukları üzerinde öğretmen faktörü daha fazla belirleyicidir. Çünkü çocuğun çevresinin genişlemesiyle anne ve babasına olan bağlılığı azalmaya başlar. Okula başlamadan önce anne ve babasını model olarak alan ve onları taklit eden çocuk, okula başladıktan sonra öğretmenini örnek alır. Onu otorite figürü olarak kabul eder, onun söylediklerini yapmaya çalışır. Bu nedenle dinî konularda öğretmenin davranışları, okunan kitaplar, izlenen filmler çocuğun dinî gelişimini şekillendiren unsurlar arasındadır. Dönemi karakterize eden en temel husus şudur: Çocuk artık davranışı değil kişiyi taklit etmektedir. Buna “modelle aynileşme” de denilebilir (Hökeleki, 2005).

- **Şüpheye Kapalılık ya da İnanmak İçin Sorgulama**

6-11/12 yaş arasında ön plana çıkan model alma yoluyla öğrenme aşaması dinî terminolojideki “taklidî iman” denilen kavrama denk gelmektedir. Kuşkusuz çocuk, okul döneminde birtakım dinî soruları daha rahat anlamaya ve öğrenmeye, ahlakî konuları da kendine göre değerlendirmeye başlar. Ayrıca bu dönemdeki çocukların zihinsel gelişimine paralel olarak gelişen düşüncelerin, tenkitçi ve sorgulayıcı bir hal aldığıı ısrarla vurgulamak gerekir. Çocuklar ilk çocukluk evresinde, şüphesiz ve itirazsız olarak kabul ve taklit ettikleri davranışları, son çocukluk döneminde mantıklı düşünerek anlamaya çalışır, sorgulamaya

başlar. Ancak bu sorgulama inanmaya yöneliktir. Genellikle 10/11 yaşından önce dinî konularda şüphe duyulmaz (Yavuz, 1987).

İlk çocukluk evresinin ikinci yarısından itibaren başlayan Allah'ı insana ait modeller ve çizgiler içinde düşünme eğilimi özellikle 10/11 yaşından sonra yerini gitgide gelişen sembolik ve soyut bir anlayışa bırakır (Yıldız, 2007). Çünkü son çocukluk evresinin ortalarından itibaren, somut düşünce safhasından, daha esnek, hatta soyut kavram ve konuların kısmen daha rahat anlaşılacağı bir safhaya geçiş söz konusudur. Ancak bu geçiş bir anda olmaz, süreç içinde ve oldukça yavaş gerçekleşir. Şüphesiz söz konusu geçiş sürecinin yönü ve yoğunluğunun şekillenmesinde bireysel farklıklar ve çevresel etmenler belirleyicidir. Dolayısıyla çocuğun soyut dinî kavramları anlayabilmesi bir anda olmaz. Kader gibi bazı kavramların anlaşılması için yaklaşık 15-16 yaşlara gelmek gerekebilir.

- **Yüzeysel Tenkitlerin Başlaması: (11-12 yaş)**

Okul döneminde kültürün sunduğu din ve inanç öğretisinin baskınlığı ön plandadır. Bununla birlikte din ve inanca yönelik ilk tenkitler görülebilir. Zira özellikle 11-12 yaşlarda somut düşünce evresinden yavaş yavaş soyut evreye geçiş söz konusudur. Bu durum zihinsel olarak “dolaylı gerçeği kavrama” ve “çıkarsanmış gerçekliği kazanma” ile de yakından ilişkilidir. “Ama Allah’ı neden göremiyoruz?”, “Neden namaz kılıyoruz?” tarzında sorgulamalar 11 yaşından önce şüpheyne kapalı fakat anlamaya dönükken, 11 yaşından sonra şüpheyne açık ama yine anlamaya dönük bir karakter arz etmektedir.

d) Tahkik Evresi: Araştırma ve Sorgulama (12-20 yaş)

- **Geçiş: Soyut Tanrı Fikrine Adaptasyonun Zorlukları (12-14 Yaş)**

Erinlik dönemi ya da ergenliğe hazırlık aşamasındaki genç bazı basit konularda soyut düşünceye geçiş yapsa bile genellikle somut düşüncenin etkisindedir. Dahası, soyut düşünceye tamamen süreç içinde gerçekleşir. Hatta her genç mutlaka soyut düşünce biçimini kazanacaktır, diye temel bir kural yoktur. Bu aşamada özellikle Allah’ı soyut bir varlık olarak kabul etmenin zorlukları belirgindir. “Allah’ı neden göremiyoruz?” sorusu ısrarla sorgulanır.

- **Dağılıma: Şüphe ve Sorgulama (14- 17Yaş)**

Ergen olan genç soyut düşünce sürecinin gelişmesi ile birlikte kimlik arayışlarına başlamaktadır (Erikson, 2014). Bu bağlamda bir yandan dinî ve mistik konulara karşı hassas olan ergen bir yandan dinî ve mezhebî, öte yandan etnik, cinsel ve meslekî kimliğini kazanma peşindedir. Başarılı bir kimlik kazanma yoğun arayışların, sorgulamaların, incelemelerin sonunda gerçekleşir. Eğer ailede ve okulda inanç ve inançsızlık bağlamında yoğun baskılar yoksa ergen arayış ve sorgulamalarının sonucunda kendi kararını kendisi verir. Bu süreçte sosyal destek ergen için son derece önemlidir. Ergenler gruplaşma ve akranlarıyla aynı dünyayı paylaşma eğilimindedirler. Çünkü onlar yetişkinlerin kendilerini bir türlü anlamadığını düşünür. Din ve cinsellik olmak üzere pek çok konuyu aralarında konuşurlar. Özellikle dinî konularda bilimsel izah, rasyonel açıklama ve makul çözümler peşindedir. Ancak dönem şüphe ve sorgulama dönemi olduğu için –eğer baskı yoksa açıkça, baskı varsa içten içe- inanç konuları irdelenir. “Allah varsa kötülükler neden var?”, “Allah varsa neden insanların bir kısmı aç, fakir ve hastalıklıken diğer kısmı tok, zengin ve sağlıklıdır?”, “Neden bazı insanlar Müslümandır da bazıları başka dinlere mensuptur?”, “Cennet’e sadece Müslümanlar mı gidecektir?”, “İyi bir insan, Hıristiyan yahut Budist olsa, hatta ateist olsa Cennet’e gidemez mi?” Bu tür sorular genç için mutlaka cevaplanması gereken sorulardır. Aslında bunlara cevap arayan genç Tanrı fikri ve inancı başta olmak üzere temel dinî inançlarını bilimsel olarak temellendirme çabası içindedir. Bu duruma geleneksel yapıdan aktarılan dinî kavramları ve eylemleri sorgulama süreci de diyebiliriz⁴⁷. Dinî kimliğini “başarılı” bir şekilde oluşturan ergenler yaşadıkları arayış ve sorgulama krizini sağlıklı bir şekilde atlatabilirler. Bununla birlikte arayış ve sorgulama olmaksızın ailenin yahut çevrenin dediğine bağlanma “ipotekli kimlik” kategorisindedir. Bu süreçte kısmen “moratoryum” yani dinî kimliğin askıya alınması, geleceğe bırakılması söz konusu olabilir. Hatta günümüzde sıklıkla görüldüğü gibi dinî açıdan “kimlik dağınıklığı” gözlenebilir. Ateizme yahut dinin aşığılanmasına yönelik tavır takınan ya da içinde yaşadığı kültürün dinî inancını reddederek başka bir inanca geçiş yapanlar ise “ters kimlik” kategorisindedir.

⁴⁷ Ergenlik döneminde dinî gelişim, sorgulama ve şüpheler konusunda daha fazla bilgi için Bahadır (1994), Yavuz (2013), Hökelekli (2005), Peker (2003) ve Gündüz’e (2014) bakılabilir.

- **Durulma ve Karar: İnanç'a Bağlanma (17-20 Yaş)**

Ergenliğin son yıllarında yavaş yavaş durulma başlar. Bu aşamadaki gençlerin bir kısmı arayış ve sorgulamalarının cevabını bularak Allah'a yönelir, dinî inanca bağlanır. Moratoryum kimlik kategorisi yaşayanlar ne inkâr ne de iman edebilmek için yeterli sahip olmadığını düşünerek tercihlerini geleceğe ertelerler. Dağınık kimlik yaşayanların gerçekçi anlamda dinî bir kaygı ve arayışı mevcut değildir. İpotekli olanlar çevre ve kültürün etkisiyle yoğun araştırmalar yapmadan taklidi inancı içsel benimseme sürecine girerler.

Sonuç

İslam kültür ve epistemolojisine göre inanç gelişimi "fitrat" ve "çevre" olmak üzere iki temelden beslenmektedir. İnanmak için yeterli neden fitrattır. Çevresel faktörler (aile, okul, arkadaşlar vs.) ise gerekli nedenleri oluşturmaktadır. İnanmaya hazır oluşu sağlayan fitrat çevresel faktörlerle şekillenmekte, bu bağlamda uygun ortam bulunduğu zaman filizlenmekte, bulamadığı zaman ise körelmektedir.

Geliştirmeye çalıştığımız Müslüman Türk kültüründe inanç ve dindarlık gelişimi modeli temelde "taklidi" ve "tahkiki" dinî yönelim kavramları üzerine kuruludur. Yapılan gözlemler, ilgili literatür ile harmanlanmış ve Müslüman kültürde inanç ve dindarlığın gelişim aşamaları şu şekilde tespit edilmiştir:

1) İnancın İlk Temelleri (0-2 Yaş)

- Dinî kavramlarla ilk temas
- Nesne sürekliliği: Gözün görmediğinin yok olmadığı bilgisi
- Bağlanma figürüne güvenme ve bağlanma stilleri
- Döngüsel ve devresel tepkiler

2) Birinci Taklit Evresi

- Davranışın taklidi: Oyun (2 -4 yaş)
- Sezgisel inanca teslimiyet (4-7 yaş)

3) İkinci Taklit Evresi: Modelin Taklidi (7-11/12 yaş)

- Somutlaşan inanca teslimiyet ya da soyut dinî kavramları somutlaştırarak algılama
- Çevreden edinilen inanç ve ibadetin olduğu gibi içselleşmesi
- Şüpheye kapalılık ya da inanmak için sorgulama
- Yüzeysel tenkitlerin başlaması (11-12 yaş)

- 4) Tahkik Evresi: Araştırma ve Sorgulama (12-20 yaş)
- Geçiş: Soyut Tanrı fikrine adaptasyonun zorlukları (12-14 yaş)
 - Dağılma: Şüphe ve sorgulama (14- 17Yaş)
 - Durulma ve karar: İnanç'a bağlanma (17-20 Yaş)

Kuşkusuz bu modelin daha da geliştirilmesi, bu bağlamda eksikliklerinin giderilmesi gerekir. Zira mevcut modelde cinsiyet farklılıkları üzerinde durulmamıştır. Hâlbuki kız çocukların Allah tasavvuru daha müşfik, dinî kavramları anlamlandırmaları ise daha sıcak ve samimidir (Yavuz, 1987; 2013). Bununla birlikte ergenlik ve sonrasında özellikle İslam'ın kadına bakışını olumsuz olarak algılayan kızlarda dine yönelik eleştiriler artabilmekte, hatta dindar çevrelerde büyüyen kızlarda bile zaman zaman din konusunda “dargın inançlılık” ve “suskunluk” durumu oluşabilmektedir (Yapıcı, 2012). Tahsil düzeyi, özellikle lise ve yükseköğretim süreci ergenlik ve sonrası dinî hayatı çok ciddi etkileyebilmektedir (Yapıcı, 2006; 2007). Ayrıca ekonomik düzey, aile tipi, ebeveyn tutumu, kır ya da kent kökenli olmak, bu anlamda özellikle kırsalda ya da şehirde yaşamak, sekülerleşmenin etkisini az ya da çok hissetmek gibi değişkenler bu modelde vurgulanmamıştır. Bu nedenlerle geliştirmeye çalıştığımız modelin yapılacak araştırmalarla olgunlaşması gerekir.

Kaynaklar

- Allport, G. W. (2004). *Birey ve dini* (Çev. B. Sambur). Ankara: Elis Yayınları.
- Argyle, M. & Beit-Hallahmi, B. (1975). *The social psychology of religion*. London & Boston: Routledge & Kegan Paul.
- Arık, İ. A. (1988). *Psikolojide bilimsel yöntem*. İstanbul: Çantay Kitabevi.
- Arkonaç, A.S. (2008). *Psikolojide insan modelleri ve yerel insan modellerimiz*. İstanbul: Nobel Yayın Dağıtım.
- Armaner, N. (1980). *Din psikolojisine giriş*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Arslan, H. (2012). *Epistemik cemaat: Bir bilim sosyolojisi denemesi*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Aydın. M. (1990). *Din felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.
- Bahadır, A. (1994). *Ergenlik döneminde dinî şüphe ve tereddütler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Batson, D. C. & Ventis, L. W. (1982). *The religious experience: A social-psychological perspective*. Oxford: Oxford University Presses.

- Beit-Hallahmi, B. & Argyle, M. (1997). *The psychology of religious behavior, belief and experience*. London & New York: Routledge.
- Berk, L. E. (2013). *Çocuk gelişimi* (Yay. Haz. B. Onur, Çev. A. Dönmez). Ankara: İmge Kitabevi.
- Buhari (1413/1993). *Sahih I-V*. (Nşr: M. Dibulbuğa) Dımeşk: Daru'l Ulumi'l İnsaniyye.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik: Psikoloji biliminin insan doğasına dair söyledikleri*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Elkind, D. (1970). The origins of religion in the child. *Review of Religious Research* 12 (1), 35-42.
- Erdoğan, N. (2012). *Bağlanma kuramı çerçevesinde insan-Allah ilişkisi ve psikolojik iyi olma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erikson, E. H. (2014). *İnsanın sekiz evresi* (Çev. G. Akkaya). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Fowler, J. W. (2000). İman bilincinin evreleri (Çev. A. U. Mehmedoğlu). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19, 85-104.
- Freud, S. (1995). *L'avenir d'une illusion* (Traduit par A. Balseinte, J.G. Delarbre & D. Hartmann). Paris: PUF
- Gander, M. J. & Gardiner, H. W. (2010). *Çocuk ve ergen gelişimi* (Çev. A. Dönmez, N. Çelen, B. Onur, Yay. Haz. B. Onur) Ankara: İmge Kitabevi.
- Goldman, (1964). *Religious thinking from childhood to adolescence*. New York: Routledge & Kegan Paul PLC.
- Gündüz, T. (2014). Gençlik dönemi din eğitimi. Ed. M. Köylü. *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi* içinde (ss. 65-104). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Harms, E. (1944). The development of religious experience in children. *American Journal of Sociology* 50, 112-122.
- Hazan C. & Shaver P, R. (1987) Romantic love conceptualized as an attachment process. *Journal of Personality and Social Psychology* 52, 511-524.
- Hazan C. & Shaver P, R. (1998). Bağlanma: Yakın ilişkilerle ilgili araştırmalar için bir çerçeve (Çev. A. Dönmez). *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 31 (1), 1-49.
- Hökelekli, H. (2005). *Din psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- İbn Manzur, (1410/1990). *Lisanu'l-Arap*, Beyrut Darı Sadır.
- İsfehani, R. (1373). *el-Müfredat fi garâibi'l-Kur'ân*. Beyrut.
- Karaca, F. (2007). *Dini gelişim teorileri*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Karaca, F. (2010). Dindarlığın gelişimi. H. Hökelekli (Ed.) *Din psikolojisi* içinde (ss. 118-142). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Kayıklık, H. (2002). *Bireysel dindarlığın psikolojik kaynakları*. *Dini Araştırmalar* 5 (13), 27-40.
- Keklik, İ. (2008). Bilişsel gelişim. İ. Yıldırım (Ed.) *Eğitim Psikolojisi* içinde (ss. 61-96). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Koç. T. (1995). *Din dili*. Kayseri: Rey Yayıncılık.
- Mehmedoğlu, A. U. & Aygün, A. (2006). James W. Fowler ve inanç gelişim teorisi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 118-139.

- Mehmedoğlu, A. U. (2010). İnanç psikolojisi. H. Hökeleli (Ed.) *Din psikolojisi* içinde (ss. 144-166). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Miller, P. H. (2008). *Gelişim psikolojisi kuramları* (Yay. Haz. B. Onur, Çev. Z. Gültekin). Ankara: İmge Kitabevi.
- Piaget, J. (2007). *Çocukta dil ve düşünme* (Çev. S. E. Siyavuşgil, Sdlş. Y. T. Günaydın). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Piaget, J. (2011). *Çocukta akıl yürütme ve karar verme* (Çev. S. E. Siyavuşgil, Sdlş. Y. T. Günaydın). Ankara: Palme Yayıncılık.
- Selçuk, M. (1990). *Çocuğun eğitiminde dini motifler*. Ankara: TDV Yayınları.
- Soysal, A.Ş., Bodur, Ş., İleri, E. & Şeno, S. (2005). Bebeklik Dönemindeki Bağlanma Sürecine Genel Bir Bakış. *Klinik Psikiyatri* 8, 88-99
- Vergote, A. (1966). *Psychologie religieuse*. Bruxelles: Charles Dessart.
- Vergote, A. (1999). *Din, inanç ve inançsızlık* (Çev. V. Uysal). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Vygotsky, L. (1998). *Düşünce ve dil* (Çev. S. Koray). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Yapıcı, A. (2004). Din bilimleri alanında yapılan empirik çalışmalarda karşılaşılan metodolojik bir problem: ölçek mi olguyu, olgu mu ölçeği oluşturmakta? *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (1), 85-118.
- Yapıcı, A. (2006). Yeni bir dindarlık ölçeği ve üniversiteli gençlerin dinin etkisini hissetme düzeyi. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6 (1), 65-115
- Yapıcı, A. (2007). *Ruh sağlığı ve din: Psiko-sosyal uyum ve dindarlık*. Adana: Karahan Yayınları.
- Yapıcı, A. (2011). Tarsus'a ait edebî folklorik ürünlerde İslamî motifler. *Türk-İslam Kültür ve Medeniyetinde Tarsus* içinde (ss.273-284), Ankara: TDV Yayınları.
- Yapıcı, A. (2011). Kuramdan yöntemle 'ruh sağlığı-din' çalışmalarında karşılaşılan güçlükler. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11 (2), 25-61.
- Yapıcı, A. (2012). *Kimlik, bilinç ve toplumsal cinsiyet bağlamında din ve kadın*. Adana: Karahan Yayınları.
- Yavuz, K. (1987). *Çocukta dinî duygu ve düşüncenin gelişmesi*. Ankara: DİB Yayınları.
- Yavuz, K. (2013). *Günümüzde inancın psikolojisi*. İstanbul: Boğaziçi yayınları.
- Yıldız, M. (2007). *Çocuklarda Tanrı tasavvurunun gelişimi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı Yayınları.

ÇOCUKLAR ALLAH'I SORDUĞUNDA

Özkan ÖZE -Yazar

Söz konusu çocuklar olduğunda, yetişkinlerin pek aklına getirmedeği, basit bir nezaket kuralı vardır: Bir meseleyi izah ettikten, bir konuyu anlattıktan yahut bir soruya cevap verdikten sonra, “Anladınız mı?” diye sormaktansa, “Anlatabildim mi?” demek, çok daha kibarca bir davranıştır...

Ancak çocuklarla konuşurken onların sorularına en doğru cevabı verdiğimizden yahut anlamalarını beklediğimiz bir konuyu—eskilerin tabiri ile *efradına cami, ağıyarına mani* bir şekilde—yeterince anlatabildiğimizden o kadar eminizdir ki, “Anlatabildim mi?” diye sormak, aklımızın ucundan bile geçmez. “Anladınız mı?” deriz... “Anlamadıysanız bir kez daha anlatayım. Ama siz de iyi dinleyin..!”

Eğer ortada anlaşıl(a)mayan bir nokta varsa, bu kesinlikle küçük muhataplarımızın anlama kapasitesinden kaynaklanmaktadır. Yoksa biz, ne de güzel anlatmışızdır!

Belki de sırf bu sebepten, çocuklara Allah'ı anlatmanın, hep zor, çok zor olduğu söylenir. Çocukların anlama kapasitelerinin henüz bu tür bir konunun kavramlarını yahut böyle bir sorunun cevabını idrak edecek derecede olgunlaşmadığı buyrulur. Mesela, pedagoglar, soyut ve somut düşünce gibi bir takım kavramların, belli yaş eşiklerinden geçildikten sonra ancak geliştiğini söylerler vs...

Çocuğu olan, yahut çocuklarla vakit geçiren herkes, bunların büyük miktarda hakikat olduğunu bilir. Çocuklar için yazan bir yazar olarak ama daha da öncesi, iki çocuk babası bir yetişkin olarak ben de bilirim; süt çocuğuna külbastı verilmez, Fakat bu, en klişe tabir ile madalyonun bir yüzüdür. Ve öteki yüzde anne, baba, eğitimci, hoca, pedagog yahut yazar bütün yetişkinlerin, samimiyetle cevaplaması gereken başka bir soru vardır:

“Anlatabildik mi de anlamadılar?”

Basit Bir Soru: Çocuklar Neden Soru Sorarlar?

Şunu bir düşünelim:

“Neden soru sorarız?”

“Öğrenmek için!”

“Peki ama neden öğrenmek isteriz?”

Bunun, merakımızı gidermenin arkasına gizlenmiş yığınla sebebi olabilir. Çünkü bilgi güçtür! Onunla pek çok şeyi elde edebilirsiniz.

Para da kazanabilirsiniz, insanların sevgisini de...

Günah da işleyebilirsiniz, sevap da...

Bu hangi bilginin peşine koştuğunuza ve onu elde ettiğinizde neler yapmayı planladığınıza göre değişir...

Çocuklar ise, çoğunlukla bir soru sormanın en fitrî gerekçesiyle, sadece merak ettikleri için sorarlar. Meraklarının arkasına gizlenmiş ikinci üçüncü bir niyetleri çoğu zaman olmaz...

Yanınıza gelip, “Gökyüzü neden mavi?” dediklerinde, gökyüzünün neden mavi olduğunu anlamaktan başka dertleri yoktur. Gökyüzünün neden mavi olduğunu bilmenin, kendilerine bir fayda sağlayıp sağlamayacağı da umurlarında değildir. Bu, onların dünyasında merak edilmeye ve cevap aramaya fazlası ile degecek bir sorudur çünkü. Tek amaçları, gökyüzünün neden mavi olduğunu; daha doğrusu, onu kimin mavi renge boyadığını öğrenmektir...

Tıpkı karşınıza dikilip, “Ben Allah’ı neden göremiyorum?” dediklerinde, gerçekten de Rablerini merak ettikleri ve görmek istedikleri için soruyor olmaları gibi...

Çocuklar Allah’ı Kalpleri ile Sorarlar

Çocuklar Allah’ı sorduklarında onların sadece akıllarına hitap eden bir dil ile cevap vermeye kalkarsak, asla meraklarını tam olarak gideremeyiz. Çünkü çocuklar, Allah’ı sadece akılları ile değil, akılları ve dünyanın yığınla meşgalesi yüzünden akılları ile arası yetişkinler gibi açılmamış kalpleriyle de sorarlar.

Onlara akıllarının tartabileceği cevaplar vermek konusundaki titizliğimizi, kalplerini incitmeyecek ve şefkatle okşayacak bir dil kurma konusunda da göstermeliyiz...

İncitici bir cevap, onların Rableri hakkında kimbilir hangi duygularla ve ne büyük ümitlerle sordukları soruları, bir çivi gibi akıl ve kalplerinin derinliklerine çakmaktan başka bir işe yaramaz... Peki o çivi oradan ne zaman çıkar? Acaba çıkar mı, yoksa çakılı kaldığı yerde paslanıp kalır mı?

Bana göre çocuk kalbini en incitici cevap “Sen şimdi bu konuları anlamazsın, hele biraz daha büyü o zaman sorarsın” tarzı cevaplardır. Böyle bir cevaba maruz kalan çocukların gözlerindeki üzüntü ve hayal kırıklığı ile birlikte tuhaf bir şaşkınlıkta görürsünüz.

Bu, “Sorusunu sorabildiğim bir şeyin cevabını neden anlamayayım?” şaşkınlığıdır!

Cenab-ı Hakk, kimsenin aklına cevabını anlayamayacağı bir soruyu getirmez diye düşünüyorum. Hele çocukların hiç getirmez...

Çocuğunuz “Her şey bir yerlerde peki ama Allah nerede?” diye ilginç bir soru ile karşınıza dikildiyse, Allah’ın mekandan münezzehiyetine dair mühim bir iman dersini,—elbette bir ilahiyat fakültesi öğrencisinin bilmesi gerektiği kadarı ile değil—alacak ve anlayacak akıl ve kalp olgunluğuna gelmiş demektir.

Eğer ona verecek bir cevabınız yoksa, o çok incitici cevap yerine ne olur sadece “Bilmiyorum!” deyin. “Bilmiyorum ama bunun bir cevabı var; hem senin için, hem de kendim için öğreneceğim...”

Bu, ne onun gözündeki kıymetinizi aşağıya çeker ne de otoritenizi sarsar, ne de kalbini yaralar. Sorduğu sorunun bir cevabını öğrenemese de, bir cevabı olduğunu öğrenmiş olur...

Çocuklar Sorularını Unutmaz

Soru soran bir çocuğu susturabilirsiniz. Ama sustu diye sorusunu unuttuğunu zannetmeyin. Ayağınıza bir diken batsa, o diken, ordan çıkarana kadar unutabilir misiniz?

Çocuklar sorularını unutmazlar. Sadece iyi bir cevap alamadıkları için sormaktan vazgeçerler. Soru ise sorulduğu yerde durur ama cevabı bekleyen yer, kocaman bir boşluk olarak kalır. Ve ilerleyen zaman içinde, o boşluğun üzeri bir yığın gereksiz şey ile kaplanır. Zihin, üzeri çer çöp ile kapatılmış yüzlerce çukurla dolu bir orman halini alır.

Kim o ormanın tekin bir yer olduğunu söyleyebilir ki artık?

Çocukların sorularını ağızlarına tıksak, akıl ve kalpleri tekinsiz bir sorular ormanına döner...

Ve istesenez de istemesenez de çocuğunuz, o ormanda tek başına yürüyecektir...

Bilgiyi Hikaye Etmek

Sadece çocuklara yazan bir yazar olarak, kitaplarım aracılığı ile onlarla muhatap olurken, dikkat ettiğim çok önemli bir nokta var. Bu sadece bir yazarın değil, çocuklarla, çocukların soruları ile muhatap olan herkesin üzerinde düşünmesi gereken bir meseledir.

Herkes çocuklara bir şey anlatırken hikaye dilinin son derece kullanışlı olduğunu bilir. Ancak burada pek çoğumuzun bilmediği ya da ıskaladığı şey hikaye dilinin nasıl kurulacağıdır. Zira genel olarak hikaye etmekten anladığımız bir giriş, gelişme ve sonucu olan, içinde bir takım kahramanların endam eylediği ve bir olay örgüsünün aktığı metinlerdir. Eğer hikaye dediğimizde aklımıza sadece Ömer Seyfettin geliyorsa, konuşurken ya da yazarken bilgiyi hikaye ederek anlatmak dediğimizde mezkur kalıbın dışında bir hikaye imkanı olduğunu bilmiyoruz olabiliriz.

Oysa bilgiyi hikaye etmek onu özellikle çocuk okurları kast ederek söylüyorum, muhatabımızın hayalinde canlandırabileceği renkli ve kendine ait sesi olan bir dil ile aktarmaktır. Şimdi ben size bu konuda bir kötü, bir de iyi olduğunu düşündüğüm ama ne kadar iyi olduğu konusunda bir şey söyleyemeyeceğim iki örnek vermek istiyorum:

“Dedesi kahvaltıdan sonra Kutay ve kardeşini parka götürmeye karar verdi. Evdekilere “Allah’a ısmarladık.” diyerek çıktılar. Yolda karşılaştıkları komşularıyla selamlaşp birbirlerine iyi dileklerde bulundular. Parkta bir çocuğun, elindeki yiyecek ambalajını yere attığını gördüler. Kutay’ın dedesi bunun günah olduğunu söyleyerek çocuğu uyardı.”

Bakin bu metin 4. sınıflar için hazırlanmış Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi kitabının 11. sayfasından yani kitabın girişinden alındı.

Şimdi burda durup, böyle bir kitabı yüzbinlerce çocuğa ders olarak okutan anlayışa sormamız gerekiyor: Siz bu çocuğa Rabbini ne zaman anlattınız da günahı anlatmaya başladınız?

Günah kavramı ile açılan ve gerçekte pek örneği bulunmayan ‘mutî raiyet’ bir torun ile dini hikayelerin kadrolu sanatçısı ak sakallı bilge dede figürünün itina ile yerine yerleştirildiği, böyle bir girişin maksadı ne olursa olsun, çocuklar için hazırlanmış bir ders kitabında artık olmaması gerektiğini artık yeni bir dil geliştirmemiz gerektiğini düşünüyorum... Ciddi bir paradigma değişimine ihtiyacımız olduğuna kaniyim.

Kendi aklımca bu değişimin hangi noktadan başlaması gerektiğine dair bir ipucu vermek maksadı ile çocuklara en temel iman bilgisini ve Allah’ı, Allah hakkında merak ettikleri soruların cevaplarını onların akıl ve kalplerini aynı anda tam olarak ikna etmek için gerçekten

son derece etkili ve bir o kadar da ihmal edilmiş önemli bir hususa daha dikkatinizi çekmek istiyorum.

Yeryüzü Ayetleri

Bizler Rabbimizi üç büyük tarif edicinin tarif etmesi ile biliriz. Bunlardan biri Resulullah (asM) Efendimiz'dir diğeri ise Kur'an-Kerim'dir. Bu iki büyük muarrif ile çocuklarımız arasındaki engeller özellikle son on yılda teker teker kaldırıldı. Bakınız resmî okullarda bile Siyer ve Kur'an dersleri bulunmaktadır. Bunların içi zamanla çok daha iyi doldurulacak ve alınabilecek verim azamî seviyeye çıkarılacaktır ümidindeyiz.

Ancak benim dikkatinizi çekmeyi istediğim üçüncü muarrif yani tarif edicinin bizlere ama özellikle de çocuklara Rablerini tanıtmak ve hem Allah hem de öteki amentü esasları hakkındaki sorularına cevaplar vermek konusunda son derece verimli bir imkan olan üçüncü büyük tarif edici yani yeryüzü ayetleridir!

Yeryüzü ayetlerinden kastım, Allah'ın atomlardan, hücrelerden, çiçeklerden, kuşlardan, yağmur ve kar tanelerinden ve yıldızlardan harflerle yazıp gözümüzün önüne serdiği ve adeta 'Görmediğine inanmıyorsan, gördüğüne neden inanmıyorsun?' dediği kâinat kitabının kevnî ayetleridir...

Yayımlandığı yıllarda Amerika'daki entellektüel çevrelerde büyük ses getiren Richard Low'ın 'Doğadaki Son Çocuk' adlı kitabında, uzun uzun birbirinden ilginç örneklerle anlattığı tabiattan uzak kalışın olumsuz tesirlerinden biri şu cümlelerle ifade edilir:

"Yaratılanlardan uzak kalmak, bizi yaratandan uzaklaştıran bir etken olmaktadır."

Özellikle kutsal kitabında **"Nazar edin!"** , **"Dikkatlice bakın!"** , **"Düşünün!"** , **"Düşünmez misiniz?"** emreden pek çok ayeti bulunan Müslümanların son derece hassas olması gereken bu nokta maalesef göz ardı edilmektedir.

Bunun neticesi çocukları kuru, ruhsuz ve katı bir iman tedrisatına mahkûm bırakmaktır. Kalbe inmeyen ezberde kalan bir Kur'an eğitimi ve sıradan bir tarih bilgisine indirgenmiş siyer öğretimi ile onların dünyasında temelleri sağlam bir iman tesis etmek mümkün olmayacaktır. Çocuklar Allah'ı sorduklarında, Rablerini merak ettiklerinde onların sorularına cevap vermenin ve meraklarını gidermenin yolu ders kitaplarından, Kur'an kurslarından, camilerden, sohbet halkalarından geçtiği gibi çiçek açmış badem ağaçlarından, menekşe

tarhlarından, bulutlu gökyüzünden, yıldızlı semalardan, dağ bağ köşelerinden, deniz kıyılarından ve dere boylarından da geçmektedir...

Allah, Musa Peygamber'e kutsal Tuva Vadisi'ndeki dalları ışıl ışıl yanan bir ağacı azametine perde ederek hitap buyurdu. Bizlere ise, çiçek açmış kiraz ağaçlarını, şeftali ağaçlarını, dallarını meyvelerle doldurup adeta 'alınız, afiyetle yiyiniz" dediği elma ağaçlarını perde ederek nida ediyor...

Bu nidaya kulak vermeli ve en önemlisi çocuklarımızın da kulak vermesine imkan sağlamalıyız...

Müslümanların çocuklarını, Kur'an ile Resulullah (asm) ile yakın tutma gayretleri, hamd edilecek bir noktada iken, aynı gayreti kâinat kitabı konusunda neredeyse hiç göstermemeleri büyük bir eksiklik. Esmâ-i İlahiye'nin talimi, kâinat sayfalarında yazılı yaratılış mucizelerini okumaktan geçer.

Çocukları camilere götürmek, hatta hatta umreye götürmek onların manevi dünyalarını mamur etmekte ne kadar önemliyse; tabiata götürmek, bir ormana, bir kiraz bahçesine, bir çiftliğe götürmek de o derece önemli bir hâl aldı. Onlara, bir Kur'an ayetini ders verir gibi, bir hadisi öğretir, namazı abdesti talim ettirir gibi.. çiçeği böceği, arıyı, ağacı, kuşu, yağmuru bulutu, yıldızları.. tesadüfün, tabiatın, bir takım köhne teorilerin hesabına değil Allah hesabına anlatmalıyız... Onların Allah hakkında sordukları sorularına bu yolla gerçekten tam tatmin edici cevaplar verebilir, Rablerine karşı duydukları saf ve katıksız meraklarını öldürmeden tatmin edebiliriz..

Şimdi bu endişeyi önceleyen küçük bir örnek vereyim. Bu metin çocuklara Allah'ı anlatmayı ve geç kalınmamış bir zamanda onların gönül dünyalarında sağlam bir imanın temelini tesis etmeyi hedefleyen bir kitaptan alındı.

Biz, gözümüzü açtık ve kendimizi muhteşem bir dünyada bulduk. Bir bebeğin bütün eşyalarının, o daha doğmadan hazır edilmesi gibi, neye ihtiyacımız varsa, hazır edilmişti bu muhteşem dünyada...

Gökyüzünde nazlı bir güneş, bir yandan günümüzü aydınlatırken; bir yandan da, bu büyük evi ısıtıyordu. Hem bir lamba, hem de bir sobaydı sanki.

Gece olunca ay, pırıl pırıl nurdan bir kandil gibi beliriyor ve milyarlarca yıldız, gökkubbede inci gibi gülümsüyordu...

Mavi, gözlerimizi en az yoran, içimize ferahlık veren bir renkti ve gökyüzü maviydi, içi binbir çeşit balıkla dolu engin denizler de öyle...

Ayağımızın altındaki toprak, bir fabrika gibi çalışıyor ve ağaç dallarından şıpşirin kirazlar, şeker gibi armutlar ve daha yüzlerce çeşit meyve bize uzatılıyordu.

Hoş, besleyici ve ılık tatlı bir süt içelim diye, koca koca inekler bütün gün bereketli ovalarda otluyordu.

Minicik zehirli bir arıcık, kendi ihtiyacından binlerce kat daha fazla balı yapmak için, çiçekten çiçeğe bir ömür tüketiyordu.

Belli ki bize çok önem veriliyordu, belli ki biz insanlar, tüm öteki canlılardan çok farklı bir yerdeydik.

Peki neydi farkımız?

Her şey niçin bizim etrafımızda dönüyor ve bize hizmet etmek için böylesine yarışıyor.

Biz kimdik Allah aşkına?

Burada ne işimiz vardı?

Nereden gelmiştik bu dünyaya?

Bizi buraya getiren, neden getirmişti?

Peki, böyle hiç durmadan nereye gidiyorduk? Niye şu yer kabuğu üzerinde bir süre yaşadık sonra, hep gitmek zorundaydık?

İşte bunlar büyük sorulardı. Bunlara bir cevap bulmalıydık.

Bakın bu metin de derdini hikaye ederek anlatan bir metindir. Ancak buradaki hikaye bir önceki hikaye tanımının sınırları içine hapsedilmemiş, sınırları muhatabın hayallerinin sınırları ile mukayyed bırakılmıştır. Üstelik yeryüzü ayetlerini hemen her çocuğun anlayabileceği bir tarzda bol miktarda kullanarak, görmedikleri bir Rabb ile, O'nun gözleri önündeki "rahmet eserlerini" gösterip dikkatlerini çekerek, kalpleri arasında bir bağ kurmayı hedeflemektedir.

Bana sorarsanız, çocuklar için hazırlanmış bir ders kitabının başında mutî raiyet torun Kutay ve ak sakallı bilge dedesinin yere çöp atan çocuğu günah işlemekle itham eden hikâyesi yerine böyle bir metni görmeyi kırk kere tercih ederim.

Çocuklar Mümindir

Bir çocuk pek çok şeyse, "bedeninde Rabbine 'kalu bela' sözünü vermiş bir ruh taşıyan yepyeni bir insan" bu pek çok şeyin içinde, itikadımızca en hakikatlı tanımlamalardan biri değil midir?

Nebî Efendimiz'in (asm) "Her çocuk İslam fıtratı üzerine doğar" hadisini burada bir kez daha hatırlatarak şunu söyleyebiliriz ki çocuklar, Rablerini anlamak konusunda, yetişkinlerden çok daha avantajlı bir konumdadırlar.

Çok erken yaşlardan itibaren Allah'a dair sorular sormaları, büyük bir merak ile Rablerini tanıma ve öğrenme gayreti içine girmeleri, aslında bize bunun işaretini fazlası ile vermektedir.

Çocuklar "Allah nerde?" , "Allah'ı neden göremiyorum?" , "Allah kime benzer?" , "Allah ne kadar büyük?" gibi soruları ile muhatap olduğunuzda, karşınızda, Allah'a zaten şeksiz şüphesiz iman eden bir mümin olduğunu göz önünde bulundurarak cevap vermeliyiz...

Karşımızda küçük müminler vardır ve evet bu sorular, kesinlikle münkirane sorular değildir.

Bana göre çocuklara, evde hiç çikolata kalmadığını anlatmak, Allah'a dair sorularını cevaplamaktan daha zordur...

Biz yetişkinlerin, çocukların sorularına cevap verirken, endişe etmesi gereken en önemli nokta, çocukların zaten Rablerini tanıyan ve seven kalplerine zarar vermemek olmalıdır...

PANEL-3

ÇOCUK ve ÇEVRE

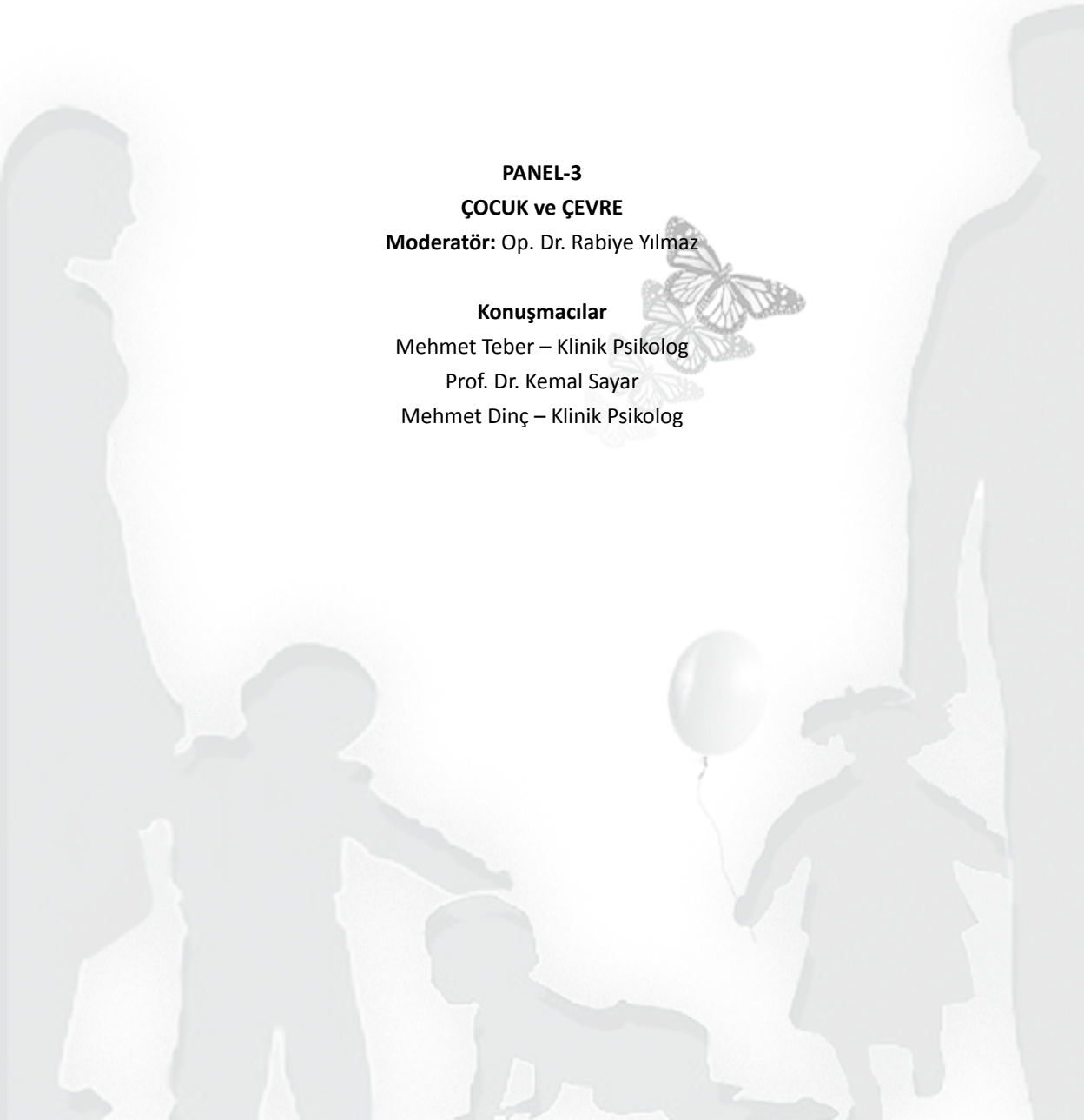
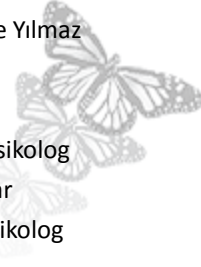
Moderatör: Op. Dr. Rabiye Yılmaz

Konuşmacılar

Mehmet Teber – Klinik Psikolog

Prof. Dr. Kemal Sayar

Mehmet Dinç – Klinik Psikolog



ÇOCUK ve OYUN

Mehmet TEBER*- Klinik Psikolog

Her çocuk doğduktan bir süre sonra oynamaya başlar. Oyun kısa süre içinde çocukluk çağının vazgeçilmezi haline gelir. Oyun çocuk için nefes alıp vermek kadar doğaldır. Bunu ifade etmek isteyen Landreth şöyle der: “Kuşlar uçar, balıklar yüzer ve çocuklar oynar.” Oyun çocuk için bir lüks olmanın ötesinde bir ihtiyaçtır. Hatta denilebilir ki, oyun yetişkinler için de bir ihtiyaçtır.

Oyun çocuk için bir ihtiyaç olmasına karşın yetişkinler, oyunu bir “çocuk işi” görme eğiliminde olduğu için küçümserler. Biraz büyüyen çocuklara “Ne bebek gibi oyun oynuyorsun” denilir. Ancak biraz dikkatle bakıldığında yetişkinlerin de çocuklar kadar oyuna ihtiyacı olduğu görülür. Yetişkinler olarak “Bir düşün olsa da oynasak.” diyorsak bu oyuna duyduğumuz ihtiyaçtır. **Halk oyunları** bu ihtiyacın yansıması olarak doğmuştur. Milyonlarca takipçisi olan **spor oyunlarını**, maçları ve müsabakaları yetişkinler takip eder, çocuklar değil. Kahvehanelerde koca koca adamlar **kağıt oyunları** oynuyorsa, bu oyuna duyulan ihtiyacın göstergesidir. Bunun dışında yetişkinlerin oynadığı zararlı bir çeşit oyun da **kumar oyunlarıdır**. Telefonlara en çok indirilen programlar genelde **sanal oyunlardır** ve bunu indirenlere de yetişkinlerdir. Demek ki, yetişkinler örtülü şekilde oyun oynamaktadır. Öyleyse şu soruyu sormak gerekir: Oyun insana neden iyi gelir?

Oyun öncelikle insan insana ilişki kurmanın en güzel yollarından biridir. İlişkileri pekiştirmenin, insana dokunmanın bir yoludur. Oyun, ciddi yetişkin gündeminden sıyrılıp ruha iyi gelecek ilişkiler kurmaktır. Çocuklar içinse oyun, çok daha fazla anlam ifade eder.

Çocuk için oyun, sadece bir sosyalleşme eğlenme aracı değildir aynı zamanda gelişim aracıdır. Çocuk, oyunda sosyal anlamda geliştiği gibi, duygusal anlamda ve sokak oyunlarında fiziksel anlamda da gelişir. Beklemeyi, zıplamayı, el-göz koordinasyonunu, kaybetmeyi, çaba göstermeyi çocuk oyunda öğrenir. Yani çocuk için oyun, öncelikle bir gelişim aracıdır.

Çocuk için oyunun bir diğer önemi, bir uyum ve içselleştirme aracı olmasıdır. Bu dünyada, anlamakta zorlandığı konuları oyuna taşıyan çocuk, oyunda aynı konuları defalarca çalışarak içselleştirir ve bu dünyaya oyun yolu ile daha çok uyum sağlar. Mesela bir kız çocuğu kızlık rollerini oyun içinde annenin davranışlarını defalarca tekrarlayarak öğrenir. İlk defa ölümle yüzleşen çocuk, oyunlarında defalarca ölümü canlandırarak “ölüm” kavramını çocukça bir şekilde içine alır.

Oyunun ayrıca ruhsal yaraları iyileştirici yönü vardır. Çocuk için oyun aynı zamanda bir terapi aracıdır. Yetişkinlere yapılan ruhsal tedaviler ve terapiler “ilişki” üzerine kurulmuşken, dünyada çocuğa yönelik yapılan terapilerin büyük bir kısmı “oyun” üzerine kuruludur. Bunun iki nedeni vardır: İlki çocuğun iletişim dilinin oyun olması ve kelime gücünün kendini ifade etmek için yetersiz olmasıdır. İkinci neden ise oyunun çok güçlü bir iyileştirici olmasıdır. Çocuk, oyun içinde yaşadığı içsel çatışmalarını, yaralarını oyuncaklar yolu ile dışarı atması ve yansıtmasıdır. Çocuk oyuncak yolu ile içsel yaralarını dışarı yansıtarak ilk rahatlamayı yaşar. Kelimelerle ifade edilemeyenler oyuncaklar yolu ile içeriden dışarı çıkarılmış olur. Bir süre sonra içten dışarı atılan gerçeklikler, dış dünyada semboller (oyuncaklar) üzerinden çalışılır ve dönüştürülür. Mesela korkuları olan çocuk, korkularını bir timsah figürü ile dışarı atar. Timsah oyununda bir çocuğu kovalar ki, bu çocuğun kendisidir. Daha sonra bu oyunda çocuk birden bir şekilde timsahı alt eder ve yener. İşte bu yenme, çocuğun iç dünyasında korkularını yenme şekline döner ve çocuk bir sorununu oyun yolu ile çözmüş olur.

Çocuklar için oyun bu kadar hayati bir öneme sahipken günümüz dünyasında biz yetişkinler maalesef çocukların oyun haklarını elinden almış durumdayız. Sokakları araçlarla donatarak, okul saatlerini uzatarak, evi ekranlarla doldurarak, hafta sonu da çocukları kurslara göndererek çocuklarımızın en değerli hazinelerine el koymuş durumdayız. Acilen bu yanlışları geri dönmemiz gerekiyor. Çünkü daha sağlıklı çocuklar için daha çok eğitime değil, daha çok oyuna ihtiyacımız var.

***Mehmet TEBER**

Uzman Pedagog

Pedagoji Derneği Başkanı

TELAŞLA BÜYÜTÜLEN ÇOCUKLAR, PROJE ÇOCUK

Prof. Dr. Kemal SAYAR

Çocuklarımız hakikaten günümüzün en yakıcı meselesi çünkü pek çoğumuz çocuklarımıza bir değer aktarımında bulunmak istiyoruz. Dünyayı bulduğumuzdan daha güzel bir yer haline getirmesini istiyoruz onların tıpkı bizim bir zamanlar gayret ettiğimiz gibi hayatımız boyunca gayret ettiğimiz gibi. Bu değer aktarımında bazen başarılı olabiliyoruz bazen sıkıntılar yaşıyoruz ve her ailede çocukla ilgili konular, ailevi dinamikler hep bir tartışma konusu olarak devam ediyor. Bugün batı dünyasında da sıklıkla tartışılan ve Türkiye’de de artık büyük şehirlerde ailelerin çok önemli bir problemi haline gelmiş bulunan bu aşırı anne babalık ,telaşlı anne babalık yahut bir yazara göre paranoyak anne babalık önemli bir sorun haline gelmiştir. Tabi bütün bunların sonucu olarak da çocuğa hayatta başarılması gereken bir ödev bir proje olarak bakmak zihniyetinin çocukların iç dünyası açısından nelere mal olabileceğini tartışmaya gayret edeceğim. Modern dünyaya baktığımız zaman akıl üzerine kurulu bir dünya görüyoruz. Herşey çok hızlı her şey o kadar hızlı akıyor ki, çoğumuzun vaktimizden aşkın oluyor. Hepimiz modern dünyanın bir şekilde bu hız kültürünün esiri haline geldiğimiz zaman, maalesef hep bizim önümüzde koşuran bir takım hedefler oluyor. Bu hedeflere ulaşmak için bazen o kadar hızlı gidiyoruz ki o Afrikalıların ünlü hikayesinde söylendiği gibi ruhlarımız geride kalıyor. Yani hayatta daha değerli olana daha yavaş yavaş yaşanması gereken şeylere, maalesef yeterli zamanı ayıramadığımız için, işte ailemize sevdiklerimize bize hoşnutluk veren bize mutluluk veren etkinliklere, ruhumuza itminan veren etkinliklere yeterince zaman ayıramadığımız zaman, hep olayların peşi sıra ödevlerin peşi sıra koşuran insanlar haline geliyoruz. Hepimiz bir performans peşinde koşuyoruz. Halbuki insan sadece doğru olana tabi olarak, doğru olanı temaşa ederek de veya ana katılarak da yapabilir. Sadece yapmanın olmak sayıldığı bir dünya yerine, ana katılmanın anın bir parçası olmanın da esaslı bir hükmü kabul edildiği bir dünya tasavvuruna geçmemiz lazım. Bu hengame içinde çocuklarımızı da belli kıstaslara göre büyütürsek iyi çocuk büyüttüğümüzü zannediyoruz. Nedir o kıstaslar bizler mesela çok telaşlı bir anne baba olursak çocuğumuzun yapıp ettiği her şeyi kontrol etmek ve onların hayatında yanlış yapmaya çok fırsat, çok alan bırakmazsak doğru bir anne babalık yapmış olacağımızı zannediyoruz. Adeta çocuğumuzun kendi deneyimlerini yaşayacağı kendi kendini tecrübe edeceği bütün sahaları maalesef bizler kendi irademizle dolduruyoruz. Buna “hyper parents” yani aşırı anne babalık, hiper anne babalık deniyor.

Hiper anne babalar ne yapıyorlar çocukları yerine her şeye karar veriyorlar. Çocukları yerine hangi okula gideceklerine, hangi oyunları oynamaları gerektiğine, bütün hayatlarını nasıl doldurmaları gerektiğine, sabah sekizden gece on ikiye kadar o hayatta hangi alanın hangi zaman diliminin neyle dolduracağına karar vermek zorunda hissediyorlar. İşte bu aşırı anne babalığın, hiper anne babalığın neticesinde ortaya çıkan çocuğa da aşırı programlanmış çocuk deniyor. Aşırı programlanmış çocuk, hakikaten İstanbul'da pek çok ailelerde gördüğümüz bir şey, kendi çocukluğunu yaşamaya hayal kurmaya, akranlarıyla beraber olmaya sıklıkla zamanın kalmadığını görüyorsunuz. İşte çocuk sabah kalkıyor, bir kursa gidiyor, bir ders kursuna gidiyor, öğleden sonra gitar kursuna gidiyor, akşam ata biniyor, gece saatinde tenis dersi alıyor filan böyle zamanı tıka basa doldurulmuş çocuklarla karşılaşyoruz. Bu aslında anne babaların endişelerinin dışı vurulmuş yani çocuklarımızın hayatını bu kadar tıkabasa doldurmak sadece ve sadece bizim endişelerimizin bir tezahüründen ibaret. O endişe ne diye sorarsanız, o endişe modern dünyanın çok baskıcı çok rekabetçi insanları zorlayan bir doğasının olduğunu düşünüyoruz pek çoğumuz. Dolayısıyla çocuklarımızın yenilmemek için bu dünyada ayakta kalmak için mümkün olan bütün iyi vasıfların kendi içlerinde toplamaları gerektiğine inanıyoruz.

Bunun içinde verebildiğimiz kadar çok şeyi vermeye gayret ediyoruz. Orada bir şeyi unutuyoruz galiba, o da şu yine hep performans odaklı olarak çocuklarımızı şartlarken çocuklarımıza bazı çok temel değerleri, manevi değerleri, ruhi değerleri, spiritüel değerleri aktarmakta geç kalıyoruz ve hatta ihmal ediyoruz. Onların ihmal edilebilir olduğunu düşünüyoruz. Her şey performansa dayalı olduğunda SBS den alına not efendim onun başarısını belirlediğinde, bir enstrümanı çok iyi çalması, bir sporu çok iyi yapması onun değerini belirlediği zaman bir başkasına vermek bir başkasıyla paylaşmak sorumluluk duygusuna sahip olmak gibi temel karakter özellikleri es geçmiş oluyoruz. Bugün ki eğitim sistemimizde olsun aile terbiyesinde olsun bizim en çok ihmal ettiğimiz taraf zannediyorum seciye karakter konusunda maalesef büyük bir ihmalkarlıktır anne babaların. Çocuklarımızın çok iyi oyuncaklarla oynamalarını sağlayabiliriz, çok iyi okullara gitmelerini sağlayabiliriz ama onların sağlam karakter sahibi sağlam seciye sahibi insanlar olmaları biraz da bizim hem onlarla kurduğumuz ilişkilere hem de onlar için hayatta açtığımız yollara bağlıdır. Onların buralarda öğrenmelerine bağlıdır. İşte bu telaşla büyütülen çocuklarda en çok ihmal edilen şey bu oluyor. Aşırı performans odaklı bir bakış, ruhi değerleri manevi değerleri kolaylıkla es geçebiliyor. Frank FREDY'nin iz yayıncılıktan bir kitabı var, Paranoyak anne babalık diye orada

yazar şunu tartışıyor. Bir İngiliz sosyolog artık günümüzde korku kültürü, endişe kültürü öyle bir safhaya vardı ki çocuklarımızın her şeyinden endişe eder olduk. Öyle anne babalar var ki biraksanız çocuklarını dışarıya salmayacaklar. Toprağın kirine tozuna hiçbir şekilde bulaşmasını istemiyorlar. Günümüz toplumunda hakikaten emniyet tehdidi hepimiz için had safhada, çocuklarımız için daha da ileri boyutlarda fakat bazen bizim bu endişelerimiz yüzünden çocuklarımız doğal ortamda büyüyecekken, olgunlaşabilecekken arkadaş edilebilecekken, sadece bizim endişelerimiz yüzünden eve tıklı kalabiliyorlar ve maalesef bir ağaç yaprağını görmeden bir arkadaşla uzun saatler geçirmeden bir şeyler paylaşmadan büyüyebiliyorlar. Bununla ilgili de birtakım enteresan yayınlar çıkıyor artık, doğa yoksunluğu sendromu tanımlanıyor bazı çocuklarda, hatta bir İngilizce kitabın adı şu “Ormandaki Son Çocuk”. Bununla ilgili olarak da merak eden anne babalara iletişim yayınlarından çıkan çok güzel bir kitabı örnek vermek isterim “Zehirlenen Çocukluk” kitabın adı. Modern dünyanın, elektronik kültürün ve yapay hayatlarımızın nasıl çocukları bazı şeylerden mahrum bıraktığını çok detaylı bir biçimde tartışıyor.

Çocuk eğitiminde çocuk yetiştirmekte ideal olarak müsamahakar otoriterlikten bahsedilir. Müsamahakar otoriterlik yani çocuğun hata yapmasına izin verecek kadar bir alan etrafında bırakmak, fakat büyük bir hata yapacağını hissettiğimizde veya kendine veya etrafına zarar vereceğini hissettiğimizde ona dokunabilecek mesafede olmak, hatasını düzeltebilecek bir mesafede olmak. Bunun zaman zaman iki ayrı uca kaydığını görüyoruz, işte bu müsamahakar otoriterlik bir ideal olarak önümüzde durmakla birlikte, bazen kendini aşırı müsamahakarlık nasıl olsa çocuklarımız işte bir şekilde öğrenirler yürürler tarzında aşırı müsamahakarlık, yahut çocukların gerçek hayatla karşılaşmasını önleyen gerçek hayatta büyümelerini olgunlaşmalarını önleyen aşırı bir otoriterlik şeklinde kendini gösterdiğini görüyoruz. Aşırı müsamahakarlık modern kültürün özellikle batılı liberal demokrasilerin önümüze koyduğu bir şey, hakların olduğu ama sorumlulukların olmadığı bir dünya resmi, yani hepimizin her şey hakkı var, fakat hiçbirimizin hiçbir konuda sorumluluğu yok. Bu tarz bir yetiştirme çocuklardaki anti sosyal eğilimleri çok iyi besleyebiliyor, çocuklar çok kolaylıkla sadece ben hep ben zihniyetiyle büyüyebiliyor. Maalesef işte 1970’li yıllarda Amerika’da hep ben kuşağı denen “me generation” denen kuşak bir 20 -30 yıl rötardan sonra Türkiye ye de uğruyor ve sadece kendisi için isteyen, sadece kendisini düşünen bir kuşakla karşı karşıya gelebiliyoruz. Her şeyi doğuştan hak ettiğine inanan, bunun için alın teri akıtması gerekmediğine inanan gençlerle karşılaşabiliyoruz. Bu nedenle çocuklarımızı usul usul büyütme, yavaş yavaş

büyütmek telaşla büyütmek onları bir takım değerlerde kazandırarak büyütmek demektir. Onlara hayatın organik olduğunu, hayatın yaşanan nefes alınan bir yer olduğunu öğreterek büyütmek demektir. Çarşıda pazarda çocuklarımızla dolaşabilmek, ibadethanelerde çocuklarımızla dolaşabilmek, hayatın kırılğan olduğu yerlerde çocuklarımızla dolaşabilmek demektir. Hastanelerde olmak, dert çeken, ızdırap çeken insanla beraber gitmek, ona uğramak, ızdırap çeken insanın ne olduğunu görmelerini sağlamak, empati duygularını geliştirmelerini sağlamakla olabilecek bir şey. Bunun için de çocuklarımızın sosyal zeka veya daha spesifik olarak spiritüel zeka, manevi zeka denen kavramla özetlenen bir takım değerleri içselleştirerek büyümeleri karakter sahibi bir insan olarak büyümeleri, bunun için çocuklarımızın sadece almayı değil vermeyi de önemseyen bir kültürün parçası olarak büyümeleri lazım. Bizlerin de aile olarak çocuklarımıza bu konuda rol model olmaya gayret etmemiz lazım. Çocuklarımızı aşırı müsamahakar büyütmek onlardaki anti sosyal eğilimleri, narsist eğilimleri besleyebilir. Aşırı otoriter olarak büyütmek te çocuklarımızın pasif, kişiliksiz, hayatta insiyatif alamayan insanlar olarak yetiştirmemize sebep olabilir. Bizim toplumumuz da çok sıklıkla karşılaştığımız bir meseledir bu. Maalesef bugün toplumda yetişkin hayatında özgüvenle ilgili ciddi problem yaşayan insanların birazcık geçmiş çocukluk yaşantılarına gittiğimiz zaman çok hevesi kırılmış, çok motivasyonu kırılmış, çocukluklarında çok hakir görülmüş ve aşağılanmış insanlar olduğunu göreceksiniz. Zaman zaman çocuklarımız yanlış şeyleri yapabilirler, yanlış şeyler yaptığı zaman onların büsbütün kişiliğini eleştirmek yerine, o yanlış davranışı eleştirmek her zaman öğütlenen bir şeydir. Son bir kaç söz de proje çocuklara ilgili bahsedeyim. Proje çocuk dediğimiz zaman aslında hep rahmetli babamın bir sözü hep aklıma gelir. Babacığım derdi ki oğlum sırtı yere gelmeyen adam oğlu başpehlivan olsun ister. Hakikaten hepimiz hayatın içinde bazı eksiklikler, bazı yoksunluklar, bazı mahrumiyetler yaşarız. Kendi çocuklarımızda bu mahrumiyeti gidermek, onların bayrağı bizden daha ileriye taşımasını istemek gibi bir hevesimiz vardır, bir arzumuz vardır. Yahut bizim olamadığımız şeyleri onlar olsun isteriz. Bizim yapamadığımız şeyleri onlar yapsın isteriz. Bayrağı biraz daha ileri taşınsınlar biraz daha mukabil dursunlar isteriz. İşte buna psikolojide şöyle bir isim veriliyor. Enstrumental narsizm, vasıtalı narsizm. Yani bir vasıta üzerinden kendi narsizmimizi doyurmak istiyoruz. SBS yarışının, hep ben şunu söylüyorum pek çok insan da buna iştirak eder herhalde, bu SBS yarışı aslında veliler yarışıyor programı. Yani çok azımız, çocuklarımız da başarılı olsun istiyoruz ama pek çok veli de aslında bir başkasına nispet yapmak istiyor. Ben uğraştım çalıştım, çocuğumu şu okula soktum. Türkiye'yi savuran kollektif nevroz gibi bir şey.

Ne istiyoruz orada biz kendi doyurulmamış, aç kalmış taraflarımızın çocuklarımız üzerinden doyurulmasını istiyoruz. Oranın tatmin olmasını istiyoruz. Çocuklarımızı sadece kendi heveslerimizin, sadece kendi arzularımızın bir vasıtası kılmamayı başarmamız lazım. Çok zor, çok zor. Hepimizin doğru bildiği şeyler var. Benim de doğru dediğim şeyler var, ben de kendi çocuklarımda onları görmek istiyorum. Fakat onun kendi kişiliği ile alakalı olabilecek, kendi seçimleriyle ilgili olabilecek konularda da ona belli bir hürriyeti tanıyabilmeliyim. Benim anne babalığım bunu icbar ediyor, benden bunu bekliyor. Bunu yapabildiğim ölçüde kendisiyle barışık hayatından mutlu olan bir evlat yetiştirmiş olurum. İşte bu proje çocuk derken abarttığımızı ve çocuklarımızı modern dünyanın kendince bir takım nimetleriyle donatarak onları daha mukabil kıldığımızı düşündüğümüz bir tasarımı anlatmak istiyoruz. Fakat bu tasarım hayatın içinde her zaman kağıt üzerinde durduğu gibi durmuyor. İnsanlar siz onları en iyi okullara gönderseniz de en değerli bilgilerle donattığınızı düşünseniz de eğer onlara kazandırdığınız bir karakter bir seciye yoksa, bir sosyal zeka yoksa, bir ahlaki zeka yoksa, bir manevi zeka yoksa insanların içinde çok başarılı olmayabiliyorlar. Çünkü modern iş dünyasında baktığımız zaman herşey networking üzerine kurulu, şebekeleşme üzerine kurulu. Yani insanların birbirini tanıması ve birbirine kol kanat gemesi üzerine kurulu. Sosyal ve ahlaki zekası yüksek insanlar sosyal ağlarda daha iyi tanındıkları, daha çok sevildikleri için hayatta her zaman daha başarılı oluyorlar. Sadece analitik zeka hiçbir şeyin anahtarı olmuyor. Bu analitik zekadan vazgeçelim anlamına gelmiyor, fakat çocuklarımızı bir takım ahlaki prensiplerden, erdemlerden yoksun büyütülmemesinin ne kadar önemli olduğunu da vurgulamak için söylüyorum. Çocuklarımızı modern dünyanın içinde o hırslımıza uygun biçimde aşırı telaşla büyütürsek bazen çocuklarımızın bedenleri önde gidiyor ama ruhları geride kalıyor. Çocuklarımızın düşünceleri ile duyguları arasındaki yarık çok açılıyor. Biz çocuklarımızdan yetişkinlere özgü hayatları bekliyoruz, fakat onlar ruhsal olarak çocuk kalabiliyor. Ve burada bir takım çatışmalar, problemler ortaya çıkarabiliyor. Yine çocuklarımızı biraz hızlı ve telaşlı bir şekilde büyütme onları bazen cinsel rol model içine çok hızlı sokabiliyor. Ve çocuklar vaktinden evvel ergenleşebiliyorlar, vaktinden erken cinsel kimlikleri kuşanabiliyorlar ve işte küçük kadınlar, küçük erkekler haline gelebiliyorlar. Aslında bütün bu modern kültüre baktığımız zaman çocukların hızla büyütülmesi üzerine kurulu bir reklam bombardımanı görüyorsunuz. Bunun amacı da tabii çocukları hızlı bir tüketici kılmak ve artık onları da artık bir para harcayan bireyler haline getirmek. Eğer çocuklarımızı usul usul, zaman ayırarak, gözlerinin içine bakarak, sohbet ederek, onların sıkıştıkları noktada onlarla

paylaşarak, dertleşerek büyütebilirsek, televizyonu kapatabilirsek, video oyunlarını kapatabilirsek, bir kitap etrafında konuşabilirsek, bir masal, bir olay etrafında konuşabilirsek, hatıralarımızı konuşabilirsek, kendi iç dünyamızı konuşabilirsek, herhalde çocuklarımızı biraz daha güzel yetiştirmiş olacağız. Hani çayı böyle hızlı demleyip servis yaptığınızda olmamıştır ya herşeyin demlenme zamanı vardır. Çocuklarımızın ruhunun da demlenme zamanı vardır. Onların da erdemlerin, güzel alışkanlıkların, güzel hasletlerin onların ruhunda dem tutacağı zaman vardır. O zamanı onlara tanıyalım, acele etmeyelim, usul usul gidelim.

TEKNOLOJİ, İNTERNET ve MEDYANIN ÇOCUK ÜZERİNE ETKİLERİ

Mehmet DİNÇ- Klinik Psikolog

Popüler kültür başta modern teknoloji aygıtları marifetiyle olmak üzere hayatımızın oldukça içinde, merkezinde yer alıyor. Biz de ister istemez gerek popüler kültürün, gerekse modern teknoloji aygıtlarının etkileri üzerine konuşuyor, yazıp çiziyor, dertleniyoruz. Hepimiz en yakınımızda bu dertleri görüyoruz. Yani çocuklarımızda görüyoruz, akrabamızda, eşimizde, dostumuzda görüyoruz. Hepsinden geçtim kendi üzerimizde dahi televizyonun, internetin, medyanın ve dolayısıyla popüler kültürün olumsuz etkilerini görüyoruz. Peki bu noktada giriş, gelişme bölümünü atlayıp sonuç bölümüne gelirse ne yapmamız lazım? Ne yaparsak teknolojinin, medyanın, internetin ve dolayısıyla popüler kültürün negatif-olumsuz etkilerinden kendimizi mümkün olduğu kadar kurtarabiliriz?

Bu konuda şöyle bir örnek gelir aklıma benim hep: Kış aylarında özellikle kar yağmadığı zaman etrafta çok mikrop olur. İnsanlar kolay hasta olurlar. İnsanlar etrafta mikrop olduğu zaman kar yağmadığı zaman fizyolojik olarak hasta olmaya çok müsait oldukları zaman yaptıkları şey sokaklara çıkıp mikrop öldürmeye çalışmak değildir, sokakları mikroplar ölsün diye ilaçlatmak değildir. Onun yerine bünyelerini güçlendirmeye çalışırlar. Portakal suyu içerler, meyve yerler, sağlıklı beslenmeye gayret ederler, istirahat etmeye gayret ederler vesaire... Yani dışsal faktörleri düzeltemiyorsak, bu bir şekilde muhal ise içsel anlamda güçlülüğü yakalamalıyız. O zaman mikrop ne kadar fazla olursa olsun ben hastalığa yakalanmadan hayatıma devam edebilirim noktasına gelebiliriz. Şimdi yaşadığımız dünyada teknoloji var, hayatımızın bir parçası haline gelmiş durumda. İnternet var televizyon var ve bunlarsız yaşamak çoğu insan için mümkün gözüküyor. Mümkün olmasın, bunlarsız bugün yaşamayalım da zaten. Hayatımızı kolaylaştırdığı ölçüde, teknolojide olsun internette olsun medya da olsun, ama 'bana zarar vermemesi' için benim ona buna dertlenmeden, onu bunu suçlamadan kendimi güçlendirmem gerekiyor. Yani "Psikolojik Dayanıklılık" dediğimiz şeyin bizde olması gerekiyor. Psikolojik dayanıklılık nedir? Çok kısaca şöyle açıklayabilirim. Bu dünya cennet değil. Bunu herkes biliyor hepimiz biliyoruz. Ne demek bu dünya cennet değil? Bu dünyanın derdi olacak, bu dünyanın sıkıntısı olacak, bu dünyanın problemi olacak, bu dünyanın hastalığı olacak. Biz de yaşayacağız etrafımız da yaşayacak. Bu dünyada var olmuş var olacak herkes bu dünyanın kirini pasını çekecek derdini sıkıntısını çekecek. Ama bu demek değil ki; sıkıntılar, dertler, hastalıklar, problemler bizi yıkacak. Yıkmayacak. Problem varsa çözüm var bunu bileceğiz.

Hastalık varsa şifası var, bunu bileceğiz, dert varsa devası var, bunu bileceğiz. Dertler karşısında eğilmeyeceğiz, bükülmeyeceğiz, düşmeyeceğiz. Düşsek de kalkacağız. Bir insan doğduğu andan itibaren yürüyebilene kadar iki yüz kere düşüyor kalkıyor. Düşüyor kalkıyor. Hiçbir insan duydunuz mu 'bu insan bebekken çok düşmüş, yeter artık kalkmıyorum demiş, böyle yerde geziniyor'; yok böyle biri. Tarih şahit olmamış. Düşüyorsa kalkacak insan. Ama o kalkma gücünün var olabilmesi için insanın psikolojik dayanıklılığının olması lazım. Düşmek ayıp değil, düşüp kalmak, kalkmamak ayıp. Kalkmamız gerekiyor ve kalkabilmemiz için de psikolojik dayanıklılık çok önemli. Peki psikolojik dayanıklılık, nasıl sağlanır? En başta, fitrattan bahsetmek gerek. Fıtrata göre yaşamak, fıtrata muhafaza edebilmek çok önemli. Çünkü insan doğduğu anda bir çok şeyle mücadele edebilecek güçle doğuyor esasında. Yani insanın kendi programı kendi yapısı kendi fıtrata dünyanın kirini – pasını –derdini- tasasını kaldırabilecek düzeyde. Ne zaman ki bu yapıyı bu programı bu sistemi bozuyoruz o zaman bünye zayıflıyor psikolojik dayanıklılık azalmaya başlıyor, o zaman psikolojik sorunlar söz konusu olmaya başlıyor. Psikolojik dayanıklılığı arttırmak için, fıtrata uygun yaşamak için yapmamız gereken temelde gelişim boyutlarını birbirine paralel olarak götürmek. Maalesef en büyük sıkıntılarımızdan bir tanesi ergenliğin de bugün uzaması, daha problemlili hale gelmesinin en temel sebeplerinden bir tanesi acizane kanaatim gelişim boyutlarının birbirine paralel gitmemesi. Ne demek gelişim boyutlarının birbirine paralel gitmemesi? Gelişimin malumunuz beş temel boyutu var: fizyolojik gelişim var, psikolojik gelişim var, sosyal gelişim var, zihinsel gelişim var manevi gelişim var. Anne babalar dertli çocuklarının fizyolojik gelişimiyle; hiçbir anne baba yoktur ki çocuğunun midesi aç kaldığında dertlenmesin, çocuğu üşüdüğünde dertlenmesin, çocuğu hasta olduğunda dertlenmesin. Ama bedene gösterdiğimiz hassasiyeti maalesef psikolojiye göstermiyoruz, zihne göstermiyoruz, maneviyata göstermiyoruz, sosyalliğe göstermiyoruz. Dolayısıyla bu çerçevede bedene karşı ne kadar hassas isek, yatırım yapar isek beden büyüyor gelişiyor, çok güzel. 15 yaşında bir beden var. Bütün sağlığıyla beraber ayakta ama psikolojik gelişim 15 yaşında mı? Zihinsel gelişim 15 yaşında mı? Sosyal gelişim-manevi gelişim 15 yaşında mı? Şayet yatırım yapılmazsa bu gelişim boyutlarına bedene yatırım yapıldığı gibi diğer gelişim boyutları beden gibi gelişemeyebiliyor. Yani 15 yaşındaki bedenin sosyal gelişimi 15 yaşında olmayabiliyor, sosyal gelişimi 10 yaşında olabiliyor. 15-20 yaşındaki bir insanın psikolojik gelişimi manevi gelişimi 10 yaşındaki bir çocuk gibi olabiliyor. Dolayısıyla hepsi esasında ciddi anlamda yatırım istiyor.

Bu anlamda temel yatırım olarak çok kısaca üzerinde durmam gerekirse mesela fizyolojik gelişime baktığımızda üç tane temel üzerinde çok ciddi olarak durmamız gerekiyor, üç noktaya çok ciddi olarak hassasiyet göstermemiz gerekiyor. Bunlardan birincisi uyku meselesi. Bizim fitratımızda uyku var, uyuyacağız. Ama bu uykunun da bir adabı var, bu uykunun da bir kuralları var. Bu uykunun vücudun alıştığı bir sistemi, yaratılışımızdan gelen bir sistemi var ve buna uyarsak işimize yarayacak. Ama uygun uyumazsak, o zaman uykusu düzgün olmayanın uyanıklığı da düzgün olmuyor. Uykusu sağlıklı olmayanın uyanıklığı da sağlam olmuyor. Nitekim uyku anlamında problem yaşayanlar ya da uykuyu sistemli bir şekilde doğru bir şekilde uyumayan insanların psikolojik problemlerinin daha çok olduğu literatürde yapılan araştırmalar tarafından gösteriliyor. Psikolojik dayanıklılığın daha az olduğu, öğrenmede daha zorluk çektiği, hiperaktivite bozukluğu konusunda daha riskli olduğu araştırmalar tarafından gösteriliyor. Bu anlamda dikkat etmemiz gereken 3 temel gerçek var. Düzenli, dengeli, yeterli uyku.

Düzenli uyku ne demek? İnsanın yattığı saatin kalktığı saatin belli olması demek. Ve bunun hafta sonu da böyle olması demek. Maalesef şöyle bir sıkıntımız var: İnsanlar okula gidiyorlar, işe gidiyorlar sabah 7’de kalkıyorlar hafta içi cumartesi sabah 9’da kalkıyor 10’da kalkıyor. Pazar günü 9’da kalkıyor 10’da kalkıyor. Kaynaklar buna sosyal jet lag diyor. Nasıl jet lagde insan uçağa biniyor uçakla gittiği yerden oranın ikliminden saat farkından bir dengesizlik yaşıyor bu şekilde insan vücut ayarlarıyla oynarsa hafta içi belli bir saatte yatıp belli bir saatte kalkmaya alışmış vücudunu hafta sonu bozarsa dengesizleşebiliyor kendini kaybedebiliyor. Dolayısıyla bunu yaşamaması için uyku anlamında yattığı saatin kalktığı saatin belli olması birinci mesele. İkinci mesele dedim ya fitratımız var bununla oynamaya çok gelmez: melatonin hormonunun salgılandığı saatte uyumak lazım. Yani 11- 10 gibi saatlerde melatonin hormonu salgılanıyor o saatlerde insan uyuyup sabahın 6’sında 7’sinde o hormon artık salgılanmayı bitirdikten sonra uyanması lazım. Bakın bununla alakalı çok ilginç çalışmalar var. Bir tanesinde vardiyalı çalışan insanlar üzerinde araştırma yapılmış. Vardiyalı çalışan insanlar gece çalışıyorlar gündüz uyuyorlar. Gündüz 8 saat uyuyorlar 7 saat uyuyorlar hiç problem değil. Ama psikolojik rahatsızlıklar anlamında gece uyuyandan çok daha fazla risk altında. Çok daha fazla psikopatoloji gösteriyorlar. Niçin? Çünkü aynı saat uyuyor 7-8 saat, ama gündüz uyuyor ya Allah’u Teala yaratırken gece uyusun diye bu bedeni yaratmış ya bu insanlar risk altında problem altında yaşıyorlar niçin çünkü fitratlarına aykırı bir yaşam var. Bu çerçevede bu anlamda mutlaka belli saatte yatıp belli saatte kalkmakta 11 12 belki 10 gibi

yatıp sabah erken saatlerde ayakta olmak psikolojik dayanıklılık anlamında fayda var. Üçüncü olarak yeterli uyuma meselesi. Yani dünyada da sıkıntı ülkemizde de sıkıntı insanımız yeteri kadar uyumuyor , ihtiyaçları kadar uyumuyor. Hep daha az uyuyorlar. Ama vücudun büyümesi gelişmesi güçlenebilmesi için yeteri kadar uyuması lazım bunu ısıtıyoruz o yüzden çocuk geliyor yeteri kadar uykusunu almamış; 5 saat 6 saat bazı çocuklar 3 saat özellikle ergenlik dönemindeki çocuklar gece geç vakitlere kadar oyun oynadığı için 3 saat uykuyla geliyor, sınıfta yerinde duramıyor. 40 dakika boyunca dikkatini toplayamıyor dikkat eksikliği var diyoruz. Dikkat eksikliği yok bu çocukta. Bu çocuk uykusunu alamamış, çok basit. Psikopatolojik anlamda dikkat eksikliğinin bu kadar yaygın olması mümkün değil yani psikopatolojinin temeline aykırı. Psikopatolojinin bütün toplumlarda görülen bir oranı vardır ama şikayetlere baktığınızda insanlardaki çocukların yüzde 60'ında dikkat eksikliği var. Yüzde 60 dikkat eksikliği olur mu? Bu doğal bir şey değil. Bu bizim kendi fitratımızla oynamamızdan kaynaklanan, uykuya dikkat etmememizden kaynaklanan bir süreç bir boyutta. İkinci boyutta fizyolojik gelişim anlamında beslenme çok önemli. Ne yediğimiz, nasıl yediğimiz ne kadar yediğimiz çok önemli. İngiltere'de yapılmış bir çalışma var: İki grup çocuk alınıyor özellikleri birbirine eşit yaşları, ekonomik durumları vesaire bu çocuklardan bir grubu bir süre sadece fast food ile besleniyor ağırlıklı olarak diğer grup doğal bir şekilde besleniyor. Saldırganlık yüzde 60 fark ediyor. Sadece çok kısa bir sürede saldırganlık fark ediyor. Bu ne diyor? Saldırganlık bu kadar fark eder de diğer dürtü- kontrol bozuklukları diğer problemler dikkati toplayamama- öğrenememe vesaire vesaire ne kadar fark eder? Onu okuyucunun takdirine bırakıyorum ama ne yediğimiz ne kadar yediğimiz nasıl yediğimiz çok kritik öneme sahip. Üçüncü olarak spor meselesi. Beden hareket etmek istiyor, enerjisini boşaltmak istiyor. Sağlıklı bir şekilde boşaltamazsa, sağlıksız bir şekilde boşaltmak istiyor. Hoşgörüyü isteyerek şöyle bir örnek vereceğim: Bir insan bir gıdayı aldığı anda vücudu onu ikiye ayırıyor; bir kısmını faydasız diye posaya ayırıyor vücuttan tuvaletle atıyor, bir kısmını enerji olarak alıyor. Posa olarak attığı şeyi vücudundan atamasa insan tahayyül edin posa olarak ayırdığı şeyi vücudundan atamasa bu insan sakin sakin oturabilir mi, gergin olmadan rahat durabilir mi, dikkatini toplayabilir mi yeni bir şey öğrenebilir mi mümkün değil. Bir insan vücudundan gerektiği zaman posayı atamazsa o insan dikkatini toplayamaz sakin sakin duramaz dürtülerini kontrol edemez ve eninde sonunda sağlıklı bir şekilde vücudundan atamazsa sağlıksız bir şekilde atar. Bir şekilde atması lazım. Peki posa böyle, enerji ne oluyor? Yemek enerji de veriyor, bu enerjiyi ne yapacak çocuk, bu enerjiyi ne yapacak ergen? Sağlıklı bir

şekilde atamazsa sağlıklı bir şekilde atacak. Maalesef çok sayıda görüyoruz ergenlerde çocukluk döneminde biraz daha harekete, yaramazlık olarak nitelendirdiğimiz davranışlara vuruyor, ama ergenlik döneminde şiddet ve cinsellik üzerinden bu enerji boşaltılmaya çalışılıyor. Bu da çocuklarımız ve ergenlerimiz için ciddi bir risk. Bunu da bir köşeye koymamız lazım. Yani ben çocuğumun enerjisini boşaltmak için ciddi olarak ona alternatif zemin hazırlamam lazım.

Bizim popüler kültüre karşı internete karşı medyaya karşı televizyona karşı mücadele edebilmemiz sağlıklı kalabilmemiz dışarıdan taşıma suyuyla değirmen döndürmekle olacak iş değil. Kursla, eğitimle, seminerle olacak bir şey değil. Kendimizden başlamak üzere çocuklarımıza yayılacak bir hayat düzeni –hayat tazı oluşturmamız gerekiyor, bunun ilk basamağı uykularımıza çeki düzen vermek, yemeğimize çeki düzen vermek, bedenimizin hareketine çeki düzen vermek şeklinde başlamalı. İkinci olarak psikolojik gelişim var. Psikolojik gelişimde kişinin duygusunu düşüncesini ve ihtiyacını kırmadan ve kırılmadan ifade etmesi çok çok önemli. Hani büyükler buyuruyorlar ya :

“Cihan bağında ey aşık, budur makbul-i ins ü cin
Ne kimse senden incinsin, ne sen kimseden incin”

İncinmeden de incitmeden de duygusunu düşüncesini ihtiyacını karşı tarafa yakın ve uzak çevresine ifade edebilmesi lazım. Maalesef sık gördüğümüz bir şey; yakın çevresine kırarak inciterek duygu düşüncemizi ihtiyacımızı ifade ediyoruz uzak çevremizle ilişkimizde duygu, düşünce, ihtiyacımızı kırılarak ifade ediyoruz. Kendi ihtiyacımızı gerçek ihtiyaçlarımızı doğru bir şekilde ifade edemeyip alttan alma yoluna gidiyoruz ama doğru olan ne; yakın çevremizde de anneme-babama-arkadaşıma- kardeşime de uzak çevremizde de kırmadan ve kırılmadan duygumu düşüncemi ifade edebilmem.

Bir diğer mesele psikolojik gelişimle alakalı duyguları yönetebilmek. Yani temel duygularımız var; öfke var, mutluluk var, merak var, şaşkınlık var, üzüntü var vesaire... Bunları ben nasıl yaşayacağım? Şimdi bir şekilde yaşayacak insan, bunlardan kaçması mümkün değil, yaşamaması mümkün değil ama yönetmesi mümkün, ben öfkeleniysem o öfkeyi yönetebiliyor muyum yoksa akışına mı bırakıyorum? Akışına bırakıp kendisi nasıl gelirse öyle gidiyor mu olmaz. Akışına bırakmamak gerekiyor. Duyguyu yaşayacağım bastırmayacağım. Bu duygu yaşanması gerekiyorsa yaşanacak ama ben yöneteceğim. Yıkıcı öfke olmayacak yapıcı öfke olacak. Mesela şaşırarak istiyor insan, temel duygulardan bir tanesi en basitinden. Bunun yönetimiyle alakalı bir örnek vereyim: İnsan şaşırmanın tecrübesi olarak da karşılayabilir

tefekkür olarak karşılayabilir. Tecessüs bizim inancımızda yasak bir şey. Ne demek, insanların ne yaptığını merak etmek. Casus kelimesi buradan geliyor. O ne yapmış, bu nereye gitmiş, şu nereye gitmiş vesaire vesaire... İnsanların işleri peşi sıra koşmak. Facebook'un yaptığının bir versiyonu. Tecessüs doğru bir şey değil. Ben şaşırma istiyorsam kim kiminle nereye gitmiş ne yemiş ne yapmış nasıl kahvaltı yapmış bunu merak etmeyeceğim. Onun yerine şaşırma ihtiyacımı tefekkürle gidereceğim. Bu kainat nasıl yaratılmış, insan bedeni nasıl çalışıyor, insan ilişkileri nasıl seyrediyor? İlişki de bakacaksam, onun nosyonuna doğasına bakmak zorundayım. Dolayısıyla ben tefekkür olarak da bu ihtiyacımı karşılayabilirim, tecessüs olarak da karşılayabilirim nasıl yönettiğime bağlı. Dolayısıyla psikolojik gelişim anlamında duyguları akışına bırakmamak yönetebilmek çok kritik öneme sahip, çocuklarımıza bunu öğretmemiz lazım.

Üçüncü olarak sosyal gelişimden bahsetmek isterim. Sosyal gelişimle alakalı söyleyeceğim şu : Maalesef çocuklarımız büyük görmeden büyüyorlar. Büyük görmeden büyüdükleri için, büyüğün yanında nasıl oturulur, nasıl kalkılır, nasıl konuşulur, nasıl ifade edilir, nasıl ilişki kurulur bilmiyorlar. Çok danışanım vardır; sosyal fobi şikayetiyle gelir sosyal fobisi yoktur. Sıkıntısı şudur sosyal ilişki pratiğine sahip değildir. Yani internette arkadaşlarla görüşüyor ama başka insan görmüyor, anne baba ile konuştuğu kelime mahdut, onun dışında kurduğu ilişki mahdut, dolayısıyla toplum hayatına nasıl gireceği nasıl ilişki kuracağı nasıl selam vereceği nasıl oturup kalkacağını bilmiyor, pratik yapmamış. Bu yüzden mutlaka ama mutlaka Afrikalıların bir sözünü hayata geçirmek zorundayız. Diyor ki çocuk yetiştirecekseniz önce bir köy kurun. Çocuğumuzun etrafında çocuğumuzun ilişki kuracağı küçük köyler kurmak zorundayız. Ahmet Amcası, Ali Abisi, Fatma Teyzesi, Ayşe Ablası olmak zorunda. Bizim zaman zaman gücümüz yetmeyecek zaman zaman sesimiz duyulmayacak o zaman Ahmet Abi devreye girecek, Ali Amca devreye girecek Ayşe Teyze Fatma Abla devreye girecek dolayısıyla sosyal çevreyi çocuğumuzun etrafında sağlıklı bir şekilde oluşturmak zorundayız. Biz oluşturmazsak o sosyal çevre kendi kendine oluşuyor. Bir danışanım vardı diyordu ki: Hayatımda bütün kritik kararları alırken “connect to me” diye bir site var arkadaşlık sitesi oraya giriyorum karşıma çıkan ilk kimseye şu konuda ne yapayım diye soruyorum diyor. Ne yapsın yani? Etrafında sorabileceği kimse yok, anne-baba ile ilişki bir şekilde bozulmuş dolayısıyla mutlaka sosyal çevreyi oluşturmamız lazım.

Geçen sene bir üniversiteye seminere gittim. Psikoloji kulübünün davetlisi olarak. Psikoloji bölüm başkanı ağırladı sağ olsun beni, kantinde oturduk v.s.Tam çıkacağız konuşmaya gideceğiz bir öğrenci akını kapıdan geliyorlar geçemiyoruz. Bekliyoruz, bekliyoruz çocuklar yol vermiyorlar. Ama bitmiyorlar da hoca mahcup oldu ya büyüğünüz hocanız o yüzden yol verin yok vermiyorlar. Hoca hanım dedi ki buyurun buyurun arkadaşlar ima ediyor ihsas yapıyor çocuklar anlamadılar sağ olun hocam diyip geçtiler. Çocuklar ilişki kurmadıkları için imadan anlamıyorlar ihsastan anlamıyorlar ondan sonra da sosyal hayatta ondan sonrada sosyal hayata adapte olamıyorlar bende sosyal fobi var deyip bize geliyorlar. Bizim için iyi ama onlar için kötü

Zihinsel gelişim ve manevi gelişimden de çok kısa bahsedip huzurlarınızdan ayrılacağıma,vaktimi çok aşmayayım. Zihinsel gelişimle alakalı 4 tane temel hususiyeti kazandırmak zorundayız çocuklarımıza. Birincisi bilgi sevgisi bu çocuklar bilgiyi sevmiyorlar üniversiteye geliyorlar söyledikleri şey şu bu hafta daha pazarlığını yaptım test yapın hocam ne olur Bize bir şey klasik yapmayın hocam öğrenmeyelim hatırlayalım veya işte hocam diyorlar neyden sorumluyuz kitaptan hocam okuyamayız çok kalın slaytları verin ezberleyelim geçelim.Halbuki bütün lise döneminde ortaokul döneminde bütün öğrendiklerini unutsunlar. Yani kimyacı olmayacaklarsa kimyayı unutsunlar, kimya ile ilgili çok detay bilmelerine gerek yok. Ama üniversitede öğrendiklerini hayatın her döneminde kullanacaklar. Meslekleriyle alakalı iş öğreniyorlar ama maalesef geldiklerinde bilgiyi sevmeyen bilgiden nefret eden insanlar olarak geliyorlar. Bu çok ciddi sıkıntı. Bilgiyi yüklemek konusunda gösterdiğimiz hassasiyetten daha fazlayı bilgiyi sevdirmek için göstermeliyiz. Mehmet Hocam dedi ya anaokulu müfredatını dolduruyoruz dolduruyoruz doldurmamalıyım. Ana okulu müfredatı tamamen bilgi vermekten ziyade bilgi sevdirmeye üzerine kurulu olsun. Bu çocuklara biz nasıl bilgiyi sevdireceğiz diye.

Sizin hayatınızda muhakkak o dönemler vardır anne babalarınız belli kitapları yasaklamıştır vesaire... Gizli gizli okuduğunuz dönemler vardır veya bu insanların hikayelerini duymuşsunuzdur. O insanlar gerçekten büyük kitap aşığı oluyor. Gerekirse kitap okumayı yasaklayalım devamlı kitap oku diyoruz ya çocuklara. Bir şekilde ama çocuklara bilgi sevgisini kazandırmak zorundayız.

İkinci olarak doğru bilgi kaynaklarına yönelmek durumundalar. Maalesef çocukların büyük çoğunluğu ; kafalarına bir şey takıldığında Google'yi açıyorlar, Google'a yazıyorlar ilk çıkana tıklıyorlar araştırma sonucunu söylüyorum. Çok küçük bir kısmı ilk beşe tıklıyor daha küçük

bir kısmı birinci sayfaya bakıyor sonuçların içindeki, ikinci sayfaya bakan genç yok. Yani ama google tıkladığınızda birinci çıkan ne popüler siteler, dedikodu siteleri, magazin siteleri, haber siteleri vesaire... Doğru bilgi kaynağı maalesef çok ciddi bir şekilde azalmış durumda. Bakın Gezi olayları yaşandı bu ülkede. Gezi olayları sırasında gençlerin çok ciddi bir şekilde girdikleri sözlük sitesinde şöyle bir şey var, şöyle bir diyalog var: “ bir tanesi diyor ki arkadaşlar şu resmi internetten buldum iki sene önce birisi yanmış, ben yaşıyorum diye Twitter’a attım 2000 tane ret twit aldım- 2000 kişi bunu rtlemiş. Çok affınıza sığınarak söylüyorum şöyle diyor ‘ iç savaş çıkaracağım şerefsizim’. Ötekisi ben de aynısını yaptım benimkini de yediler falan diyor” kendi aralarında eğleniyorlar. Bunların yaptığı ahlaksızlık tamam bunu ret twit yapanın yaptığı ahlaksızlık değil mi? Yani bilmeden bakmadan doğruyu yanlış ayırt etmeden direk almış onu doğru gibi yaymış. Ve buna göre insanlar duygusunu, düşüncesini, davranışını değiştiriyor. Belli insanlara soğuyorlar. Belli insanlardan nefret ediyorlar. Belli insanlarla alakalı negatif düşünmeye başlıyorlar. Bunun bir sorumluluğu yok mu? Maalesef ama kutsal bilgi kaynağı diyorlar ya bazı sözlük sitelerine, kutsal bilgi kaynağı gibi internette abuk sabuk sitelere giriyorlar. Doğru bilgi kaynağı üzerine çocuklarımıza ciddi bir eğitim vermek zorundayız. Bizim de kaynaklarımızı doğrultmamız gerekiyor.

Bir diğer mesele faydalı bilgi meselesi. Bizim peygamberimiz faydasız bilgiden sana sığınırım diye çokça dua eden bir peygamber. Peygamber Efendimiz zararsız bir şeyden dua etmez, Allah’a sığınmaz. Demek ki faydasız bilgi çok ciddi anlamda zararlı bir şey. Ama maalesef çok zararlı bilgi alıyoruz. En başında biz alıyoruz, çocuklarımızı bırakın. Allah aşkına akşamları evde oturuyoruz haberleri açıyoruz seyrediyoruz; Tayvan’da deprem olmuş, Çin de nasıl sel olmuş, Brezilya’da ne hırsızlık olmuş, Maraş’ta Konya’da kim kimi aldatmış kim kimi kandırmış, haber bülteninde kim kimi kandırmış kim kimi aldatmış kim kime ihanet etmiş bundan başka bir şey yok ki. Peki ben bu bilgiyi ne yapacağım? Allah aşkına ne yapacağım bu bilgiyi? Yani beynin kapasitesi sınırlı. Nurettin Topçu’nun dediği çok güzel bir söz var. Diyor ki kötülüğü öğrenmeyin diyor. Haber bültenleri kötülük öğretiyor. İki sebepten dolayı öğrenmeyin diyor; birincisi diyor kötülüğü öğrenirseniz beynin kapasitesi mahdud iyiliği öğrenecek yer kalmaz. İkincisi diyor kötülüğü öğrendiğinizde yapmazsanız onu yapmak için enerji sarf edersiniz. Kötülük yapmamak için enerji sarf edeceğinize onun yerine iyilik yapmak için enerji sarf edin. Ama maalesef haber bültenleri biz de kötülüğü öğretiyorlar, kötülüğü normalleştiriyorlar, sıradanlaştırıyorlar ve bizim gereksiz yere zihnimizi dolduruyorlar. Yani şuna benzetiyorum

ben; nasıl çöp kamyonları mahalleri dolaşıyorlar, çöpleri alıyorlar bir yere boşaltıyorlar haber bültenleri dünyadaki ne kadar çöp haber var alıyor götürüyor beynimize boşaltıyor.

Son olarak, zihinsel gelişimde bilgi ahlakı çok önemli. Kuran'ı Kerim'de bir Ayet-i Kerime var, Allah'u Teala buyuruyor ki " bilenle bilmeyen bir olur mu" buyuruyor. Bu soru değil, bu cevap. Bilenle bilmeyen bir olmaz. Bilen bilmiyor gibi davranmasın. Maalesef bilgimizi, öğrendiğimizi genel kültür olarak alıyoruz bugün kamera alın sokağa çıkın herhangi bir konuda herhangi bir insana soru sorun yarım saat size konuşur. Mesela trafikte sabırlı olmayı sorun herkes trafikte sabırlı olmak konusunda bir sürü şey söyler ama trafik de sabırlı mıdır, bilmiyoruz. Nazik olmak konusunda, kimseyi incitmemek kırmamak konusunda soru sorun yine aynı şeyle karşılaşırız ama bilgi zihinde kalıyor, bilgi zihinde kalmayacak hayata geçecek bilginin ahlakı bu öbür türlü ciddi anlamda sorumluluğu var.

Manevi gelişim gelişimin çok önemli boyutlarından bir tanesi, ihmal ettiğimiz boyutlarından bir tanesi. Ne anlamda ihmal ediyoruz; manevi gelişimi davranış olarak alıyoruz ama hiçbir bina temelsiz direksiz durmaz. Manevi gelişimi kavramlar üzerinden anlatmadığımız, kavramları çocuklarımıza vermediğimiz sürece ne kadar davranış verirsek verelim bir süre sonra alışkanlık için yaparlar ama sebebini derinliğini anlayamadığı şeyleri uzun süre götüremezler. Ve en ufak bir sarsıntıda yıkılır, gider. Bu anlamda baktığımızda çocuklarımızın hayatında bereket kavramı kanaat kavramı vefa kavramı sabır kavramı şükür kavramı kalkmış durumda. Buna benzer dünya kadar kavramımız var kaybettiğimiz. Günlük hayatta biz kanaati kullanmıyorsak, berekete inanmıyorsak vaktin bereketine inanmıyorsak ömrün bereketine inanmıyorsak işin bereketine inanmıyor bunu kullanmıyorsak çocuklarımıza manevi olarak bir şey vermemiz çok fazla mümkün değil. Bir arkadaşım var bir sivil toplum kuruluşunda çalışıyor. Geçen gün benimle şöyle bir paylaşımda bulundu: Abi dedi bana benim pozisyonumdaki dışarıda ki bir insanın yarısı kadar maaş veriyorlar ben buna çok üzülüyordum. Ama şunu düşündüm benim çocuklarım var, uzun zamandan beri hasta olmuyorlar – hastaneye gitmedik, ben de hastaneye gitmiyorum eşim de hastaneye gitmedi çok şükür. Evimizde aletler var bozulmuyor. Demek ki ben az maaş alıyorum ama üzülmemeye gerek yok bereketi var paramın. Hastaneye, tamirciye oraya buraya dağıtmıyorum paramı. Buna inanmamız gerekiyor. Bereket kavramını, kanaat kavramını, vefa kavramını, sabır kavramını hayatımıza dilimize gelmesi gerekiyor. Dilimize gelmeden hayatımıza girmesi zor. Hayatımıza girmeden de manevi olarak mesafe almamız zor, manevi olarak gelişmiş insan olmayız.

PANEL- 4

ÇOCUK ve AİLE

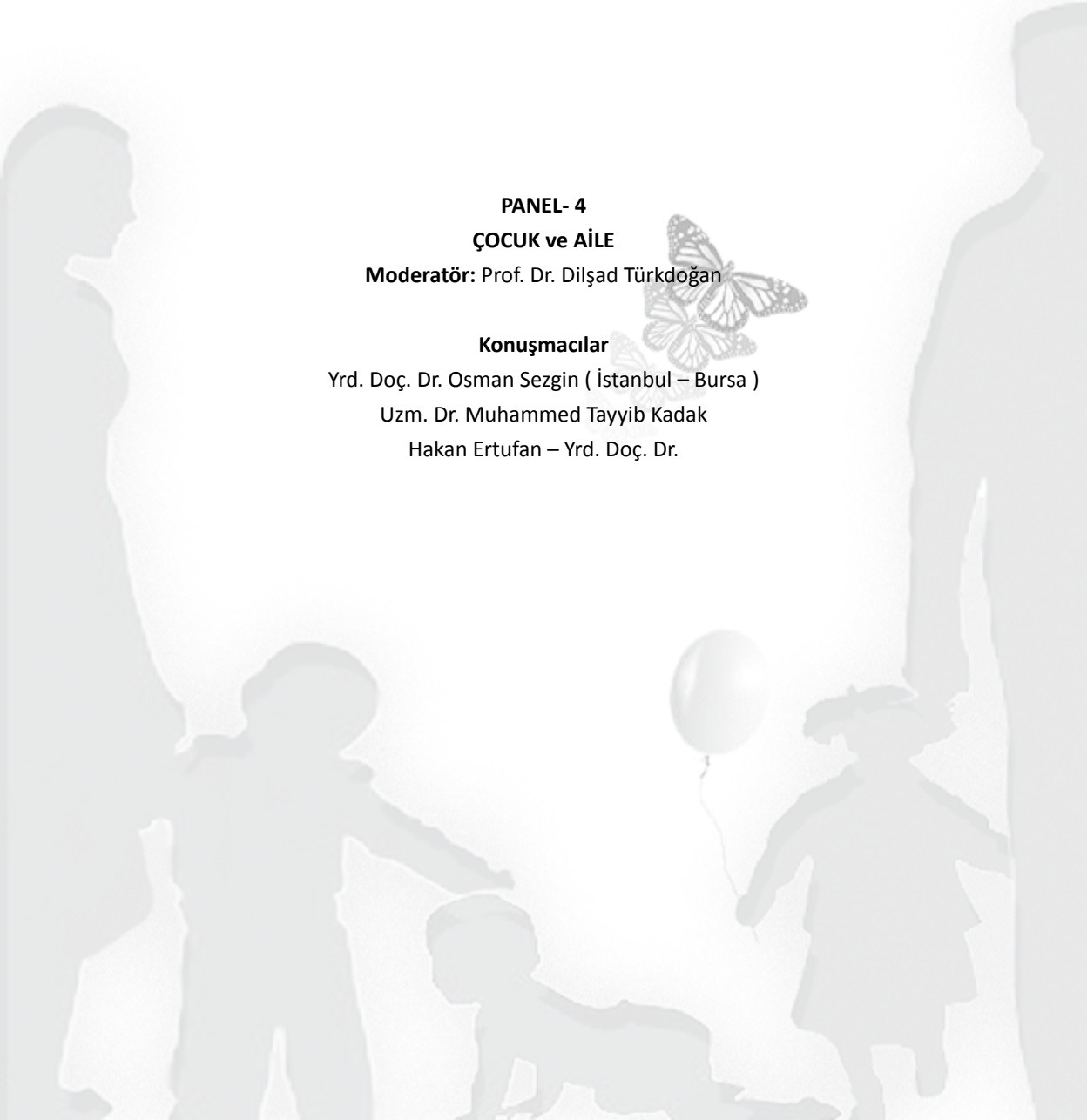
Moderatör: Prof. Dr. Dilşad Türkoğan

Konuşmacılar

Yrd. Doç. Dr. Osman Sezgin (İstanbul – Bursa)

Uzm. Dr. Muhammed Tayyib Kadak

Hakan Ertufan – Yrd. Doç. Dr.



ÇOCUK EĞİTİMİNDE AİLE, ARKADAŞ ve ÇEVRE ETKİLEŞİMİ

Yrd. Doç. Dr. Osman SEZGİN

Çocuk eğitiminde çevrenin önemi veya etkisini anlayabilmek için öncelikli olarak çok yaygın olarak yapılan iki fahiş hataya parmak basmak, anlatacağımız konunun daha iyi anlaşılmasını temin edecektir. Bunlar, eğitim nerede ve ne zaman başlamalıdır sorusu ile eğitimin tanımına ait olduğunu ifade etmek beklentileri karşılamak adına isabetli olur diye düşünmekteyiz.

Eğitim kelimesi eğ emir kipi veya eğmek mastarından türetilmiştir. 1940'lı yıllardan sonra yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Gülensoy, 2007). Eğitim kelimesi yerine söz konusu tarihten önce terbiye kelimesi kullanılmaktaydı. İnsan yetiştirme olarak anlayabileceğimiz bu faaliyetin laik tavrını belirlemek için terbiye kelimesi yerine eğitim kelimesi kullanılmaya başlanmıştır. Bu düşüncenin temeli de pozitivist eğitim felsefesinden kaynaklanan davranışçı eğitim anlayışına dayanmaktadır. 'Ağaç yaş iken eğilir,' 'Dolgun başak baş eğer.' atasözlerimiz dikkatle incelendiğinde yukarıda anlatmaya çalıştığımız husus daha iyi anlaşılacaktır diye düşünmekteyiz.

'Bireyde istendik davranışların yerleşmesi, olumsuz davranışların sonlandırılması amacıyla sürdürülen sistematik bir program' diye tarif edilen davranışçı (behaviourist) eğitim anlayışı 2003 yılına kadar nerede ise bütün dünyada uygulanmıştır. Bu anlayış bütün bir şuur safhasını yok sayan ve sadece davranışa odaklı olması münasebeti ile bir taraftan insanı hayvan derekesine indirmiş öte taraftan insandaki yetenekleri köreltmesi sonucu bunalımlı ve buhranlı bir dünya oluşturmuştur. Dünya sağlık örgütünün verilerine göre ruhsal hastalıkların görülme sıklığı dünya ortalaması %15,1, ülkemizde ise bu oran %17,2 olarak ifade edilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2008; bkz. T.C. Sağlık Bakanlığı Ruh Sağlığı Politikası, 2006).

Yukarıdaki eğitim anlayışı her şeyi kâr ve kazanma üzerine bina ettiğinden değer kavramını ve anlayışını da yok saydığından çevresel olarak dünyamızı yaşanılmaz noktaya doğru hızla sürüklemiştir.

Hâlbuki insanı bütün yönleri ile kavrayan, çevresine faydalı olan ve zarar vermeyen insan yetiştirmeyi hedef alan anlayışla eğitimin tanımı yapılmalı ve uygulanmalıdır. Bu anlayışa göre **eğitimi ferdi biyolojik ve fizyolojik açıdan sağlıklı, sıhhatli; psikolojik açıdan bütün yeteneklerini geliştirerek; sosyolojik açıdan ait olduğu milletin kültürünü olması gerektiği şekilde vakarla temsil edecek kadar bilen ve sahiplenen; pedagojik ve psikopedagojik açıdan çelik gibi bir irade, dengeli bir duygu ve iyi geliştirilmiş bir entelektüel zihin yapısı ile**

kendisi, ailesi, mensup olduğu milleti, bütün insanlık ve yaşadığı kâinat için hayırlı bir evlat ve iyi bir insan olarak yetişme ve yetiştirme sürecidir şeklinde tarif edebiliriz.

Eğitimin çağdaş tanımını yaptıktan sonra şimdi de eğitim nerede ve ne zaman başlamalı ki geç kalınmış olunmasın konusunu irdeleyelim. Zira her husustaki zarar, zayıf ve geç kalınmışlık bir dereceye kadar da olsa telafi edilebilir. Ancak eğitim, zamanla at başı yapılması gereken bir faaliyet olduğu için vaktinde yapılamayan veya verilemeyen eğitim telafi edilemez. Ancak mahzurları asgariye indirilmeye çalışılsa da ne kadarına muvaffak olunur ve bunun tespiti mümkün olabilir mi? Evet demek nerede ise imkânsız ve hatta kaabil değildir dahi denilebilir. Buna parmak basmamızın sebebi ise büyük çoğunlukla bu konuda insanların gaflet etmeleri veya bilmedikleri için hata yapmalarıdır.

Eğitim 'eğitimde tedbir safhası' diye isimlendirmek şartı ile eş seçimi veya evlenilmişse yedikleri gıdanın muhtevası ile yani helâl, temiz ve organik olması ile başlar demek çok doğru bir başlangıç olsa gerek. Zira anne ve babanın sperm ve yumurtaları -ki bunlar daha sonra renkli iplikcik demek olan kromozomları oluşturacaktır- yedikleri gıdalarla oluşacaktır. Binanın temel yapı taşı mesabesinde olan kromozomların oluşumu hatalı, noksan veya sakat gerçekleşikten sonra eğitim adına yapılacak çok bir şey kalmasa gerek. Gerçi eğitilemeyecek insan yoktur, ancak nasıl eğitileceği bilinmeyen insan vardır felsefemiz bizi ümitvâr etmektedir ama sağlam ve sıhhatli olanın gelişmesi ile ötekisinin bir olmayacağı da aşîkârdır.

Bu iki konuya parmak basmamızın ilk sözlerimize başlarken ifade ettiğimiz sebeplere ilave olarak bu iki konunun aynı zamanda bir yönü ile çevreyi de etkilediğini ve hatta oluşturduğunu söyleyebiliriz.

Eğitime etki eden iki temel unsur/öğre/faktör vardır. Bunları konuyu daha iyi anlatabilmek için ayırmaktayız. Gerçekte bu iki faktörün kesin ayrımı söz konusu değildir. Ve birbirlerini etkilemekte ve birbirlerinden etkilenmektedirler. Bunlar kalıtım ve çevre diye isimlendirilir.

Kalıtımın kanunları vardır. Bu kanunları bilmeden eğitimde başarılı olmak tesadüflerle zirveye çıkmaya benzer diyebiliriz. Ancak konumuz kalıtımla ilgili olmadığından kalıtım ve kalıtım kanunlarını anlatmaktan sarf-ı nazar ediyoruz.

Çevre ise fizik ve sosyal çevre diye iki ana başlıkta incelenebilir. Sosyal çevre de kendi içinde aile, arkadaş, okul ve sanal çevre diye gruplara ayrılabilir.

İlerde teferruatlı bir şekilde anlatılacak olmasına rağmen öneminden ötürü söylenmesi gereken husus, sanal çevrenin temkinli ve tedbirli olmak bakımından en riskli çevreyi oluşturuyor olmasıdır.

Bir çocuğun ilk defa insanî bütün güzel ahlâkının ve düşünce ile birlikte davranışlarının da temelini atıldığı **sosyal çevre, ailesidir**. Bir çocuğun yetişirken biyolojik, fizyolojik, sosyolojik, psikolojik ve pedagojik açıdan ailenin bütün özelliklerini hem taşır ve hem de yansıtır. Bir başka ifade ile çocuk ailenin aynasıdır denilebilir. Aile ne kadar kültürlü, bilgili, sorumluluk sahibi, güzel ahlâklı, insanî vasıfları taşıyorsa çocuk da öyle olacaktır demektir. Zira son zamanlarda zihinsel becerilerle ve gelişimle ilgili bilgiler, okuyanları hayretler içerisinde bırakacak kadar önemli gelişmeler kaydetmiştir. Söz konusu bilgileri özetle naklederek ailenin çocuk yetiştirmedeki önemini ve ne tür ailenin çocukları ile arkadaşlık yapılmasının ehemmiyetini dikkatlere sunmakta fayda vardır diye düşünmekteyiz.

Yaklaşık kırk yıl kadar önce Jean Piaget'nin zihinsel gelişim ile ilgili söyledikleri zamanında çok itibar görmüştür. Ancak o zamandan bu güne kadar geçen süre içerisinde çok önemli değişimler ve gelişmeler olmuştur. Yeni Piagetçiler olarak bilinen Oliver Houdé, Robbie Case, Kurt Fischer ve Robert Siegler'in zihinsel gelişimle ilgili araştırmalarında yeni bilgilere ulaşılmış ve Piaget'nin bazı görüşlerinin geçerliliğini yitirdiği anlaşılmıştır. Günümüz araştırmaları, çocukların erken yaşlarda bazı üst düzey zihinsel becerileri yapabildiklerini göstermektedir. Bu araştırmalardan bazıları şöyledir:

Harvard Üniversitesi profesörlerinden Elizabeth Spelke (2013) ile bir grup araştırmacı tarafından yapılan çalışmalarda 5 yaşındaki çocukların eğitim almasalar dahi sayıları, aritmetik kavramları ve soyutlamaları çok iyi anladıkları ortaya çıkmıştır.

Bunun üzerine, 2 yaşındaki çocuklar üzerinde çalışılmış ve benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Çocukların dil becerilerinden önce ve hatta daha öte sayı kavramını öğrendikleri tespit edilmiştir (Houde et al., 2011).

Zihin gelişimi ile ilgili bu bulgulara dayanarak uzmanlar "bebekler küçük bilginlerdir" demekteler.

Dil gelişimi ile ilgili Descheneaux bebeğin anne karnında 5. Aydan itibaren sesleri fark etmeye başladığını, 6. Aya doğru dış gürültülere, müziğe, gülme seslerine sözlere, seslere tepki gösterdiğini ve bu merhaleden itibaren okuma öğretim sürecinin başladığını belirtmektedir. Descheneaux, bebeğin anne karnında duyduğu müziği doğduktan sonra da tanıdığını,

annesini söylediği şarkıları duyduğunu, hatta daha iyi işitmek için hareket etmediğini açıklamaktadır

Son yıllardaki araştırmalara göre çocuklarda ilk beş yıl, beyin ve sinir sistemi hızla gelişmektedir. Buna bağlı olarak öğrenme kapasitesi de s¸ratlice artmaktadır. En yoğun öğrenme 0-8 yaşlarında olmaktadır. Fert hayatın ilk 17 yılında öğrendiklerinin % 80'ini 8 yaşına kadar gerçekleştirmektedir. Geriye kalan % 20 si ise 9-17 yaşları arasında olmaktadır (Güneş, 2000). Dolayısı ile bu süreç içerisinde çocuğun sosyolojik, psikolojik, pedagojik, fizyolojik, kült¸rel ve özellikle zihinsel b¸t¸n becerilerinin gelişmesi adına okul d¸nemi, okuma yazma öğretimi ve arkadaş edinme ile arkadaşlık yapma konuları çok önem kazanmaktadır.

Yine araştırmalarda okuryazar olabilmek için çocuğun en uygun olduğu d¸nemin 4-5 yaşları arası olduğu ortaya çıkmıştır. Çocukların bu yaşlarda okuma yazma öğrenme durumu Belçika ve İsviçre anaokullarında denenmiştir. Denemenin sonucu başarılı olduğu gözlenmiştir. İzlanda, Danimarka, Norveç ve İsveç'te çocuklar televizyon karşısında 3-4 yaşlarında okuma yazma öğrenmektedirler.

Yukardaki bilgileri vermemizin sebebi çocuğun hangi yaşlarda neleri öğrenebildiğinden çok, ailenin sorumluluğunu gözler ön¸ne sererek ailelerin ne denli bilgili, kült¸rl¸, entelekt¸el olması gerektiğine vurgu yaparken; çocuklarımızın da ne t¸r ailelerin çocukları ile arkadaşlık yapmaları gerektiğine açıklık kazandırmak içindir.

Durum b¸yle olunca bir taraftan çocuk sahibi olan aileler devamlı kendilerini yetiştirirken, ¸te yandan da çocuklarına g¸zel arkadaş çevresi oluşturabilmek için ilim ve irfan sahibi ailelerle aile dostlukları kurmaları gerektiği çok açık ortaya çıkmış durumdadır.

Çocuk eğitimde tedbir safhası diye isimlendirdiğimiz ebeveynin yediğı gıdalarla başladığı eğitim sürecini aile içinde psikolojik ve sosyolojik açıdan temellendirerek devam eder ve arkadaş ve okul çevresi ile geliştirir.

Arkadaş ve okul ile aile arasında uyum, çocuğun her yön¸ ile dengeli ve ¸st¸n başarılarla erebilmesi adına fevkalade önemlidir. Aileden aldıklarını arkadaş çevresinde ve okulda uygulayabilmeli, geliştirebilmelidir. Aksi takdirde aile ile okul ve arkadaş çevresinde çelişkiler ve zıtlıklar olursa çocukta özg¸ven eksikliği, kararsızlık, yalan söyleme, dengesiz davranışlar, karakter zaafı vb psikolojik pek çok eksikliklerin olduğu gözlemlenebilir. Ders, sınıf, okul, akademik ve hayat başarıları da olumsuz etkilenecektir demek aşırı bir iddia olmasa gerek. Bir başka ifade ile çocuk kime, hangi tarafa uyacağı konusunda kararsız kalacağı için tutumlarında

yani duygu, düşünce ve davranışlarında çelişkiler olacaktır. Bu durumda aile çocuğunun arkadaş çevresini ve okulunu kendi hayat tarzlarına, iktisadi seviyelerine ve fikirlerine uygun olan ve hatta insanlık, güzel ahlâk ve kültürlü olmak adına daha üstün olanı seçme konusunda büyük özen göstermek zorundadır. Bu hususu şöyle de açıklayabiliriz: Aile, çocuğun arkadaş ve okul çevresi ile sıkı bir işbirliği içinde olmak zorundadır. Oturdıkları çevrenin de bu açıklamalara dâhil olduğunu söylemeye dahi gerek olmadığı âşikârdır.

Çocuklarımızın arkadaşlık yapmalarını istediğimiz ailelerin özellikleri ile ilgili belli başlı maddeleri aşağıda ifade etmeye çalışalım:

1. İçinde insanî ölçülere göre oluşturulmuş başarılı bir işbirliği ve yönetim olan;
2. İletişimin mükemmel olduğu ve aile içi çatışmaların insanca çözümlenebildiği, emir cümleleri ile konuşulmayan;
3. Görev ve sorumlukların olması gerektiği şekilde yapıldığı ve yaşandığı;
4. Fert ve ait olmayı başarmış aile fertlerinin bulunduğu; aile içi fertlerin kararlara katıldığı, fertlerin yeteneklerini geliştirebildiği, amaçlarını geliştirmeye yardımcı olunduğu, fertlerin baskı altına alınmadığı;
5. Evlerinde moda, marka veya magazin yerine ideal, amaç, ilim ve irfanın konuşulduğu;
6. Bütün insanlığın derdinin dert edildiği;
7. Sahip oldukları nimetlerin farkında olan ve onların kıymetlerinin bilinip israf edilmediği, ihtiyacı olanlarla paylaşıldığı;
8. Güzel ahlâkın hâkim olduğu;
9. Sohbetlerin ilim ve irfanla yoğrulmuş olarak yapıldığı
10. Kütüphanelerinde en azından temel kaynak eserlerin bulunduğu;
11. Millî kültürün bilindiği, sahip çıkıldığı ve yaşandığı ve vakarla temsil edildiği;
12. Güven, saygı, sabır ve sevginin esas alındığı;
13. Ebeveyn ve çocukların arkadaş gibi değil, annenin anne gibi, babanın baba gibi, evladın evlat gibi, çocuğun çocuk gibi davrandığı yaşadığı yani statülerin ve rollerin kayıp olmadığı

şeklinde özellikleri söylemek mümkün.

Aileden sonra çocukların eğitiminde müessir olan ikinci bir sosyal çevre arkadaş grubudur. Bu arkadaş grubu aile, mahalle ve okul vasıtası ile elde edilir.

Çocukların öz güvenlerini pekiştirip geliştirebilmeleri, sosyalleşmeleri, tercihlerde bulunmaları, evet veya hayır diyebilmeleri, takım çalışmalarını öğrenmeleri, paylaşma, yardımlaşma, dayanışma gibi hususlarda arkadaş çevresi fevkalade önemlidir.

Bunun zıddı da elbette söz konusudur. Yani aileye karşı gelme veya isyan, evden kaçma, aile içi iletişimi koparma, çetelelere karışma, sigaraya ve uyuşturucuya alışma ve hatta eylemsel bağımlılık dahi arkadaş ve bir başka yönü ile akran baskısı sonucu oluşabilir. “Üzüm üzümeye bakarak kararır, armut armuta bakarak sararır; bana arkadaşını söyle sana kim olduğunu söyleyeyim.” gibi cümleler başlangıcı bilinemeyecek kadar eskiye dayalı, deneme yanılma yolu ile doğruluğu ispatlanmış bize yol gösteren atasözlerimizdir.

Özellikle erinlik ve ergenlik döneminde arkadaş etkisi çok daha önem ifade eder. Zira bu dönemde çocuk aidiyet duygusunu grup içinde bütün benliği ile yaşar. Bu evrede aile otorite bakımından ikinci sırada bile olabilir. Eğitimsel ve yönetsel bir aile yapısının önemi burada iyice ortaya çıkar. Küçükken doğru ideallere, amaçlara ve hedeflere yönlendirilen; aile içi iletişimin dengeli ve tutarlı olduğu, güvenli bağlanmanın gerçekleştiği ailenin çocukları arkadaş grubu içerisinde bir taraftan varlığını ve aidiyetini devam ettirenken öte taraftan da grubu iyi ve güzele yönlendirebilir. Gruptaki yanlışlara dur diyebilir. Aksi takdirde grubun içerisinde her söyleneni yapan, rüzgârın önündeki kuru yaprak gibi sürüklenip giden bir durumda olacaktır.

Aile içinde takdir edilmeyen, yetki verilmeyen, devamlı tenkit edilen genç grup içinde kendine yer edinebilmek ve arkadaşlarının takdirini kazanabilmek için sıra dışı davranışlarda bulunmaya yönelebilir.

Tabii arkadaş çevresinden daha önemli denilebilecek bir başka çevre ise sanal sosyal çevredir. **Sanal sosyal** çevrenin çok daha önemli olması her türlü çevreyi kontrol etmek mümkün iken bu çevrenin kontrolünün çocuğun doğrudan kendi iradesi ile yapacağı kontrolün dışında pek mümkün gözükmemesinden kaynaklanmaktadır. Normal arkadaş çevresinde akran baskısı tehlike arz ederken sanal sosyal çevrede akran baskısına benzer bir baskı ile birlikte bağımlılık, kontrol edilemeyen kumar, fuhuş ve yalancılık gibi daha pek çok mahzurlar da söz konusu olmaktadır.

Bilginin pratiğe aktarılması demek olan teknoloji hayatımız kolaylaştırmakta, bilgiye en hızlı erişimi mümkün kılmakta, işlerimiz hızlandırmakta olduğu bir vakiadır. Teknolojinin yukarıda bahsedilen özelliklerinden ötürü terk edilmesi imkânsız gibi gözükmektedir. Yani kimse

bilgisayarı bırakıp el yazısı ile kitap yazmaya, otomobili bırakıp at ile seyahate, elektriği bırakıp gaz lambasını kullanmaya, bulaşık ve çamaşır makinalarını bırakıp elle bulaşıkları ve çamaşırını yıkamaya dönmez. Bu özelliği ile teknoloji bir taraftan hayatı kolaylaştırdığı için vaz geçilmez bir özelliğe sahip gözükürken öte taraftan da insanı kendine bağlı ve hatta bağımlı kılarak insanın hürriyetini kısıtlayıp, yeteneklerini geliştirmeye engel olarak kabiliyetlerini köreltmekte, dumura uğratmaktadır.

Bu durumda kontrol edilemeyen, sınırları belirlenemeyen, kendini vaz geçilemez kılan; insanların iradelerini, yeteneklerini ve bilişsel yapılarını zaafa uğratan özellikleri ile teknoloji çok sağlam bir irade, duygu, entelektüel açıdan eğitilmiş insanın kontrollü kullanmak şartı ile istifade edeceği bir durum sergilemektedir.

Öte yandan teknoloji icat ettiği cihazları ile yeni bir hayat tarzını ortaya koyarken bir taraftan zorunlu, diğer taraftan serbest kültür değişimleri ile insanları köklerinden koparmakta, asırlara varan kelime, kavram (mefhum) vecize ve atasözlerini ya unutturmakta veya kullanım açısından geçersiz kılmaktadır. Mesela, kara saban, düğen, tırmık, gaz lambası, hokka, divit, kamış kalem, is mürekkebi, cam mühre, ocak gibi kelimelerin kullanıldığı atasözlerimiz nerede ise tarihe karışarak kültürümüz yok olmakla karşı karşıya kalmış durumdadır.

Kelime dağarcığımızda da aynı değişiklikler söz konusu olmaktadır. Şöyle ki: teknoloji kendi kelimelerini beraberinde getirmekte ve mecburen onları kullanmak zorunda kalmaktayız. Onun kelimelerini kullanırken kültür intikalini de doğru yapamadığımız için kendimize ait kelime hazinemiz zayıflamakta ve tarihten getirdiğimiz sosyal hafızamızı geleceğe taşıyamamakta ve köksüz bir duruma düşmekteyiz. Mesela; “**konu** komşu, ev **bark**, ele **güne** ayıp olmasın” kavramlarındaki koyu yazılmış kelimelerin anlamlarını bilmek bugün herhangi bir insan için ne kadar mümkün?

Maksadımız teknoloji ve kültür veya teknoloji ve şahsiyetle ilgili analizler yapmak değildir. Amacımız teknolojinin psikolojik açıdan zihni (bilişsel) ve sosyolojik açıdan kültürel bakımdan etkisini ve psiko-pedagojik açıdan neler yapmamızı ve nasıl istifade etmemizi anlamaya katkı sağlayarak sanal çevreyi ve sanal çevrenin arkadaşlık ilişkilerinin etkisini mümkün olduğunca iyi anlamaya/anlatmaya yardımcı olmaktır.

Sanal çevre ve sanal arkadaş çevresi etki bakımından birbirlerinin tesirlerini artırmakta, tabii ortamlardaki gibi grup oluşturmakta, grup içinde aidiyet ve grup içi rolleri yerine getirmek söz konusu olmakta, aksine davrananların cezalandırılmaları mümkün olmakta ve hatta sanal

âlemdeki kavga gerçek ortama taşınabilmekte ve hatta yaralamalı, öldürmeli sonuçlar gerçekleşmektedir.

Sanal çevrenin kullandığı araç ve gereçler eylemsel bağımlılığa sebep olmaktadır. Eylemsel bağımlılığın en riskli yönlerinden biri çok kolay ulaşılması ile birlikte kimyasal bağımlılıkla karşılaştırılamayacak kadar ucuz olmasıdır.

Eğitim açısından arkadaşın önemi tartışılırken mutlaka vurgulanması gereken konu herhangi çocuğun olumsuz anlamda gerek tabii ve gerekse sanal arkadaş gruplarının etkisinde kalmasının neden ve niçinleri üzerinde durulması hususudur. Zira aile ve aile içi münasebetler olması gerektiği gibi olsa çocuk arkadaş seçiminde dikkatli ve başarılı olacağı gibi arkadaş ve akran grubundan yanlış bir yönlendirme veya baskısına da hayır diyebilecektir. Diğer bir ifade ile arkadaş veya akranın çocuk üzerindeki etkilerin, ergenlik evresinin özellikleri gereği genç bir gruba ait olmak ve grup içinde varlık gösterisinde elbette bulunmak isteyebilir ve de isteyecektir. Ancak bu duygu ve düşüncelerin ölçülü olmasında veya olumsuzluklarına engel olunmasında ailenin yönetsel, eğitimsel yapısı ile aile iç iletişim fevkalade önemlidir denilebilir. Bununla birlikte irade, duygu ve entelektüel açıdan eğitilmiş olursa durum daha da güvenilir bir zemine oturmuş ve oturtulmuş olacaktır. Ayrıca çocuk, doğmadan önce başlayıp ve doğduktan sonra da devam eden bir şekilde hedef, amaç ve ideal sahibi kılınmaya gayret edilir ve başarılı olunabilirse hem ferdi hem de sosyolojik anlamda büyük bir mesafe daha kat edilmiş olacaktır.

KAYNAKÇA

Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi ve sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Güneş, F. (2000). *Uygulamalı Okuma Yazma Öğretimi*. Ankara: Ocak Yayınları

Heiphetz , L., Spelke, E. S., Harris, P. L. & Banaji, M. R. (2013). The development of reasoning about beliefs: Fact, preference, and ideology. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49(3), 559-565.

Houde, O. et al. (2011). Functional magnetic resonance imaging study of piaget's conservation-of-number task in preschool and school-age children: A neo-piagetian approach. *Journal of Experimental Child Psychology*.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2008). *Eğitimciler için eğitim rehberi ruh sağlığı modülleri*. Ankara: Sağlık Eğitimi Genel Müdürlüğü.

ŞİDDETLİ İLETİŞİM: AİLE İÇİ İLETİŞİM ve ŞİDDET

Uzm. Dr. Muhammed TAYYİB KADAK

İletişim insanın kendisini başkalarına anlatabilmesi ve başkalarını anlayabilmesi diye tanımlanabilir. İletişim insanın kendi duygu, düşünceleri, bilgi ve becerilerini başkalarıyla paylaşabilmesini sağlayan bir yoldur. İletişimde rol alan süreçler incelendiğinde 5 ögenin temel olduğu ileri sürülmüştür: iletişimin kaynağı, iletişimin mesajı, iletişimin yöntemi veya aracı, iletişimin alıcısı ve iletene dönük mesaj.

Ailede iletişim

Evlilik akdiyle birleşen erkek ve kadın farklı çevre ve kişilik özelliklerine sahiptir. Mevcut kişiliközellikleri evlilik süreci her iki tarafın iletişim vasatında önemli yer işgal eder. Yeni bir durum, ortam içinde ortak ve yepyeni yaşama alanı ailenin ihtiyaçları kadar beklentileri için bir imkan veya imkansızlıklara yol açabilir. Sağlıklı iletişimin sağlanması evlilik sürecinde hem erkek-kadın hem çocuk hem de ailenin diğer unsurlarının mutluluğunun teminatıdır. Aile üyelerini bir arada tutma, çatışmaların en aza inmesi, uyum ve uzlaşının sağlanması, sorunların fark edilip uygun şekillerde çözülmesi iletişim içinde gerçekleşebilecektir. Birbirini sabırla dinlemeyi bilen, birbirini kırmadan, suçlamadan uygarca tartışmayı başarabilen eşler, aynı başarıyı çocuklarıyla iletişim kurma konusunda da gösterebileceklerdir.

Sağlıklı iletişim tarafların birbirini anlaması ve buna uygun karşılıklı saygı düzleminde davranması ile sağlanabilir. Bu ise empati/hemhal değildir. Diğer bir deyişle, empati, karşısındakinin duygu, düşünce ve davranışlarını onun gibi hissetme ve kendi anlayış, tutum ve davranışlarını buna göre tanzim etmektir. Eğer kişiler yeteri kadar hemhal olamazlarsa en azından bir yanlış anlama, ya da uzun vadede çatışma hatta şiddete kadar varabilir.

Ailede iletişimin niteliğinde çeşitli etkenler rol oynamaktadır. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

- Aile üyelerinin kişilik özellikleri
- Aile üyelerinin eğitim düzeyi
- Ailedeki üye sayısı (ailenin büyüklüğü)
- Ailenin yaşadığı çevre
- Aile içindeki güç ve otorite yapısı

Ülkemizde genel olarak aile modeli çekirdek ailenin geleneksel aile sistemi içine yerleşmiş bir biçimdedir bu yüzden eşitlikçi iletişimden ziyade diğer iletişim şekilleri daha yaygındır. Aile

iletişim biçimleri bireylerin yetiştikleri ve kazandıkları sosyal, kültürel ve ekonomik statü ve rollerine göre farklılıklar göstermektedir. Geleneksel Türk ailesinde iletişim genellikle yukarıdan aşağıya doğru, ebeveynlerden çocuklara doğru bir yön izler.

Anne ile çocuklar arasındaki iletişim, baba ile çocuklar arasındaki iletişime oranla daha kolaydır. Bu durum çoğu zaman anneyi, baba ile çocuklar arasında bir köprü olmaya zorlar. Ebeveynlerden gelen mesajlar daha çok buyruk ve uyarı niteliği taşıırken, çocuklardan gelen mesajlar dilek ve istekler şeklindedir. Aileyi oluşturan üyelerin iletişim sırasında birbirlerine hitap şekilleri, kullandıkları sözcükler, yüz ifadeleri, ses tonları vb. ailedeki iletişimin niteliğini ortaya koyan işaretlerdir.

Şiddet nedir?

“Şiddet” sertlik, sert, katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde karşıt tutumda, görüşte olanlara kaba kuvvet uygulama, sert davranma, sertlik, bir hareketin, bir gücün derecesi, yeğlilik, duygu veya davranışta aşırılık şeklinde açıklanmıştır. Şiddete sıklıkla öfke ve saldırganlık eşlik eder. Öfke duygusu ortaya çıktığı anda, bazı bireyler tepkilerini fiziksel veya sözlü saldırıda bulunarak ya da edilgen ve dolaylı saldırganlık veya geri çekilme davranışı şeklinde gösterir. Öfke sonrasındaki hareket davranışları o anda içinde bulunduğu konumu, kültürel normlar, öfkenin şiddeti, benzer durumlarla ilgili daha önce geçirilen yaşantılar, öfke öncesi bireyin içinde bulunduğu durum gibi pek çok etmene bağlı olarak farklılık gösterir. Şiddet, temelde fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik şiddet şeklinde sınıflandırılmaktadır.

Ailede şiddet görünümü

Aile içi şiddet, aile fertlerinden birisinin bir diğer aile ferdinin doğuştan varolan maddi ve manevi değerlerine karşı kabul edilmeyen ve istenmeyen müdahalesidir. Aile içi şiddet çeşitli kültür, sınıf, eğitim, gelir düzeyi, etnik köken ve yaş sınırlarının ötesinde, tüm ülkelerde saptanan bir olgudur. Eş şiddeti, yakın eş ilişkisindeki bireylerden birinin diğerine zarar vermesi durumu olarak tanımlanmaktadır. Eş şiddetinin en önemli özelliklerinden biri kuşaktan kuşağa geçmesidir. Yalnızca şiddet gören kişi değil, tanık olan kişilerin psikolojik durumları, özellikle çocukların psikososyal gelişimi etkilenmektedir. Çocukken şiddete maruz kalma ve tanık olma, psikiyatrik ve fiziksel morbidite nedenidir. Çocuklar aile üyelerinden ve onların birbirlerine ilişkilerinden belli davranış kalıplarını öğrenirler. Olay şiddet kurbanı ile

uygulayıcısı arasında olmaktan çıkar. Böylece şiddet örüntüsü kalıtsal bir hastalık gibi nesilden nesile aktarılır. Bu durum olayın boyutlarının ne kadar geniş olduğunu göstermektedir.

Aile içi şiddet pek çok durumda şiddete maruz kalma riskinin fazla olduğu toplumlarda sosyal açıdan normal kabul edilmektedir. Güvenlik, utanma, korku ve farkındalık eksikliği gibi nedenlerden dolayı aile içi şiddet çoğunlukla bildirilmemektedir. Bu yüzden ülkemizde güvenilir ve kesin bilgilere ulaşılamamaktadır. Ülkemizde aile içi şiddet, failerin çoğunlukla eş veya birlikte yaşanan kişi ve/veya diğer aile üyelerinden biridir. Genellikle, ev içinde ve kimsenin görmediği, göremediği veya görmek istemediği yerlerde meydana gelmektedir.

Aile içi şiddette, yoksulluk ve erkeğin alkol tüketmesi, ekonomik zorluklar, kıskanma ve fiziksel cinsel istismar şeklinde ihlallerin bulunduğu çatışmalı ilişkiler, şiddet ya da istismar içeren bir ortamda yetiştirme ve genetik özellikler risk faktörleridir.

Şiddetin nedenleri

Saldırganlığın nedenlerini açıklayan birçok görüş bulunmaktadır. Saldırganlık insanın biyolojik doğasında var olduğu düşünülmektedir. Sosyal öğrenme kuramcılarına göre ise saldırganlık davranışları toplumsal öğrenmenin sonucunda ortaya çıkar. İnsan davranışlarına hem genler hem de çevresel etkenler yön verir. Şiddet, kökleri çok daha geniş bir tabana yayılan, sosyal, ekonomik, örgütsel, sosyolojik, psikolojik ve kültürel etmenleri de içeren yapısal ve toplumsal bir sorundur. Şiddet psikobiyolojik faktörler ile dış çevre arasındaki etkileşimin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Yapılmış niteliksel çalışmalara göre ağır yoksulluk ve evlilikte yaşanan sorunlar şiddet ile ilişkilidir. Kadınların kendi ifadelerine göre eş şiddetinin nedenleri, erken yaşta akraba evlilikleri, görücü usulü evlilikler, kısa flört dönemi, evdeki baskıdan kaçmak için yapılan yanlış evlilikler, evliliğin erken döneminde zorunlu ayrılıklar ve eşin erkeğin ailesi ile kalması olarak sayılmıştır.

Aile yapısını bozan sosyal ve ekonomik faktörler, şiddetin ortaya çıkmasına zemin hazırlamakla beraber, etkilenen ailelerdeki çocukların saldırgan davranışlarında da artışa neden olmaktadır. Genç yaşta olmak, erkek baskın aile yapısı, zayıf aile fonksiyonu, şiddete karşı duyarsız toplum ve geleneksel cinsiyet rolleri eş şiddetini etkileyen faktörlerdir. Geliri düşük olan kadınlar, yüksek olanlara göre, eğitim düzeyi düşük olan kadınlar yüksek olanlara göre, statüsü eşinden çok düşük olan kadınlar, çok düşük olmayanlara göre eş şiddeti açısından daha çok risk taşımaktadırlar. Hamileliğin eş şiddeti için bir risk faktörü olduğunu

belirten çalışmalarda eşe ek yükler getirmesi sebebiyle şiddetin bu evrede başladığı ya da yoğunlaştığı söylenmektedir.

Şiddeti devam ettiren faktörler çocukların fiziksel şiddete maruziyeti, şiddeti teşvik ettiren sosyal ve kültürel etkenler, sosyoekonomik şartlardaki olumsuzluklar, ebeveyn çocuk ilişkisinde çocuğun değersizleştirilmesi, alkol madde kullanımı ve ticareti, yeterli düzeyde ya da ulaşılabilir sosyal destek ve hizmetlerin eksikliği, sosyal geri çekilme, istenmeyen gebelik, ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal ilişkinin zayıflığı, işsizlik, eşler arasındaki sorunlar, yeterli aile desteğinin olmaması, eşlerde psikiyatrik rahatsızlıklar, çocuk yetiştirme becerilerinde yetersizlik, yasadışı olaylara katılım, katı düşünme, empati azlığı, gerçekçi olmayan beklentilerin varlığı, genç yaş, özürsüzlük, yetişkin aile üyeleri tarafından problemler olarak algılanan kişilik özellikleridir.

Aile içi şiddetin etkisi

Aile içi şiddet, kadın ve çocukları fiziksel ve ruhsal açıdan olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden toplumun her kesimi hem de geleceği bir bütün olarak toplum etkilenmektedir. Ruh sağlığı ve çocuk gelişimi açısından çocukta psikopatolojiye yatkınlık ve intihar girişim riski artmaktadır. Şiddet içeren davranışların şiddetin daha fazla görüldüğü evlerde yaşayan kızlarda üç ve erkeklerde ise iki kat arttığı bildirilmiştir. Çocuk istismarı ve toplumda şiddete maruz kalma ile davranış problemleri, depresyon ve düşük özgüven arasında ilişkilidir. Bilişsel açıdan şiddetin etkileri, dikkat problemleri, öğrenme zorlukları ve okul performansının azalmasıdır. Aile içi şiddetin davranışsal sonuçları fiziksel saldırının olduğu kötü akrana ilişkileri ve şiddet içeren antisosyal davranışlardır.

Şiddete karşı önlemler

Aile içi şiddeti önleme üç aşamada incelenebilir: Birincil önlemler, problem ortaya çıkmadan önce müdahale etmeyi, ikincil önlemler, problemin varlığına ilişkin ilk işaretler belirdiğinde sorunun ortaya çıkma sıklığını azaltmaya yönelik girişimleri, üçüncül önlemler ise sorunun artık oldukça yaygın olduğu ve zarar verme boyutuna ulaştığı durumlarda harekete geçmeyi içermektedir.

Aile içi şiddet ile nasıl başa çıkıldığına bakıldığında yaş, başa çıkma yöntemleri, duygusal destek kaynakları ve farklı şekillerdeki mağduriyetin başa çıkma yanıtlarını etkilemektedir. Aile içi şiddete hem maruz kalma hem de tanık olma ile daha ciddi ruhsal sorunlar yaşama

sorunları kısır döngüden çıkaramamaktadır. Bu yüzden şiddete maruz kalan çocuk ve kadınlara sorunlarla mücadele edebilmesi için sosyal, duygusal ve eğitim desteği verilmesi gerekmektedir.

Ailede sevgi ortamının yüksek olması ailede iletişimin artmasını ve aile içinde şiddet kısır döngüsünü kırabilir. Çocukların her yönden sağlıklı gelişimi, anne ve baba yoksunluğundan uzak, sevgi ve saygının dengeli ve tutarlı yaşandığı bir ortamı gerektirir.

İletişimde diğer bir önemli konu da aile içi disiplindir. Ailede disiplin, sadece çocuklara uygulanması gereken bir yaptırım değil ailedeki herkesin bu kurallara uygun davranmasıdır. Disiplin de en etkili yöntem örnek olma yoluyla öğretmektir. Bu da sosyal öğrenme kuramının önemini vurgulamaktadır. Kurallar çocuğa anlayabileceği biçimde, nedenleri ve sonuçlarıyla açıklanmalı, olumlu davranışlar takdir edilmeli ve desteklenmelidir. Evde disiplin konusunda ortaya çıkan sorunların en önemli nedeni uygulamadaki tutarsızlık ve devamsızlıktır. Ayrıca anne ve babanın, kurallar ve uygulama yöntemi konusundaki fikir birliği içinde olmalarıdır.

Çocukların bir zamanlar uğradıkları şiddetin etkisinden kurtulmalarında, daha güvenli ve dengeli bir ortamda bulunmalarının, iyileştirici bir etkisi olabilir. Kendilerine daha güvenilir alanlar bulan, destekleyici akraba ve öğretmenlere sahip, şiddet içeren evlerde daha az zaman geçiren ve başka aileler ile bağı olan çocuklar, şiddetin olumsuz sonuçlarından korunabilmektedir.

Kaynakça

1. Salaçin S, Toprak Ergöner A, Demiroğlu Uyaniker Z. Kadına Yönelik Şiddet. Klinik Gelişim Dergisi. 2009.3: 95-10
2. Vahip I, Doğanavşargil Ö. Aile İçi Fiziksel Şiddet ve Kadın Hastalarımız. Türk Psikiyatri Dergisi 2006; 17(2):107-114
3. Page AZ, İnce M. Aile İçi Şiddet Konusunda Bir Derleme. Türk Psikoloji Yazıları, Aralık 2008, 11 (22), 81-94.
4. Okan İbiloğlu A. Aile İçi Şiddet. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2012; 4(2):204-222
5. Güleç H, Topaloğlu M, Ünsal M, Altıntaş M. Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar-Current Approaches in Psychiatry 2012; 4(1):112-137

BAŞARI YOLUNDA ETKİLİ FAKTÖRLER/ÖZET

Yrd. Doç. Dr. Hakan ERTUFAN

Sözümüzle halimizin bir tutmaması temel başarısızlık sebeplerinden bir tanesidir. Bir başka başarısızlık sebebi yankı varisi ihtiyaç. Yani biz kendi sesimize benzer sesleri alkışlamaya ve kendi sesimizin aksini bayılan bir toplumuz. Eğer bir milim ilerlemek istiyorsak alternatif ve kendimize bir de şey tarafından farklı tarafından bakan konuşmalara da ihtiyacımız var. Hemhalden bahsedip hemhal olmamak. Sözle eylemin birbirini tutmaması, kelimelerle hal ile lisanın aynı olmaması yine başarısızlığın sebeplerindedir. Başarı için başka bir sebep bilim insanlarının aynı ebeveynler gibi hitap ettikleri kitlelere rol model olması sorumluluğudur. Ben söyleyeceğimi önce rol model olarak yapmalıyım ki insanlar da beni bilim insanı olarak dikkate, sonra da beyinlerine bilgi olarak aktardıkları cümleleri, daha otomatik davranışlara çevirsinler. Orijinal , münevver insanlardan bahsettik. Gerçek bilim insanlarına ihtiyacımız var. Dediğim gibi orijinal insanlar istiyorsak ara sıra farklı sesleri duyacağız yoksa “copy paste” gibi, fotokopi gibi birbirimizin cümlelerini aynen söylersek çok da orijinal olmayız. Biraz orijinal olmalı. Cici çocuk sendromu da bir başka başarıya gitme engelidir. Sen görkem ben görkem oyununa da bayılırız. Aman efendim ne güzel buyurdunuz, biz de zaten öyle düşünmüştük. Siz çok isabet buyurdunuz diye. Yine başarıya giden yolda çok önemli bir kavram daha vardır: hazzı erteleme prensibi. Her şeyi hemen isteyen ve istekleri hemen olan çocuklar. Bakın bu çocuğun sadece iş hayatındaki iş başarısızlığı değil aynı zamanda uhrevi hayatındaki başarısızlığı etkiler. Araştırmalar gösteriyor ki duygusal zeka kavramı içerisinde hedeflerinden dolayı duygularını kontrol etme becerisi önemli. Duygusal zekanın bir farklı unsuru da hazzı erteleyebilmek. Bununla ilgili araştırmalar var. Mesela bazı konuları tartışmaya açabiliriz. Mesela çocuklar iyi doğarlar, iyiliğin içinde yalan söylemek var mı? Yalan söyleyen iyi midir? Değildir. Peki araştırmaya göre bir gözümüzü kapamamak lazım yeni bir araştırma seyrettim televizyonda okumadım; 2 yaşından küçük çocukları odada bırakıyorlar. Arkalarında bir sürü oyuncak. Hadi ben çıkıyorum şimdi dönünceye kadar sen oyuncaklara bakmayacaksın diyorlar. Bir gizli kamera var araştırmada. 10 çocuktan 2 si yalan söylüyor. Baktığı halde bakmadım diyor. 4 yaşına gelmiş grupta ise aynı gruplamada 10 çocuğun 9'u yalan söylüyor. Mesela enteresan bilgi bu günkü konulara başka bir bakış açısı verecek. Araştırmak lazım belki onların yaptığı araştırmada denek sayısı azdır, belki manipüle ediyorlardır sonuçları. Yani sadece verilere, veren ele de bak demişti çok sevdiğim rahmetli

bir tanıdığım. Özel bir adamdı. Onun için veren ele baktığımızda gelen kaynak çok güvenilir gelmeyebilir. Dolayısıyla gerçek olmayabilir. Hazzı erteleyebilen çocukların iş hayatında daha başarılı olduğunu görüyoruz. Aynı şey işte şimdi işte üniversite sınavına girerken bahar gelmiş, çocuğu arkadaşları halı sahaya çağırıyor ya da hadi gel çay içelim diyor. Hemen haz var orada ama geometri çalışıp işte üniversite sınavında istediği sonucu aldıktan sonra o halı saha maçına gitmek hazzı ertelemeyi gerektiriyor. Hangisini yaparsak başarılı oluruz? ...Haz ertelenmişliği bizi başarıya götürür. Aynı şey bugünün dünyasında Allah'ın kurduğu bu sistemde var. Allah da bize diyor ki sen burada bazı hazları ertele ben sana daha büyüklerini vereceğim, cennetimi vereceğim. Ondan da büyüğünü vereceğim, cemalimi vereceğim. O hazzı ertelemeyi başarabilirsek, Allah da bir adım gelene ben koşarak giderim diyor. Bize misliyle lütufta bulunuyor. Bir başka başarıya giden yol başımıza gelenlerden örnek alabilme becerisidir. Yoksa tecrübe eskimek değildir. Dışarıda bir sürü adam var, hepsi tecrübeli. Başına gelenlerden, yaşadıklarından öğrenebilme becerisine deneyim denir. Çocuklarımıza her istediğini hemen aldirmamak lazım. Benim oğlan cep telefonu istiyor. Akılsızı var onda, akıllı istiyor. Tamam dedim telefon kaç para 800 lira, tamam dedim senin eski telefonu 300'e alayım , harçlıklarından arttır, 500 lirayı da denkleştir al, 5-6 hafta biriktirerek almak zorunda kalacak istiyorsa eğer. Ona hazzı ertelemeyi hemen doymamayı öğretecek. Tavsiye ederim işe yarıyor. Kendi hazzımızı ertelemeyi öğrenmeliyiz, ego hazzımızı. Zaman yönetimi ve disiplin başarıya giden toplumlarda önemli alışkanlıklar, biz de edinmeliyiz. Çocuğumuza da öğretmeliyiz. Hazırlık ve prova çok önemli. Bizim genelde kültürümüzü analiz ettiğimizde “kervan yolda düzülür” ya da “yumurta kapiya dayanınca” mantığı geçerlidir. Bir de ben oldum kavramı çok büyük bir kişisel gelişime büyük bir başarı engeldir.

İş hayatında diplomalar değil insanlar iş yapar. İşe ilk alırken ya da görüşmeye çağırırken tabi ki o diploma işleri de önemli. Ama işe girdikten sonra performans yetkinlikleri ve hedeflerini gerçekleştiriyor olması önemli, hayata koyduğu duruş önemli. Hatta karakteri de. Başarıyı da sadece iş başarısı olarak almamak lazım. Kendi oğlum ilkokula başlarken ona şunu söyledim. Oğlum dedim okula başlıyorsun bugün. Okula başlıyorsun hayatında yeni bir dönem açılıyor. Bir şey bilmeni istiyorum okulda başarının ne olduğu kaç puan not aldığım hiç umurumda değil. Benim senden bir tek talebim var: Derslerinin iyi olmasını istemiyorum, elinden geleni yaptığını bilmek istiyorum. Çünkü ben senden olmadığın biri olmanı bekleyemem. Senden bekleyebileceğim tek şey olabileceğinin en iyisi olmak. Bunun da benim için en önemli göstergesi günde en azında iki saat çalışmaktır. Ama hakkını yerine getirerek, çalışıyor

gözükerek değil. Pek çok insanımızın yaptığı gibi miş gibi yaparak değil. Gerçekten bunu yap sonra okulun en kötü notlu öğrencisi ol, öğretmenler okulun en kötü öğrencisi deseler bile, o elinden geleni yapıyor dediler mi, ben çok gurur duyuyorum oğlumla ve onu çok seviyorum diyeceğim. Çünkü ben seni seviyorum notlarını sevmiyorum. O zaman çocuğun üzerindeki performans baskısı azalıyor. Tabi bir şey söyleyeyim bir araştırma paylaşacaktım özeti şu: akademik hayatta başarının çok zeki öğrenci için stres ya da motivasyonun yüksek ya da az olması sonucu değiştirmiyor, çocuk başarılı. Az zeki öğrenciyi de sen istediğin kadar motive et sonuç yine değişmiyor. Ama ortalama öğrenci üzerinde yapılan araştırma şunu sonucu verdi. Amerika'daki bir araştırma. Eğer öğrencilerin akademik çalışmayla ilgili stresleri çok yüksek olursa başarıları düşüyor. Onun için kaç yapayım derken göz çıkarıyor olabilir aileler. Bir tane çocuk getirmişlerdi, çocuk sabah 9: 00 akşam 16: 30 kolejde. Servisle eve geliyor, 17: 00'da evde. Anne kapıdan sandviç veriyor. 17: 15'te başka bir servis geliyor. Servis dershaneye götürüyor. Akşam 20:3 0'a kadar dershanede. Eve geliyor 20: 50'den 21:30'a kadar yemek, 21: 30'dan 23: 00'a kadar odasında ders çalışmak zorunda. 11: 00'den 11: 30'a kadar kitap okuması gerekiyor. 23: 30'da yatacak. Çocuğa bunu yaptırıyorlar 9 tane zayıfı var. Onun için kaç yapayım derken göz çıkarıyor olabiliriz bazen.

Başarının kriterlerinden biri de hayırlı evlat bırakmak. Bizim için de başarı hani doktor , mühendis yetiştirmek yerine hayırlı evlat olsun, üstüne de doktor, mühendis olursa ne ala. Ama sıraları şaşıyoruz bazen.

Sporun faydaları ve sporun faydalarından bir tanesi de ders başarısını arttırması, dikkat dağınıklığını düzeltmesi ve özgüveni arttırması ve tabi öfke kontrolünü sağlamasıdır. Bir şekilde çocuk da enerjiyi atacak, nasıl atacağı önemli. Çocuklar apartmanda tıkanı. Spor play stationla yapıyorlar. Çıkıp sokakta maç yapacağına evde play station parmak maçı yapıyorlar.

Maddi kaygılardan çalışmak zorunda olmak, kente dönüş, teknolojinin yükselmesi, annelerin eğitiminin artması, savaşların kadını çalışmak zorunda bırakması gibi faktörlerden bahsettiği gibi aynı zamanda nefsin doyumsuzluğunu da buna eklemek istiyorum. Geçen sene de konuşmuştuk aynı şeyi eskiden hanımlar bir kanepede, bir sandalye, bir masayla evleniyorken şimdi kurutma makinası olmazsa ya da televizyon led tv olmazsa evlilikler gerçekleşmiyor. Dolayısıyla konunun sadece savaşlardan sonrası ile değil bu hazzı ertelemek prensiplerini bir köşeye koyamamız, hemen istememiz, hepsini istememiz, çabuk doyurulmamız. Anne sevgisinin bir vitamin, protein kadar önemli olduğu açıktır. Anne baba evde değilken çocuğun

nasil bakıldığı kaygısı, yorgun gelindiğinden çocukla ilgilenememesi, annenin çalıştığından ötürü suçluluk psikolojisi çalışanların çocuğunun sorunlu olacağı sonucunu üretmez, anne babanın eğitim kalitesi, çocuğa aynı kişinin bakması, çocukla kurulan ilişkinin niteliği daha önemlidir. Ama hafta sonu ve akşam çalışmanın etkisinin kaygıyı arttırdığını çocuklarda davranış bozukluğu gösterdiğini bazı çalışmalar göstermektedir. Çünkü gece tehlikelidir. İlkel beynimize baktığımız zaman doğada yaşarken şunu öğrendik: gece risktir, baba güvendir, gece baba evde değil, çalışıyorsa ev yeterince güvenli bir yer değildir. Özellikle on yaş civarı çocuklarda bir hırsız korkusu başlıyor. Hırsız korkusu başlayınca baba gece çalışmıyorsa evdeyse çocuk kendini daha güvende hissediyor. Çalışan anne babanın yükü artıyor, suçluluk duyuyor, aşırı sorumluluk yükleniyor isteyken evde akli oluyor, bakıcı arayışı oluyor. Çalışan anne babanın yıpranmasını arttırıyor. O yıpranınca çocuğa davranışı negatif, depresif olabiliyor.

Anne babasız bile gayet sağlıklı büyüyen çocukların olabilir. Yani doğamızda iyiliğe gidiş var. Benim hayatımdaki en yakın arkadaşımın babası annesi ile ayrılıyorlar 2 yaşındayken. Anne ban uğraşamam diyor, çocuğu bırakıyor Almanya'ya gidiyor. Baba tekrar evleniyor, iki çocuk daha oluyor ve sanki bu üvey evlatmış gibi onu ayrı görüyor. Anneannesi yok, ölmüş. Babaanne tek başına, dede ölmüş. Babaanne tek başına alıyor, Küçükçekmece'de bir gecekondu babaanneyle yalnız büyüyen bir çocuk. Hayatımda gördüğüm en iyi insanlardan biridir. Yani on insandan biridir desem abartmam. Yani başka biri olsa çok farklı yerlere gelebilecek ortamlarda bulunduğu halde Küçükçekmece'de bilardo salonlarında falan. Müzisyendir, şuanda bir Anadolu lisesinde öğretmendi, çok iyi bir ailesi var, iki çocuğu var, kimseye de kıst dediğini duymadım. Son derece sağlıklı, çok da iyi bir arkadaşır. Bu da fitratın önemini gösteriyor. Aynı şartlarda bir başkası belki ayrı sosyal kişilik geliştirip bir sürü suça karışabilecekken, çok iyi biri çıkabiliyor. İyi çocuklar da yetişebiliyor. Boşanmalarda sıkıntı ailenin tipinden çok, ailenin içindeki yaşanan dinamitlerden kaynaklanıyor. Hiç unutmuyorum, 12-13 sene önce, 9 yaşında bir kız çocuğu ilkokulda anne getirdi, annesi mütevazı bir hanımefendi. Kocası 7 aylık hamileyken bırakıp gidiyor. Evi sadece 3-5 otobüs durağı uzakta. Bir daha hiç aramıyor adam. Yani ne doğumda arıyor ne çocuğunu soruyor. 9 yaşına gelmiş kız sadece bir kere babasının sesini duymuş telefonda o da, hiç görmemiş. Telefon çalıyor, kız açıyor, duyduğu babasıyla ilgili tek kayıt şu: çabuk anneni ver! Kızın babasıyla ilgili tek kaydı bu. Ve buna rağmen hikaye anlatma dediğimiz testlerde anlattığı hikayeler şöyle: Gelecek baba kuş, annenin ve kızının kapısını çalacak, çok pişmanım diye özür

dileyecek, anne onu affedecek, uzak bir kente gidecekler kimsenin onları tanımadığı ve orda hep mutlu yaşayacak üçü. 9 yaş, yedi aylık anne karnındayken terkedilmiş , babasını hiç görmemiş, baba ile ilgili tek kaydı çabuk anneni ver olan bir kız çocuğunun bile babasına kavuşma ve annesiyle tekrar birlikte olma hayali canlıydı. Çok çarpıcı bir örnekti bu da. Boşanmalarda bir başka sorun benim yüzümden oldu suçluluk ve sorumluluk hissi. Hakikaten çocukların bir sihirli güç dediğimiz algısı var. Ben yaptım zannediyorlar bazıları. Ben yemeğimi yemedim, annem kızdı o yüzden gitti. İşte annem bana uyu diyordu ben uyumuyordum onun için öldü falan gibi. Çocukların sesi çıkmıyor ama kendilerini çok yalnız hissediyor olabilirler, çocuklara iyi bakmak lazım ve bir uzmanla çalışmakta fayda var. Karı koca olarak ayrılıyorz ama, anne baba olarak hep yanında olacağız, ikimiz de seni seviyoruz vurgusu çok önemli. Bu tür çocuklarda hırçınlık, öfke, kırgınlık, şaşkınlık, korku ve kaygı fazla yaşanabiliyor. Özellikle kavgalı ayrılmak ve sonrasında negatif ifadelerde annenin babayı , babanın anneyi çocuğun kendindeyken kötülüyor olması çok yıkıcı bir etki yapıyor çocukta. Bir başka bakış açısıyla iki insan birbiriyle beraber olmak istemiyorken sırf çocuklar yüzünden birbiriyle olması bir bağlılık mıdır, esaret midir olaya böyle de bakmak lazım.

Ölüme karşı en temel ilke savunmamız inkar. Kaybettiğimiz şeyi tekrar bulma ihtimalimiz var, ama ölen dönmez. O yüzden kaybetmedik, öldü, tekrar gelmeyecek, tekrar bulma şansımız yok..Beş yaşında çocuk annem nerede?, cennete gitti. Şimdi çocuk somut işlem düzeyinde onun için cennete gitti eşittir Avusturalya'ya gitti gibi bir şey. Bu sefer çocuk terk edilmiş gibi hissediyor. Annem beni bırakıp niye gitti ki diyor. Gelsin o zaman diyor, atlasın uçağa, otobüse gelsin. Çünkü onun dünyasında somut işlem düzeyi bu. Cennet nasıl bir yer. Çok güzel bir yer. Orada ne isterse yiyor, ne isterse yapıyor. Anneye bak ne isterse yiyebilmek için istediğini yapmak için çocuğunu bıraktı gitti. Ben değersiz, sevilmeyen, istenmeyen bir çocuğum. Anne istediği gibi yiyip içmek için bırakıp gitmiş gibi oluyor. Yani soyut kavramları anlamıyorlar. Soyut kavramları somutlaştırarak anlatmak lazım. Ölüm haberini çocuktan saklamak ya da manipüle etmek, uyudu demeyin sonra uyku bozukluklarını tetikliyor. Uyursam ben de uyanamayabilirim. Okul çağında geri dönüşümsüzü anlar, ergenlikte tam oturur. Çocukların duygularını dışa ifade edip atması çok önemli. Çocukları lütfen bastırmayın. Liseden sıra arkadaşım şehit oldu. Helikopter pilotuydu 33 yaşındaydı. Özel seçilmiş Türk pilotlarını eğitmek için eğitim alan dört pilotumuzdan biriydi. Son deneme uçuşunda, artık ertesi gün eğitim vermeye başlayacak, 2002 yılındaydı, Sapanca Gölü'ne çakıldı, vefat etti. Onun cenazesine gittiğimizde dokuz yaşındaki oğluna Albay şöyle diyor; sen şehit oğlusun,

ağlamayacaksınız! Bir de o askeri tören var ya, orada müdahale edemedim askeri bir ortam. Çocuğun babası ölmüş, bugün ağlamayacak, ne zaman ağlayacak. Fenerbahçe-Galatasaray yenildi diye mi ağlayacak? Ne demek sen şehit çocuğusun ağlamayacaksınız! Karısını bastırıyorlar, çocuğu bastırıyorlar. O bugün ağlayacak. Bugün ağlamazsa ondan sonra biz çözmeye çalışıyoruz tamamlanmamış yası. Akşam eve gittiğimizde çocuğu hüngür hüngür ağlatıp boşalttık. Yani bunu yapmayın birbirinize. Birlikte ağlayın. Aileler birbirine miş gibi yapıyor. Oyun oynuyoruz, büyükler de oyun oynuyor Yas ve hastalık psikolojisinde de aynı şeyi yapıyoruz. Tiyatro oynuyoruz. Yakınımız kanser oluyor bir sene saklıyoruz kendisinden teşhisi. Herkes evde tiyatro oynuyor. O bilmiyormuş gibi yapıyor, anlamamış gibi yapıyor. Biz söylememiş gibi yapıyoruz. Hasta psikolojisi için neyse yasta da aynı şey geçerli. Çocuğu kandırmayın. Sadece siz biliyorsanız siz, bilmiyorsanız bilen biriyle, onun anlayacağı düzlemde yaş döneminde o kavramlardan onunla paylaşmak lazım. İnsan adapte olan bir varlıktır. Onun için dünyanın her yerinde biz hakimiz. En soğuk yerinden en sıcak yerine kadar. Hem psikolojik hem fizyolojik bağışıklık sistemimiz var. Buna da adapte oluyoruz yoksa dünya kaç yüzyıldır doluyor boşalıyor, doluyor boşalıyor. Karacaahmet'e, Silivrikapı'ya insanlar hep oraya sevdiklerini defnetti. Hangimizin evine ölüm uğramadı? Bana ölüm uğramayan bir ev bulun gelin. Hepiniz bugün buradasınız, bir şekilde atlatıyoruz. Adapte oluyoruz. Onun için çocukların da adaptasyonuna müsaade edin. Doğada yaşarken köpeğimiz oluyordu, tavuğumuz oluyordu, civcivimiz oluyordu ölüyorlardı alışıyorlardı. Ölümle yüzleşiyorduk. Şimdi ölümü taşere ettik biz. Nereye taşere ettik ? Doktorlara taşere ettik. Al diyoruz yoğun bakımdan siz uğurlayın diyoruz. Evden dışarda, soğuk makinaların boruları altında göç ediyor insanlar. Ve biz evde onları görmemiş oluyoruz. Ölüm taşere edildi hekimlere ve hemşirelere. Dolayısıyla yüzleşmemiz, ölümü kabullenmemiz zorlaştı. Büyük şehirlerde yaşıyoruz artık, sitelerde yaşıyoruz. Çocuklar ölümle yüzleşmiyorlar. Yeni sitelerin orda pek mezarlıklar yok. Çocuklarımızı seveceğiz, değer vereceğiz ama bu yoğun sevgi zaafa dönüşmeyecek. Emanet olduğunu unutmayaçağız çocukların. Çocuklarımızın üstünde her istediğimiz tasarrufa sahip değiliz. Çocuklarımızı çok sevdiğimizi söylüyoruz. Sonra çocuklarımıza odaklanıp onların yeteneklerini tanımak, onları keşfetmek yerine kendi gerçekleştiremediğimiz hayalleri gerçekleştirmek için onların hayatlarını taşeron hayatı olarak kullanıyoruz. Onlar bireyler, kişilikleri var. Anne babalar kendi hayallerini, çocuklar üzerinde çocuk buna müsaade etse bile dayatıp çocuğu başarısız kılmasınlar. Çünkü Bethoven'ı ressam, Salvador Dali'yi basketbolcu, Hidayet Türkoğlu'nu mimar yapmaya kalksaydık belki de hiçbirini tanımazdık. Onun için

çocuğunuza destek olun, yol gösterin ama onun hayatına ipotek koymayın. Çocuğun haklarından biri bu. Bakmak tabî ki görevimiz. Allah emanet vermiş biz de sahip çıkmaya çalışacağız. Emanet bilincini ve sorumluluk duygusunu korumak, layık olduğu değeri hissetmesini sağlamak önemli.

Allah'ı neden göremiyorum? sorusuna akılla cevap verilmez, bilgiyle cevap verilmez. Çocuğa beni seviyor musun? Diye sorun. Çocuk annesine babasına muhtemelen “evet” diyecek. Sevgiyi gösterebilir misin?, sevgi duygusunu? Ya da bak ah elim acıdı! Açayım, gösterece. Demek ki her görmediğimiz şey gerçek değil diyemeyiz. Bak bunları da görmüyoruz ama hissediyoruz. Allah da öyle, görmüyorsun ama hissedebilirsin içinde, diye somutlaştırarak yani yine çocuk somut işlem düzeyinde olduğu için, yine somut bir örnekle onun eşleştireceği bir şeyle aktarabiliriz.

“Sen şimdi anlamazsın” hakikaten çok kırıyor onları. Değersizlik hissediyor, özgüvenini kaybediyor. Çocuğa bir soru sorduğunda hadi gel öğrenelim deyin bilmiyorum deyip bırakmayın, çünkü bilmiyorum bir çözüm değil. Çocuğa öğrenmeyi de öğretin. Hem sizinle vakit geçirir, gidin işte kitap alın, kitaptan araştırın, ansiklopediye bakın, internete bakın bir şekilde çocuğa neyi nerden nasıl öğrenebileceğini de öğrenme deneyimine çevirin, bilmiyorum demek yerine.

Rabbini anlatmadan günahı anlatmak, amaçla aracı karıştırmak, büyük resmi kaçırıp detayda boğulmak, temel başarısızlık sebeplerindendir. Büyük resmi görmek önemli liderlik açısından. Biz büyük resmi kaçırıp detayda boğulabiliyoruz. Çocuğa günahı neden anlatıyoruz. Hakta fani olmayı öğrensin diye. Allah'ı sevmeden Allah'tan korkmayı öğreterek iç disiplin yapamayız ki. Korku, günah korkusu dışsal bir disiplin. Korku kültürü. Allah'ı sevmeyi öğretirsek çocuk zaten kendi isteyerek yapmayacak. İçsel disiplini öğretmiyoruz. Bir başka başarı faktörü de iç disiplini, dış disiplini öğretmek.

İşimizin vaktimizden çok olmasıyla usul usul olmak arasında bir denge kurmak gerekir.

Çocukların yerine karar vermek de doğru değil. Böyle olunca çocuk ileride karar veremiyor ondan sonra liderlik sıkıntısı yaşıyorlar. Bir tanıdığım vardı, danışanı olarak geliyordu henüz hamile değildi, hamile kalmayı planlıyordu. Çocuklarının Kanada'da hangi üniversiteye gideceğini, hangi mobilyaya sahip olacağını anlatıyordu. Anne babalar çok heyecanlı, çok endişeli. Chipli anne baba tanıyorum. Çocuğuna chip takmış yani telefonuna. Çocuk üniversite talebesi, anne internetten takip ediyor çocuk her dakika nerede diye. Çocuğun özel bir durumu da yok yani uyuşturucu müptelası olur da anne buna reaktif bir uygulama

yapmıştır, böyle bir şey de yok. Aşırı kaygılı, paranoya bir ebeveynlikten bahsettik ya buna bir örnek aslında.

Hatıralar üzerinden de değer yüklersiniz. Ben mesela kendi adıma dedeme teklif edilen rüşveti dedemin kabul etmemesi anısını birkaç defa oğluma anlatıp paranın ana erdem olmadığını öğretmeye çalıştım birkaç hikaye ile.

Dünya edna aşağılık kelimesinden geliyor. Aşağılık bir yer burası yani biz buradan çıkıp ulvileşip layığımızı, eşrefi mahlukat olduğumuzu bulma yolculuğu zaten buraya geliş sebebimiz. O yüzden de dert var, biz bu dertlerle düşüp kalkmaya alışkınız. Kelimenin kökünden ziyade varmak istediğimiz nokta sonuçta burada cennet gibi bir yerde olmadığımız zorluklarla birlikte yaşamamız gerektiği ve burada fiziksel, sosyolojik, dinsel ve manevi gelişim alanlarından nedense son zamanlarda materyalist bakış açısıyla da birlikte hep fiziğe odaklandık. İşte annelere bakıyorum çocuğa zorla yedirmeye çalışıyoruz. Anne ağlıyor iki kaşık yemedi diye. Sonrada çocuğa inadı öğrettiğinin farkında değil. Psikolojisine ne olduğu önemli değil yeter ki iki kaşık yiyip boyu bir santim uzasın. Fiziğe verdiğimiz önemi psikolojiye, sosyal ve manevi gelişime vermiyoruz.

Gece çalışanlarda psikolojik rahatsızlıklar kadar kanser hastalığının da daha fazla olduğuna dair araştırmalar okumuştum. Çünkü melatonin hormonu aynı zamanda vücudun kendini tamir etmesini sağlıyor. Gece uyumayınca problem çıkarıyor. Teknoloji bağımlısı çocuklarda bir an önce bilgisayarın başına dönmek için çocuk hızlı besleniyor. Kuru fasulyesini, pilavını ve cacığını yemiyor.

Çocuklar bilgiyi sevmiyorlar çünkü bilgiyi hazır çok kolayca elde ettiler. İnsan bir şeyi kolayca elde ederse kıymetini bilmiyor. Eskiler hatırlar, bir ayakkabı aldığımızda sarılıp yattığımız günlerle, şimdi çocuk ayakkabı alınca yine mi ayakkabı aldın diye beğenmeme arasındaki fark gibi. E bilgi de şimdi kolayca bulunuyor, biz gidiyorduk kütüphaneye, aç meydan larousseleri bak. Bir şeye emek verince emek kıymetli oluyor. Biz çocuğa hemen elde ettirince hiç birinin kıymeti kalmıyor.

Dünyevi olaylara kahrolacak kadar üzülmeyecek, sarhoş olacak kadar da sevinmeyecek ama aynı zamanda entellektüel olan bir insan tipi yetiştirmek eğitimin temel sürecidir.

Söylemediklerimiz de şiddet olabilir. Yani biz sadece söylediklerimizle değil söylemediklerimizle de duygusal şiddet yaparız. Bir kere bile babam bana sen, seviyorum demedi diyen bir kişi duygusal şiddete maruz kalmış oluyor bu açılıma göre. Şiddetin altındaki faktörler bir sürü ama dört tanesi çok önemli; çocuğa değer vermemek, sosyal destek mekanizmasının azlığı, ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal ilişki ve çocuk yetiştirme becerilerindeki yetersizlik.

SEMPOZYUMDAN BAZI ÖNEMLİ MESAJLAR

Prof. Dr. Ayşe KARAN

1. Spor ders başarısını artırır, dikkat dağınıklığını azaltır, özgüveni artırır. Çocuklar spor yapmaya teşvik edilmelidir.
2. Aile içi sıkıntılar, ailenin boşanmış, kayıp yaşamış olmasından ziyade vb, daha çok aile içindeki dinamiklerden kaynaklanır, burada fitratın da çok büyük önemi vardır.
3. Çocuklar gerektiğinde acılarını yaşamalıdır, eğer yaşamazlar ise ileride çok daha büyük sorunlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır, bastırılmamalıdır, örneğin bir yakınlarının kaybı söz konusu olduğunda doyasıya ağlamalıdır.
4. Çocuklara destek olunmalı, ama onların hayatlarına saygı duyulmalı, ipotek altına alınmamalıdır. Çocukların yerine karar vermek doğru değildir. Böyle olunca çocuk ileride kendi kararlarını vermekte sıkıntı yaşamaktadır.
5. Çocuk soru sorduğunda anladın mı? değil, anlatabildim mi ? denmelidir. “Sen şimdi anlamazsın” sözü çocukları çok kırmaktadır. Değersizlik hissedip, özgüvenini kırmaktadır. Çocuk bir soru sorduğunda bilmiyorum demek yerine, hadi gel birlikte öğrenelim demek en doğrusudur.
6. Ebeveynler, kendi bildiklerini ve çocuğuna öğütlediklerini önce kendi yaşamalı, bildikleri ile hemhal olmalıdırlar.
7. Çocuklar soyut sorular sorduğunda çocuk somut işlem düzeyinde olduğu için, yine somut bir örnekle onun eşleştireceği bir şeyle aktarmak gerekir. Anneni seviyor musun? Sevgiyi görebiliyor musun? Görmemen yok olduğu anlamına gelmiyor gibi. Çocuklara önce Allah anlatılmalı, sevdirmeli, sonra günah anlatılmalıdır.
8. Dünyevi olaylara kahrolacak kadar üzülmeyecek, sarhoş olacak kadar da sevinmeyecek ama aynı zamanda entelektüel olan bir insan tipi yetiştirmek eğitimin temel hedefi olmalıdır.
9. Şiddetin altındaki faktörler çok ama dört tanesi çok önemli; çocuğa değer vermemek, sosyal destek mekanizmasının azlığı, ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal ilişki kopukluğu ve çocuk yetiştirme becerilerindeki yetersizliktir.
10. Çocuğun fiziğine ve bedensel gelişimine verdiğimiz önemi psikolojik, sosyal ve manevi gelişimi ne de vermeliyiz.
11. Çocuğun ruhsal sorun yaşamasını engelleyen faktörler, benlik saygısının yüksek olması, sevgi ve şefkatli ilişkiler, sağlam karakterinin olması, yüksek bir zekaya sahip olması, okul

başarısının yüksek olmasıdır. Hazı erteleyebilen çocuklar iş hayatında daha başarılı olur. Haz ertelenmişliği başarıya götürür.

12. İnanç gelişimi “fitrat” ve “çevre” olmak üzere iki temelden beslenmektedir. İnanmak için yeterli neden fitrattır. Çevresel faktörler (aile, okul, arkadaşlar vs.) ise gerekli nedenleri oluşturmaktadır. İnanmaya hazır oluşu sağlayan fitrat çevresel faktörlerle şekillenmekte, bu bağlamda uygun ortam bulunduğu zaman filizlenmekte, bulamadığı zaman ise körelmektedir.
13. Sevgili Peygamberimizin çocuk hakları kapsamında anlamlandırabileceğimiz söz ve davranışları incelendiğinde, meselenin “çocuğa adam muamelesi yapma” noktasında düğümlendiğini görüyoruz. Çocuklara selam veren, hal ve hatırlarını soran, kararlarına saygı duyan, ziyaretlerine giden, ikrama onlardan başlayan bir Peygamber’in mesajı gayet nettir: “Benim için değerlisiniz!” Şu halde bir yetişkin, karşısındaki çocuğa geleceğin yetişkini gözüyle bakabildiğinde, insan onuruna saygı göstererek onu cisminin küçüklüğüyle değil ruhunun yüceliğiyle değerlendirebildiğinde, en az kendisinin kadar onun da dokunulmazlıkları olduğuna inandığında, doğal olarak çocuk haklarına da riayet etmiş olacaktır.
14. Çocuk için tabii arkadaş çevresinden daha önemli denilebilecek bir başka çevre ise sanal sosyal çevredir. Sanal sosyal çevrenin çok daha önemli olması her türlü çevreyi kontrol etmek mümkün iken bu çevrenin kontrolünün çocuğun doğrudan kendi iradesi ile yapacağı kontrolün dışında pek mümkün gözükmemesinden kaynaklanmaktadır.
15. Çocuk anne babasına Allah tarafından verilmiş bir kutsal emanet ve zorlu bir imtihandır. Diğer taraftan çocuk engin bir potansiyel taşımaktadır. Ebeveynin görevi emanetin kendini geliştirmesi için uygun ortamı hazırlamak ve onun içinde bulunduğu döneme göre değil içine gireceği dönemlere de göre yetiştirmektir. Etrafında olup biteni çok hızlı anlayıp öğrenen çocuğun terbiyesi sadece bilgi aktarımı değildir. Çünkü çocuk terbiyesi ayrı bir çaba ve emekten ziyade yaşamın ta kendisidir.
16. Anne babalar, sağlıklı bir gelişim dönemi geçirmeleri için "büyüme yolunda" çocuklarının ellerinden tutmalıdır ve şunu unutmamalıdır ki; çocuklara öğretmek ile çocuklardan öğrenmek iç içe geçmiş süreçlerdir. Ebeveynlerin mücadele içinde geçen ömürlerinde kimi zaman bir çocuk olabilmek, yaşama çocuk gözüyle bakabilmek, onlar için de hayat kurtarıcı bir tecrübe olabilir.